

**KENTSEL ARKEOLOJİK SİT ALANLARINDA KORUMAYA YÖNELİK
UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: ANTALYA SİDE ÖRNEĞİ**

Sevda Mürüvet BÜYÜKSURAL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2022

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sevda Mürüvet BÜYÜKSURAL

07/07/2022

KENTSEL ARKEOLOJİK SİT ALANLARINDA KORUMAYA YÖNELİK
UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: ANTALYA SİDE ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Sevda Mürüvet BÜYÜKSURAL

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2022

ÖZET

Antik çağdan günümüze kadar toplumların yaşamak için kenti tercih ettiği Antalya Manavgat ilçesinde bulunan Side kenti, ve uygarlıkların aynı yerde üst üste kurulmasıyla çok katmanlı tarihi dokuya sahip olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde bölgeye yerleşen Giritliler, Selimiye köyünü kurarak kentin son katmanını oluşturmuştur. 1960'lı yılların sonunda Side antik kenti, sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel zenginlikler değerlendirilerek kitle turizmine açılmıştır. Fakat turizmin kontrolsüz gelişmesi sonucunda çağdaş yaşamın devam ettiği kent ile kültürel mirasın iç içe geçmesi birtakım problemlere neden olmuştur. Tez çalışma sınırı Side antik kenti kentsel ve III. derece arkeolojik sit alanı olarak belirlenmiştir. Araştırmanın amacı, Side'nin turizm ile tanışmasıyla çıkan problemleri ve bu problemlere yönelik olarak geliştirilen koruma amaçlı imar planlarının kent üzerindeki etkisini tespit etmektir. Sorunların tespit edilmesinde, literatür araştırması ile kentin tarihine yönelik bilgileri toplayarak, kentin keşfedilme sürecinden günümüze kadar yapılan belgeleme ve koruma çalışmaları incelenmiştir. Elde edilen verileri alan çalışmada değerlendirerek, turizm sonrasında kentin değişimi, koruma amaçlı imar planlamalarının tarihi çevreye olumlu ve olumsuz etkileri araştırılmıştır. Sonuç olarak, sit alanı gerekliliklerinin ve koruma amaçlı imar planlarının doğru şekilde yürütülememesi nedeniyle Side antik kentinde ciddi bozulmalar yaşandığı tespit edilmiştir. Kentte artan turizm rantı sebebiyle kaçak yapılaşmalar artmış ve bu nedenle kentin kültürel mirası ikinci planda kalmıştır. Side antik kentinde turizme öncelik verilmesi ve koruma çalışmalarının turizm kararlarından sonra yapılması, kentte koruma çalışmalarının yeterli derecede sağlanamamasına ve kentin özgün geleneksel kimliğinin zedelenmesine neden olmuştur. Bu çalışma, Side antik kenti için geliştirilebilecek koruma çalışmalarına altlık olmakla birlikte, antik kent ve çağdaş yaşamın birlikte bulunduğu durumlarda ortaya çıkabilecek problemlere yönelik hangi önlemlerin alınması gerektiği hakkında yol göstermektedir.

Bilim Kodu	: 80106
Anahtar Kelimeler	: Side antik kenti, arkeolojik sit, tarihi çevre, turizm, koruma amaçlı imar planı
Sayfa Adedi	: 119
Danışman	: Prof. Dr. C. Nakış KARAMAĞARALI
İkinci Danışman	: Doç. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ

EVALUATION OF IMPLEMENTATIONS FOR CONSERVATION IN URBAN
ARCHAEOLOGICAL SITE AREAS: THE CASE OF ANTALYA SİDE

(M. Sc. Thesis)

Sevda Mürüvet BÜYÜKSURAL

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

July 2022

ABSTRACT

The city of Side, located in Manavgat district in Antalya, has had a multi layered historical texture from the ancient times until today since societies preferred the city to live and civilizations were established in the same place. Cretans who settled in the region during the Ottoman period, established the village of Selimiye and formed the last layer of the city. At the end of the 1960s, the ancient city of Side was opened to mass tourism due to its natural, historical and cultural richness. However, tourism has developed uncontrolling and cultural heritage - modern life have intertwined, which caused problems. The thesis aims specifically looking into urban and III. degree archaeological site in the ancient city of Side. The aim of the research is to determine the problems that emerged because the city of Side meets tourism and the effects of conservation plans which developed for these problems. When determining the problems, by collecting information about the history of the city with literature research, the documentation and conservation studies carried out from the discovery process of the city to the present were examined. By evaluating the obtained data in the field research, the change of the city after tourism and positive or negative effects of conservation planning on the historical environment were investigated. As a result of study, it was determined that the ancient city of Side has suffered serious deterioration due to the failure of the historical site requirements and conservation plannings have not been carried out correctly. Due to increasing tourism rent in the city, illegal constructions have increased and therefore the cultural heritage of the city has remained in the background. Giving priority to tourism in the ancient city of Side and carrying out the conservation work after the tourism decisions have caused insufficient protection and damaged the unique traditional identity of the city. The study provides the basis for conservation works that can be developed for the ancient city of Side as well as what precautions should be taken for the problems that may arise with the coexistence of the ancient city and modern life.

Science Code : 80106

Key Words : Ancient city of Side, archaeological site, historical environment, conservation plan

Page Number : 119

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. C. Nakış KARAMAĞARALI

Co-Supervisor : Assist. Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ

TEŞEKKÜR

Lisansüstü öğrenim sayesinde tanıştığım, tez sürecim boyunca desteklerini esirgemeyen, değerli katkıları ve bilgi birikimleriyle beni yönlendiren tez danışmanlarım Sayın Prof. Dr. Nakış KARAMAĞARALI ve Doç. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ'ye, Side alan çalışmalarına yardım eden ve teknik verileri sağlayan “Manavgat Belediyesi” Başkan Yardımcısı Sayın Hakime YILMAZ’a, akademik alanda bildiklerini paylaşan ve kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan arkadaşım Araş. Gör. Mazlum KALAK’a teşekkür ederim.

Bana tarih ve antik kent sevgisini küçük yaşlarda aşılayan, bu yolda beni destekleyen sevgili babama, hayatım boyunca arkamda olan canım anneme, çalışmalarımı başarıyla bitirmemde bana güç veren canım abime, maddi manevi katkılarıyla hep yanımda olan kıymetli eşime, en içten sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xi
RESİMLERİN LİSTESİ	xiii
HARİTALARIN LİSTESİ	xv
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xvi
1. GİRİŞ.....	1
2. SİT KAVRAMI VE SİDE SİT ALANI ÖZELLİKLERİ.....	5
2.1. Sit Kavramı	5
2.2. Side Antik Kentinin Keşfedilmesi.....	7
2.3. Antik Kentten Selimiye Köyüne Tarihsel Süreç	17
2.4. Side Antik Kenti Tarihi Yapıları	26
2.4.1. Helenistik Dönem yapıları	27
2.4.2. Roma Dönemi yapıları	30
2.4.3. Bizans Dönemi yapıları.....	37
2.4.4. Osmanlı Dönemi yapıları	39
3. SİDE ANTİK KENTİ PLANLAMA ÇALIŞMALARI	41
3.1. 1969 Yılı Side ve Çevresi Turizm Planlama Uluslararası Proje Yarışması	41
3.2. 1982 Yılı Side Antik Kentinin İlk Koruma Amaçlı İmar Planı	45
3.3. 1998 Yılı Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı	50

Sayfa

3.4. 2014 Yılı Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı	52
4. ÇAĞDAŞ YAŞAM İLE BİRLİKTE GELİŞEN TURİZMİN SİDE ANTİK KENTİNDE YARATTIĞI PROBLEMLER.....	55
4.1. Kıyı Alan Kullanımı.....	55
4.2. Ekolojik Çeşitliliğin Azalması	58
4.3. Kaotik Yapılaşma ve Mülkiyet	60
4.4. Altyapı – Üstyapı ve Çevre	62
4.5. Geleneksel Yaşam Biçiminin Değişmesi	63
4.6. Geleneksel Konutların Farklı İşlevlere Bürünmesi.....	65
4.7. Gürültü ve Titreşim	67
4.8. Korunamayan – Ortaya Çıkarılamayan Kültür Varlıkları.....	69
4.9. Arkeolojik Değerlerin Kent Hayatına Katılımı.....	71
4.10. Arkeolojik Kültür Envanterlerinin Devamlılığı	74
5. 2014 TARİHLİ KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI KAPSAMINDA YAPILANLAR	77
5.1. Proje Kapsamı	77
5.2. Side Antik Kentinde Gerçekleştirilen Proje Uygulamaları	81
6. DEĞERLENDİRME	91
6.1. Kıyı ve Çevre	91
6.2. Altyapı - Üstyapı	92
6.3. Gürültü ve Titreşim	92
6.4. Ticari Mekânlar	93
6.5. Yeni Yapılaşma	93
6.6. Korunamayan Kültür Varlıkları	95
6.7. Arkeolojik Verilerin Kent Hayatına Katılımı	97

Sayfa

7. SONUÇ VE ÖNERİLER	101
KAYNAKLAR	107
EKLER.....	115
EK-1. Side antik kenti koruma amaçlı revizyon imar planı hükümleri	116
ÖZGEÇMİŞ	119

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. İlke kararlarına göre arkeolojik sitlerin kullanım koşulları.....	6
Çizelge 7.1. Side antik kentinde turizme bağlı değişen unsurların değerlendirilmesi.....	104

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Çalışma sınırı	2
Şekil 2.1. 2019 yılı Side sit sınırları.....	7
Şekil 2.2. Beaufort'un Side yarımada planı ve antik tiyatro detayı	11
Şekil 2.3. Lanckoronski'nin Side kent planı	14
Şekil 2.4. Mansel'in Side kent planı	27
Şekil 3.1. 1969 yılı Side ve çevresi turistik düzenleme projesi	42
Şekil 3.2. Antalya kıyı şeridi genel kararlar şeması.....	44
Şekil 3.3. Side - Sorgun - Manavgat ve çevresi tasarım kararları şeması.....	44
Şekil 3.4. Side – Sorgun - Manavgat ve çevresi düzenleme planı	44
Şekil 3.5. Side antik kenti koruma planı	46
Şekil 3.6. Esas sit ve genişletilmiş koruma bölgesi	46
Şekil 3.7. Side antik kenti koruma sınırları.....	47
Şekil 3.8. 1982 yılı Side koruma imar planı	49
Şekil 3.9. 1998 yılı Side koruma amaçlı revizyon imar planı.....	51
Şekil 3.10. 2012 yılı Side sit sınırları.....	54
Şekil 3.11. 2014 yılı Side koruma amaçlı revizyon imar planı.....	54
Şekil 4.1. 1981 ve 2003 yıllarında Manavgat kıyı kullanımı.....	57
Şekil 4.2. Yıllara göre Side'nin “kıyılaşma” süreci	57
Şekil 4.3. 1985-2000 yıllarında Manavgat'ta yaşayan yerli ve yabancı nüfusu	64
Şekil 4.4. 2009-2018 yılları arasında Manavgat'ta gerçekleşen yabancı evlilik sayısı	65
Şekil 4.5. 2022 yılı Side antik kent planı	74
Şekil 4.6. Arkeolojik kazıların yıllara göre dağılımı	75

Şekil	Sayfa
Şekil 5.1. Side kentsel tasarım proje odakları ve ana yaya aksları	82
Şekil 5.2. (a) Giriş Meydanı, (b) Liman Meydanı, (c) Vista Meydanı, (d) Merdivenli Meydan	83
Şekil 5.3. Kentte uygulanan tip projeler	86

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Side antik limanında oluşan “Gölcük”, 1957	25
Resim 2.2. (a) Bazalt krater, (b) Deniz surları temel izi, (c) Ana kapı, (d) Kara surları, (e) Doğu kapısı	29
Resim 2.3. B sütunlu caddesi.....	31
Resim 2.4. Sırasıyla 1950’ler, 1960’lar ve 2022 yılı C sütunlu ana caddesi	31
Resim 2.5. (a) Nymphaeum, (b) Tiyatro, (c) Agora Hamamı, (d) Devlet Agorası, (e) Ticaret Agorası ve Tyche Tapınağı, (f) Zafer Takı ve Vespasianus Anıtı, (g) Liman Hamamı, (h) Büyük Hamam, (i) Dionysos Tapınağı, (j) Apollon Tapınağı	36
Resim 2.6. (a) Büyük - küçük bazilika ve avlusu, (b) Piskoposluk sarayı bazilikası, (c) Piskoposluk sarayı	38
Resim 2.7. Liman caddesi ve Cami sokak üzerindeki geleneksel konutlar	40
Resim 2.8. Koruma altına alınan geleneksel yapıların eski ve yeni hali	40
Resim 4.1. 1960’lı yıllar ve 2015 yılında Side yarımadası	59
Resim 4.2. 1970 -1980’lerde Side’nin betonlaşma süreci.....	61
Resim 4.3. Side’de yeni işlevlerin türemesi	66
Resim 4.4. 1981 yılı Selimiye köyü ve 2022 yılı Side kenti	67
Resim 4.5. Zafer Takı içerisinden geçen taşıt yolu ve kent içerisinde kullanılan otopark alanı	68
Resim 4.6. Tapınaklar bölgesinde verilen konser ve Bizans bazilika arkasında bulunan sahne alanı	68
Resim 4.7. Kent bağlamı içerisinde Büyük Hamam ve Liman Hamamı	70
Resim 4.8. İtalya Verona’da kentsel arkeolojik değerlerin sergilenmesi	72
Resim 4.9. Çağdaş yaşam ile birlikte tarihi alanın otoparka dönüşmesi	73
Resim 4.10. Bazilika duvarının ve duvar temelini kullanımı	73
Resim 4.11. Antik sütunlu caddenin devamının bulunduğu parsel	76
Resim 4.12. Liman bölgesinde konutlar arasındaki arkeolojik alan.....	76

Resim	Sayfa
Resim 5.1. 1960’lar ve 2022 yılı Side’nin değişimi	80
Resim 5.2. Kıyı şeridinde mavi ile işaretlenmiş bölgenin yıkılması ve yerine yapılan çevre düzenlemesi	84
Resim 5.3. Liman Hamamı arka cephesi ve Büyük Hamam yapı kütleleri	84
Resim 5.4. 2015 ve 2022 yıllarında Liman Hamamı ve Büyük Hamam uydu görüntüleri	85
Resim 5.5. Side liman caddesi 2008 yılı ve 2022 yılı.....	85
Resim 5.6. Geleneksel yapı ve geleneksele benzetilen yeni yapılar.....	87
Resim 5.7. Arkeolojik sondaj çalışmaları	87
Resim 5.8. Ören yerinde koruma uygulamaları - cam ile sergileme.....	89
Resim 5.9. Kutsal alan bölgesinde cam platform altından sergileme.....	89
Resim 5.10. Kentin araç trafiğine kapatılması ve yolun doğal taşlarla döşenmesi	90
Resim 5.11. Eski otopark alanında düzenlenen arkeopark alanı	90
Resim 6.1. Ören yerinde izin verilen yeni yapı inşaatları	94
Resim 6.2. Kaçak yapıların yıkımı sonrası Liman Hamamı ve çevresi	96
Resim 6.3. Kaçak yapıların yıkımı sonrası Büyük Hamam ve çevresi	96
Resim 6.4. Cam zeminde yoğunlaşma problemi	97
Resim 6.5. Capernaum, St. Peter Kilisesi ve iç mekânda cam zemin kullanımı.....	98
Resim 6.6. Saint Louis Kalesi kalıntıları ve kente dâhil edilmesi	99
Resim 6.7. Abu Dabi Meydan.....	100
Resim 6.8. Carnuntum Zafer Takı ve sergilenme şekli, Avusturya.....	100

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 2.1. Shepherd'in Pamphylia sınırları.....	8
Harita 2.2. Calder ve Bean'in Pamphylia sınırları.....	8
Harita 2.3. Tarhuntassa bölgesi.....	17
Harita 2.4. M.Ö. 750-625 yıllarında Grek yerleşimleri	19

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

Açıklamalar

%	Yüzde
hmax	Maksimum yükseklik
km	Kilometre
km²	Kilometrekare
m	Metre
m²	Metrekare
max	Maksimum

Kısaltmalar

Açıklamalar

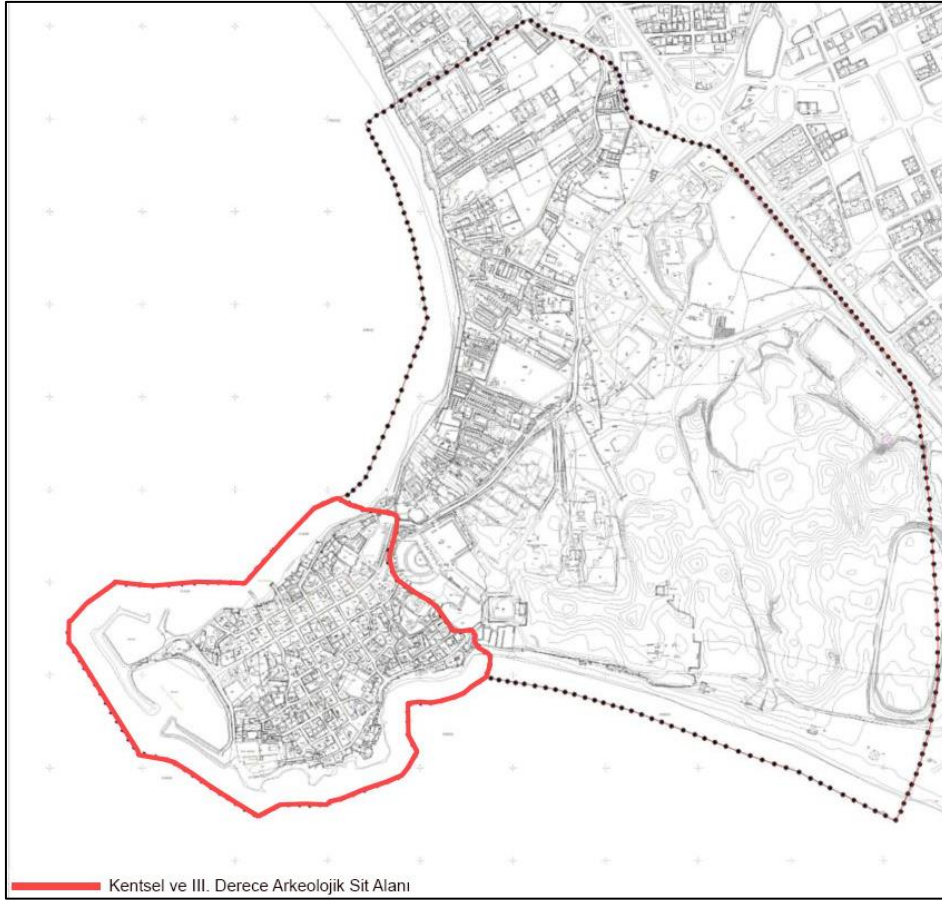
Bakanlık	Kültür ve Turizm Bakanlığı
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites - Uluslar Arası Anıtlar ve Sitler Konseyi
Koruma Bölge Kurulu	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
Müze Müdürlüğü	Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
UNWTO	The United Nations World Tourism Organization - Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
Yüksek Kurul	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu

1. GİRİŞ

Kentler, insanların bir arada yaşamalarını sağlayan, ortak değerlerin kurulduğu toplu yerleşim alanlarıdır. Tarihsel sürece bakıldığında insanoğlu, yaşam koşullarının daha elverişli olmasıyla kıyı alanlarında yaşamayı tercih etmiştir. Deniz ile iç içe bulunan kıyı alanları, karasal bölgelere göre daha ılıman bir iklime, zengin doğal kaynaklara sahip olması nedeniyle insani ihtiyaçların karşılanabileceği ve yaşama potansiyelinin yüksek olduğu alanlar olarak görülmektedir.

Kentlileri bir arada tutan bağdaştırıcı güç ortak kimlikleri, değerleri, tarihleridir. Geçmişten günümüze ulaşmış kent kalıntıları, orada yaşayan halkın yaşam tarzlarına yönelik sosyal, kültürel, geleneksel değerlerinden izler taşımaktadır. Bu nedenle kentler bize tarihsel veri aktarımını sağlayan birincil somut kaynaklardır. Kente ait kalıntılar, kültürel varlık olarak incelenip o döneme, topluluğa ait bilgilere ulaşmak amacıyla doğru bir şekilde okunması gerekmektedir. Geçmişin değeri olan kültür varlıkları, medeniyetin her yönünü içermesi nedeniyle derin bir araştırmanın yapılmasını mecbur kılmaktadır (Gazzola, 1969: 9). Bu nedenle yapılan bilimsel araştırmalar, kent ve kentin kimliğini belirleyen içinde bulundurduğu kültürel mirasın korunmasını, gelecek nesillere aktarılmasını ve sürekliliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır.

Anadolu, üç tarafı denizlerle çevrili olması avantajıyla tarih öncesi çağlardan itibaren yıkılıp yeniden kurulan, üst üste farklı toplumların yaşadığı katmanlı bir dokuya sahiptir. Çalışma alanı olarak Anadolu'nun güney kıyılarında, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Pamphylia bölgesinde yer alan, coğrafi konumu ve verimli arazisi ile antik çağlarda önemli bir liman kenti olan Antalya ili Manavgat ilçesine bağlı Side antik kenti incelenmiştir. Side katmanlı tarihi dokusu ve arkeolojik kültür varlıklarıyla zengin bir turizm kentidir. Bu nedenle kültürel mirası koruma altına almak amacıyla Antalya Koruma Bölge Kurulu tarafından Side antik kenti, kentsel ve III. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. Çalışma sınırı olarak Side antik kenti, kentsel ve III. derece arkeolojik sit alanı çerçevesinde ele alınmıştır (Şekil 1.1).

Şekil 1.1. Çalışma sınırı

Bu çalışma ile amaçlanan; yüzyıllar önce kurulmuş olan Side antik kentinin geçmişine yönelik verileri bir araya getirmek, kentin tespit edilmesinden günümüze kadar belgelenmesi ve korunmasına yönelik bilgileri kronolojik olarak derlemek, III. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenen Side antik kentinin ve antik kent ile bütünleşik olarak çağdaş yaşamın devam ettiği Selimiye köyünün günümüzde karşılaştığı problemleri tespit etmektir.

Tez konusunun ana problemi olarak turizmin tarihi çevre ve sit alanları üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Bu problem altında çağdaş yaşam ile birlikte gelişen turizmin Side antik kentinde yarattığı problemler ve bir turizm kenti olan Side’de korumaya yönelik uygulamaların, tarihi çevre üzerindeki olumlu ve olumsuz yönlerin incelenmesi tezin ana kurgusunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, ana hipotez ve alt hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

- Ana hipotez: Side antik kenti turizm ile tanıştıktan sonra sosyo-kültürel ve fiziksel anlamda değişim dönüşüm süreci yaşamıştır. Kentte yaşayan yerlilerin turizme yönelmesi ve kentin dışarıdan çok fazla göç alması nedeniyle geleneksel yaşam biçimi

değişmiştir. Bunun yanında, turizm sektöründe gelişen kent, betonlaşmaya başlamış ve özgün dokusu bozulmuştur.

- Hipotez 1: Side antik kenti kültürel miras, turizm ve üzerinde devam eden çağdaş yaşam arasında sıkışmıştır.
- Hipotez 2: Side antik kentinde turizme bağlı koruma amaçlı imar planı doğru şekilde yürütülememiştir.
- Hipotez 3: Kültürel ve anıtsal yapılar kent bağlamında arka planda kalmış ve geleneksel sivil yapılarda yeni işlevler benimsenmiştir.
- Hipotez 4: Side antik kentinde tarihi bütünlük ve kent kimliği algılanamamaktadır.

Tez kapsamında kentin tarihçesine, keşfedilme sürecine ve tarihi yapılarına yönelik bilgileri literatür araştırmasından; bulunan son arkeolojik verileri Side Kazı Başkanlığı'nın düzenlediği seminerlerden; sit alanlarına yönelik kararları ve Side'nin koruma amaçlı imar planı sürecini Manavgat Belediyesi, Antalya Koruma Bölge Kurulu ve Yüksek Kurul kararlarından ve daha önce bu konuyu ele alan Boyacıoğlu (2011)'nin "Side'de Planlama ve Kentleşme Öyküsü" makalesinden derlenmiştir. Elde edilen veriler ile birlikte Side antik kentinde alan çalışması yapılarak çağdaş yaşamla birlikte gelişen ve turizmin sebep olduğu sorunlar tespit edilmiştir. Bu sorunlara yönelik olarak geliştirilen 2014 yılı Side Koruma Amaçlı İmar Planı hükümleri incelenerek, kent üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri analiz edilmiştir. Tüm bu bilgiler ışığında yapılan değerlendirme, sonuç ve öneriler, Side kentinde yaşanan sorunları çözmeye yönelik hazırlanan koruma kararlarında yönlendirici bir etki sağlaması hedeflenmiştir.

Tez, yedi ana bölümden oluşmaktadır:

Tezin ilk bölümü giriş kısmı olup, çalışmanın amacı, temel problemi, çalışma alanı sınırları ve tezin amacına yönelik hipotezler tanımlanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde sit alanları ve sit alanlarının kullanımına yönelik kararlar, Side antik kenti sit alanı özellikleri, Side'nin tarihi, keşfedilme süreci ve dönemlere göre önemli anıtsal yapılar hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde Side antik kentinin turizme açılma serüveni, turizm sonrasında koruma kurulları tarafından alınan kararlar ve yürürlüğe giren koruma amaçlı imar planı uygulamaları incelenmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde Side antik kentinde koruma planlamaları dışında gelişen, çağdaş yaşamın getirdiği ve turizmin kentte neden olduğu doğal, sosyal, kültürel değerleri, arkeolojik kalıntıları ve geleneksel mimariyi etkileyen sorunlara değinilmiştir.

Tezin beşinci bölümünde Side antik kentinde geçerli 2014 yılı Koruma Amaçlı İmar Planı hükümleri ve kentte yapılan uygulamalardan bahsedilmiştir.

Tezin altıncı bölümünde kent içerisinde mevcut problemlere yönelik koruma amaçlı imar planının olumlu ve olumsuz yönleri değerlendirilerek ilgili sorunlara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Tezin yedinci yani sonuç bölümünde, değerlendirmeden yola çıkarak Side antik kentinde yaşanan problemlerin nedenleri özetlenmiştir. Araştırma amacı kapsamında belirlenen hipotezler, araştırma sonucunda edinilen bilgilerle analiz edilmiş, kent içerisinde ortaya çıkan hangi problemlerin çözüldüğü, hangilerinin devam ettiğine yönelik bulgular belirtilmiştir.

2. SİT KAVRAMI VE SİDE SİT ALANI ÖZELLİKLERİ

2.1. Sit Kavramı

Günümüze kadar ulaşan tarihi, kültürel, bilimsel, sanatsal, sosyal değerler insanlığın geçmişine dair ipuçları veren önemli unsurlardır. Dünya mirası olarak görülen bu unsurlar yaşanmış önemli olayların hikâyesini yazmak, anlamak, geçmişin bağlamını tespit etmek amacıyla birincil kaynak olma niteliğini taşımaktadır. Tarihi ve arkeolojik varlıkların yanı sıra UNESCO (1976) korunması gereken değerleri daha kapsamlı ele alarak “kültür varlıkları” terimini kullanmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de bulunan kültürel miraslar değerlendirilerek Resmi Gazete (1983)’de yayınlanan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu’na göre; kültür varlıkları, taşınır ve taşınmaz olarak ikiye ayrılmaktadır. Taşınır kültür varlıkları, bulundukları bölgede korunması güç olup taşınabilen, müze ya da özel koleksiyonlarda sergilenebilen eserlerdir. Taşınmaz kültür varlıkları ise bulundukları bağlamdan koparılamayan doğa ve kültürel unsurların bir arada olduğu anıtlar ve sitlerdir.

Tarihsel süreç içerisinde gelişen uygarlıkların yaşam biçimleri, geleneksel özellikleri ve kimlikleri somut olarak mimari öğelere, kent kalıntılarına yansıtılmaktadır. Kültürel miras sayılan bu değerlerin yoğunluğuna bağlı olarak korunması gereken alan ilan edilmesiyle bölgeye sit unvanı verilmektedir (T.C. Resmi Gazete, 1983). Bu kapsamda sitler; doğal, tarihi, arkeolojik, kentsel kırsal ve karmaşık olarak ayrılmaktadır:

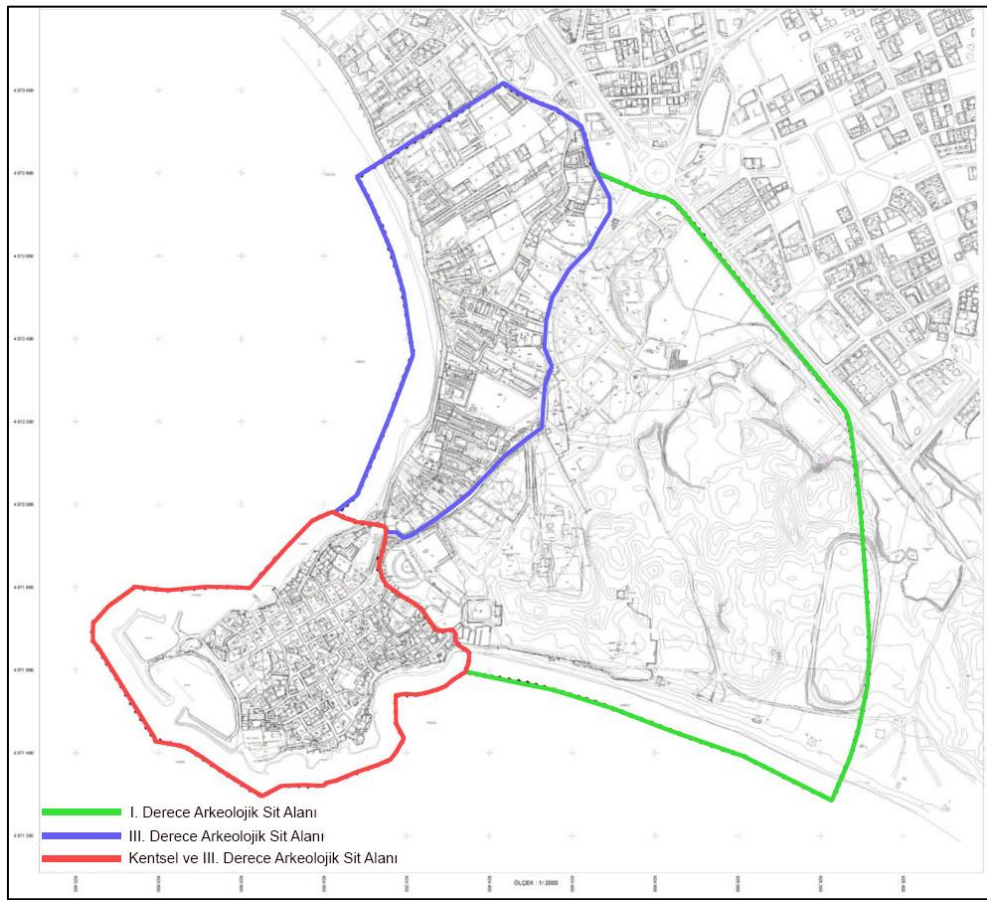
- Doğal sit: Konumu açısından jeolojik yapısı ve topografyası ile, bağlamı açısından çeşitli bitki örtüsü ve hayvanların yaşadığı korunmaya değer görülen doğal ya da insanlar tarafından iyileştirilmelerin yapıldığı doğal alanlardır.
- Tarihi sit: Önemli tarihsel olayların gerçekleştiği ya da bağlantılı olduğu alanlardır.
- Arkeolojik sit: Milattan önceki devirlerden, Endüstri Devrimi’ne kadar geçen sürede yaşamış olan medeniyetlere ait, günümüze ulaşan kalıntıların olduğu alanlardır.
- Kentsel sit: Tarihi kentlerin düzeninin, mimari bağlamının, sokak, mahalle dokusunun korunarak günümüze ulaştığı alanlardır.
- Kırsal sit: Geleneksel malzeme ve yapım tekniğiyle özgün karakteristik kimliğe sahip köy, belde, bağ, yazlık bölgeleridir.
- Karmaşık sit: En az iki farklı sit alanı özelliğini taşıyan yerlerdir (Ahunbay, 2004: 22-27).

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu tarafından 1999 yılında alınan 658 sayılı ilke kararı ile arkeolojik sit alanlarının önemine göre derecelendirme yapıp, korumaya yönelik uygulama kararları ve uygulanacak yöntemler belirlenmiştir. Bu kapsamda arkeolojik sit alanları I., II. ve III. derece olmak üzere sınıflandırılmıştır (Çizelge 2.1).

Çizelge 2.1. İlke kararına göre arkeolojik sitlerin kullanım koşulları

	I. Derece Arkeolojik Sit Alanı	II. Derece Arkeolojik Sit Alanı	III. Derece Arkeolojik Sit Alanı
Koruma Koşulları	Bilimsel çalışmalar dışında olduğu gibi korunması gereken alan.	Koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek korunması gereken alan.	Koruma ve kullanma koşulları çerçevesinde yeni düzenlemelere izin verilebilen alan.
Yapılaşma	Hiçbir yapılaşmaya izin verilmez.	Hiçbir yapılaşmaya izin verilmemekte ancak ilke kararınca yapılan basit onarımlara izin verilmekte.	Mevcut yapı tekniğine, malzemesine, gabarisine ve alan işlevine uyumlu yeni yapılara izin verilmekte.
Tarım Faaliyetleri	Yalnızca mevsimlik tarım faaliyetlerine izin verilmekte. Ağaçlandırılmaya izin verilmemekte.	Yalnızca mevsimlik tarım faaliyetlerine izin verilmekte. Ağaçlandırılmaya izin verilmemekte.	Tarım faaliyetlerine izin verilmekte.
Diğer unsurlar	Ören yerlerinde gezi yolu düzenlemesi, meydan tanzimi, açık otopark, wc, bilet gişesi, bekçi kulübesi kurul onayı ile yapılabilen.	Ören yerlerinde gezi yolu düzenlemesi, meydan tanzimi, açık otopark, wc, bilet gişesi, bekçi kulübesi kurul onayı ile yapılabilen.	Kurul kararı ile, sondaj kazısı, rüzgar enerji santrali, su ürünleri üretimi yapılabilen; kültür varlığına zarar vermeden tevhid ve ifraz yapılabilen; yerleşime açılmış bölgelerde koruma amaçlı imar planı gerekmekte.
Ortak Unsurlar	Taş, toprak, kum vb. alınmasına; kireç, taş, tuğla, mermer, kum, maden vb. ocakların açılmasına; toprak, cüruf, çöp, sanayi atığı vb. malzeme dökülmesine izin verilmemekte.		

Side yerleşimi hem antik kentin hem de Selimiye köyünün tarihi ve kültürel bağlamı açısından önemli görülerek koruma altına alınmıştır. En son geçerli olan Side sit sınırları Antalya Koruma Bölge Kurulu tarafından 21.02.2019 tarihi 8898 sayılı karar ile revize edilmiştir. Sit sınırları alanın statüsüne göre şu şekilde belirlenmiştir; Side Roma tiyatrosundan doğu nekropol alanını kapsayan bölge I. derece arkeolojik sit alanı, kentin kara ve deniz surları arasında kalan Megalopolytler mahallesi III. derece arkeolojik sit alanı, antik kent ve köy içi mevkiinin bir arada bulunduğu bölge kentsel ve III. derece arkeolojik sit alanı olarak kabul edilmiştir (Şekil 2.1) (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019).

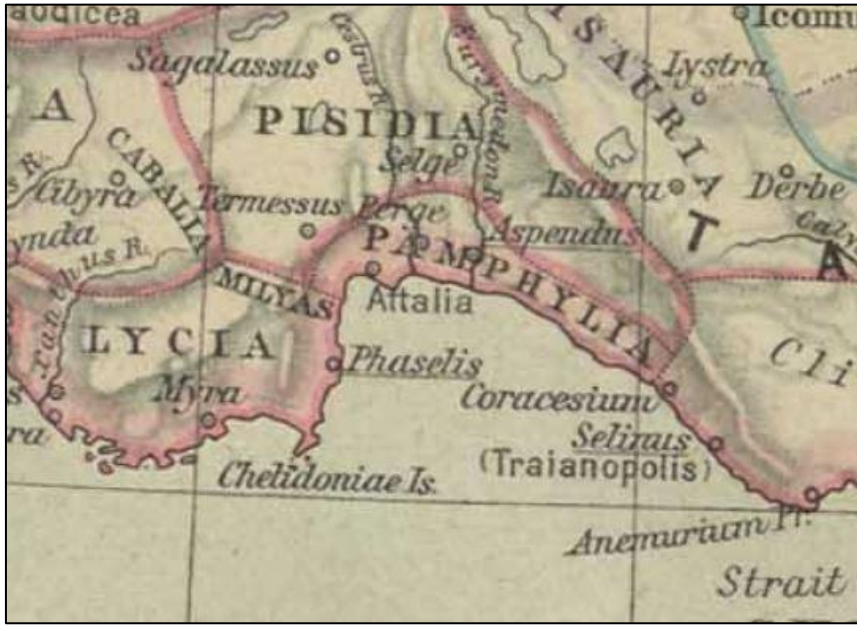

Şekil 2.1. 2019 yılı Side sit sınırları

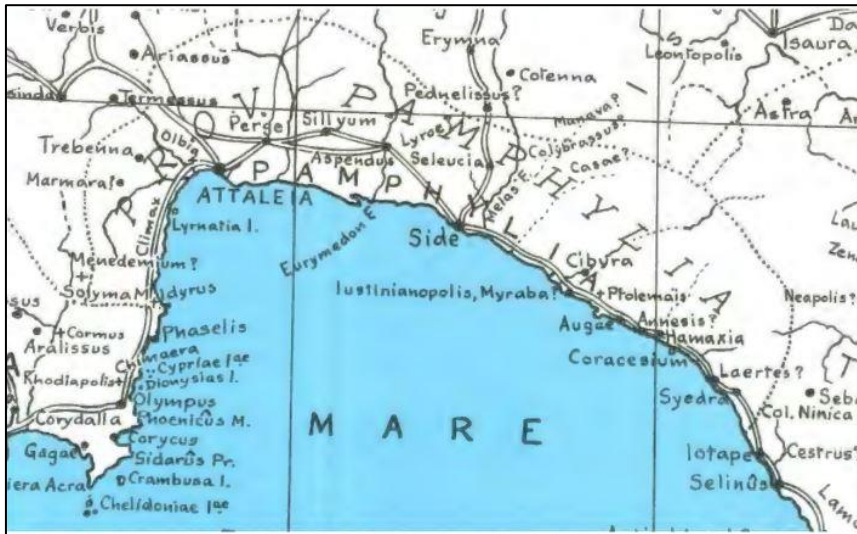
2.2. Side Antik Kentinin Keşfedilmesi

Antik çağda birçok medeniyete ev sahipliği yapan Pamphylia bölgesi, Akdeniz kıyılarında yer alan Likya, Kilikya ve Pisidia bölgeleri arasında kalmıştır. Pamphylia, coğrafi olarak kabaca bugünkü Antalya ili kıyı kesimini kapsayan, Akdeniz körfezi ile Toros dağları arasında kalan alana verilmiş addır. Strabon, “Geographika” adlı kitabında Pamphylia

sınırlarını, Attelia'nın batısında yer alan Olbia kentinden, doğuda Ptolemais şehrine kadar uzandığından bahsetmiştir. Korakesion kentini Kilikya'ya ait, Pamphylia ile sınır bölgesi olarak göstermiştir (Strabon, 2000: 249-250). Diğer yandan Shepherd (1923), Pamphylia sınırlarını batıda Phaselis ile Olbia arasındaki Milyas sınırından, doğuda Korakesion'un batısına kadar tanımlamıştır (Harita 2.1). Calder ve Bean (1958), Küçük Asya olarak tanımlanan Anadolu'nun antik kent haritasını çıkarmıştır. Bu haritada Pamphylia bölgesi, batıda İdyros'dan (Kemer Ayışığı Koyu), doğuda Iotape'ye (Alanya) kadar uzanmış, kuzeyde ise Toros Dağları ile sınırlandırılmıştır (Harita 2.2).

Harita 2.1. Shepherd'in Pamphylia sınırları (Shepherd, 1923)

Harita 2.2. Calder ve Bean'in Pamphylia sınırları (Calder ve Bean, 1958)

Pamphylia'nın önemli kıyı kenti olan Side'de tarihi yapıların kıyı bölgesinde bulunması, kentin ilk defa 16. yüzyılda deniz yolunu kullanan gezginler tarafından fark edilmesini sağlamıştır. Böylece Side'nin konumu haritalarda belirtilerek kent yeniden görünür hale getirilmiştir (Mansel, 2020: 325; Soykal Alanyalı, 2016a). Bu durum, gezginlerin seyahatnamelerine bakılarak açıklanabilir. 17. yüzyılda kara yolu aracılığıyla Antalya'dan Manavgat'a giden Evliya Çelebi'nin "Seyahatname" eserinde ve yine aynı güzergâhta seyahat eden Katib Çelebi'nin "Cihannümâ" eserinde Side'den söz edilmediği görülmektedir. Diğer yandan deniz yoluyla seyahat eden Piri Reis'in 1521 yılında ele aldığı "Kitab-ı Bahriye" kitabında bulunan haritada Side ve çevresinin çizimi bulunmaktadır (Mansel, 2020: 325).

1680-1820 yılları arasında tek bir rotada ilerleyen gezginler, Küçük Asya'nın (Anadolu'nun) çevresinden dolaşarak deniz haritasını oluşturmada katkıda bulunmuşlardır. Ancak bu gezginler arasından yalnızca 1705-1715 yıllarında Paul Lucas ve 1813-1814 yıllarında Kaptan Macdonald Krinier, Anadolu kıyılarına düzenledikleri keşif amaçlı seferlerini çeşitli güzergâhlarda geçmeyi başarmışlardır. Lucas ve Krinier'e göre tek bir güzergâh üzerinde yapılan gezilerde, bilinmeyen bir coğrafyanın durumunu, topografyasını ve önemli yapılarını belgelemek olanaksız hale gelmektedir. Krinier'in gezi günlüğünde Küçük Asya'ya yapılan seyahatlerin zorlukları ele alınmıştır. Bu sebeple antik kentlere yapılan keşif girişimlerinin çoğunun başarısız şekilde sonuçlandığı belirtilmiştir (Leake, 1824: vi-xx).

Aydınlanma Çağı ile birlikte insanlar bilinmeyenleri merak etmiş ve bilim adına yeni keşiflerde bulunmuşlardır. Bu amaçla, Pamphylia kentlerinde ilk bilimsel araştırmalar 19. yüzyılda Avrupalı diplomat, kâşif ve araştırmacılar tarafından başlatılmıştır.

1809 yılında Küçük Asya seferine çıkan Fransız konsolos L.O.A Corancez, gezi raporlarında Pamphylia kıyılarında "Eski Antalya" anlamına gelen "Sataliadan" adında tarihi bir kentten bahsetmiştir. Daha sonra bu kentin konum açısından Side antik kentine karşılık gelebileceği çıkarımında bulunmuştur. Corancez, bu kentte bulunan sütun kalıntılarını, taş yığınlarını ve eski yapıların temellerini değerlendirdiğinde buranın zamanında kalabalık kentlerden biri olduğunu ve limanın bulunmasıyla kentin ticaret yaparak refah seviyede yaşadığını tahmin etmiştir. Kalıntıları detaylı olarak inceleyerek mevcut yapıların durumu, boyutu, malzemesi hakkında bilgi vermiştir. Bu değerlendirmeler ışığında, antik tiyatronun bölgenin en iyi korunagelmış yapısı olduğunu belirtmiştir. Corancez'e göre kent, mimari kalıntıların üslubu

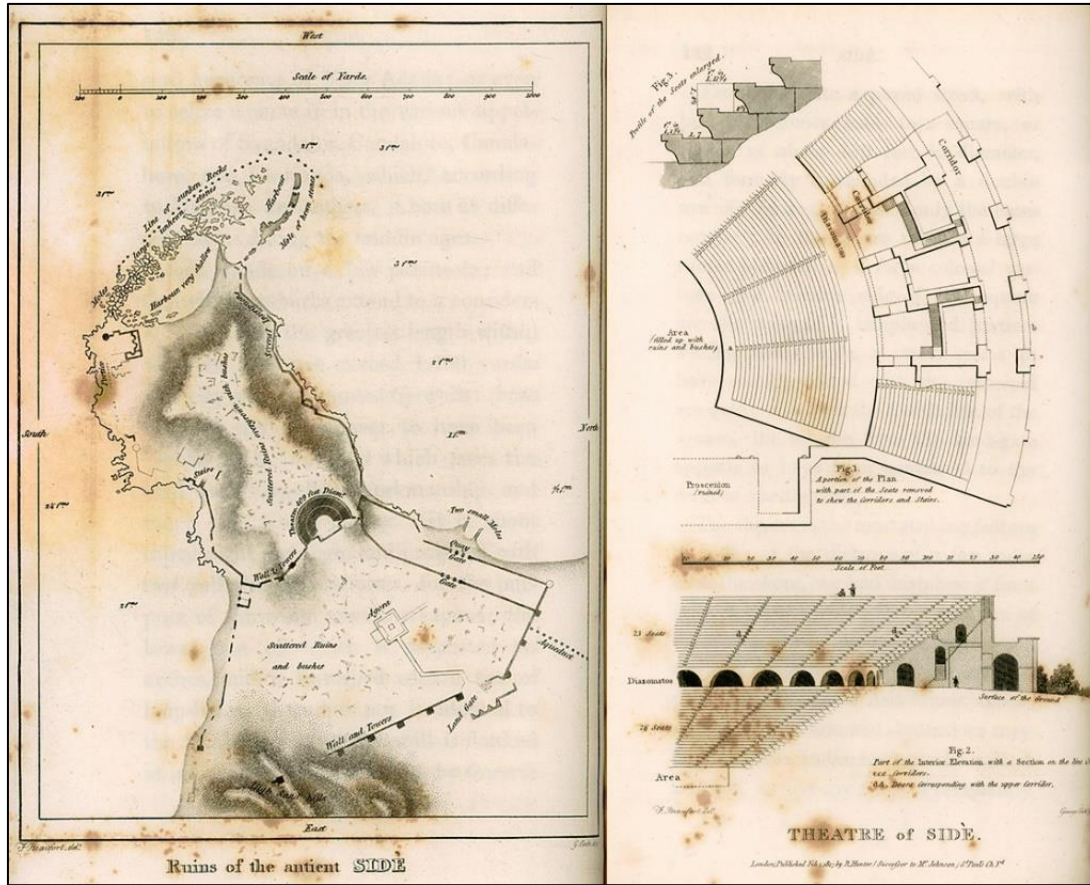
ve ihtişamı açısından değerlendirildiğinde “Grek” kentini yansıtmaktadır. Kentin mimari unsurları dışında sikke ve yazıtlarından da söz etmiştir (Corancez, 1816: 370-383). Corancez’in çalışmaları geniş çerçevede karışık bilgiler içermesine karşın Side antik kentiyle ilgili ilk belgelenmeler niteliğini taşımaktadır (Soykal Alanyalı, 2016a).

1812 yılında Küçük Asya kıyılarına yönelik keşif gezisine çıkan İngiliz kaptan F. Beaufort, 1817 yılında İngiltere’ye dönerek gezi notlarını paylaştığı “Karamania”¹ adlı eserini yayınlamıştır. “Karamania” eseri, antik kentlerin konumlarının tespit edilmesi, deniz haritasının ve mimari yapı çizimlerinin bulunması nedeniyle önemli bir kaynak olarak görülmüştür. Bu eserde Side antik kentine de yer verilmiştir. Mansel’e göre Side’de ilk bilimsel çalışmalar Beaufort tarafından başlatılmıştır (Mansel, 2020: 325). Beaufort, Pamphylia bölgesinde “Eski Antalya” olarak söz edilen kentin, durumu ve büyüklüğü açısından Side antik kentini işaret ettiğini belirtmiştir. Araştırmalar sırasında, kumsalda kırılmış halde üzerinde bir çeşit yazı bulunan bir kaide ile karşılaşmıştır. Epigrafik çalışmalar sonucunda yazının antik dilde Side (ΣΙΔΗΤΗΣ) yazdığı anlaşılmıştır. Böylece, kentin Side antik kenti olduğu kesinleştirilmiştir. Bölgede yaşayan herhangi bir yerli olmaması ve kentin tamamen terk edilmiş olması sebebiyle, Beaufort kentin isminin Side olarak devam etmesinde bir sakınca görmemiştir. Daha sonra, yaptığı araştırmalar sonucunda Side yarımadasının planını çıkarmıştır. Planda liman, tiyatro, agora ve ortasındaki yuvarlak yapı (Tyche tapınağı), Nymphaeum, kent surları çizilmiştir (Beaufort, 1817: 139-143) (Şekil 2.2). Soykal Alanyalı (2016a), Beaufort’un kent planını ölçeksiz ele alması sebebiyle tarihi yapıların boyutlarının doğruluk değeri taşımadığını ama kentin genel haritasını çıkararak yapıların konumu ve mevcut durumu hakkında önemli bilgiler verdiğini belirtmiştir.

Kaptan Beaufort’ tan sonra C. R. Cockerell 1810-1817 yılları arasında Güney Avrupa ve Levant² bölgelerinde ele aldığı gezi notlarında Side’de yerleşim olmamasının sebebini antik dönemde yapılmış olan su kemerinin zarar görmesinden kaynaklandığını ve bu nedenle kentte neredeyse kullanabilecek suyun olmadığını belirtmiştir. Side’nin anıtsal yapılarından Roma tiyatrosunun büyük boyutlarda ve hasarsız görünmesinden bahsetmiştir. Kentin terkedilmiş olması neticesinde tiyatronun çok iyi şekilde korunmuş olduğu sonucuna varmıştır (Cockerell, 1903: 173-177).

¹ Karamania, Avrupalılar tarafından Küçük Asya’nın güney kıyılarına verdikleri isimdir (Beaufort, 1817: iv).

² Akdeniz’in doğu sahilleri.

Şekil 2.2. Beaufort'un Side yarımada planı (solda) ve antik tiyatro detayı (sağda) (Beaufort, 1817)

Klasik Dönem bilim insanlarından olan R. Walpole, 1820 yılında Küçük Asya hakkındaki gezi notlarını ve diğer gezginlerin seyahatnamelerini bir arada derleyerek iki ciltlik kitap yayınlamıştır (Walpole, 1820). Kitapta, Küçük Asya'nın güney kıyılarının incelendiği bölümde Kaptan Beaufort ve Strobos'un daha önce verdiği bilgiler üzerinde durmuştur. Walpole, Side'yi Kymeliler'in kolonisi olarak tanımlamıştır. Yerleşim yerinin adının Side olduğu Beaufort tarafından kesinleştirilmesine rağmen, Türkler'in bölgeye "Eski Antalya" olarak isim verdiğiinden söz etmiştir (Walpole, 1820: 266, 273).

M. Leake, 1824 yılında yayınladığı gezi notlarında, daha önce Side hakkında verilen bilgilerden farklı bir durum paylaşmamıştır. Leake'e göre Anadolu'nun güney sahillerinde sayısız antik kent bulunması, dönemin çok kalabalık ve gelişmiş bölgelerinden biri olduğunu ispatlamaktadır. Leake çalışmalarında, Beaufort'un Side antik kenti hakkında paylaştığı tarihi ve topografik bilgilerin sağlamasını yapmıştır (Leake, 1824: 155,171-172). Bunun

yanında, Mansel (2020: 326), Cockerell ve Leake'in gezi raporlarının bilinen bilgilerden daha fazlasını içermediği belirtmiştir.

Küçük Asya'ya yapılan keşif gezilerinde J. A. Cramer de bulunmuştur. Cramer, daha sonra 1832 yılında iki ciltlik kitap yayınlamıştır. Side antik kenti hakkındaki bilgileri, Beaufort'un ve antik dönem yazarlarının araştırmaları üzerinden aktarmıştır (Cramer, 1832: 283-285).

Fellows (1838), Küçük Asya gezisinde daha önceki gezginlerden farklı olarak tarihi bölgelerde bulunan kalıntılar hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Ancak bu bilgiler Fellows'un kişisel gözlemlerini içermektedir. Kaptan Beaufort'un daha önce ele aldığı gezi yazısında Side tiyatrosunun iyi derecede korunmuş olmasından ve yapının mimari ihtişamından bahsetmesi, Fellows üzerinde merak uyandırmıştır. Araştırma gezisinden sonra Beaufort'un aksine, Fellows Side'deki mimari kalıntıları ilgi çekici bulmamıştır. Kalıntılarda, Grek üslubunun izine neredeyse hiç rastlanılmadığı; ancak Roma izlerinin her yerde görülebildiğinden söz etmiştir (Fellows, 1838: 201-203).

1842 yılında Spratt, Forbes ve Daniell ekibi Antalya'nın batısında kalan Likya, Milyas ve Kibyrtis'e araştırma gezisi düzenlemiştir. Teğmen Spratt, coğrafya ve harita detaylandırılması; Forbes, doğa tarihi; Daniell ise antik eserler üzerinde çalışmıştır (Spratt ve Forbes, 1847a: viii). Araştırma alanları Likya olmasına rağmen, Daniell Pisidia ve Pamphylia kentlerinde incelemelerde bulunmak için bir süreliğine Likya'dan ayrılmıştır. Daniell, Side antik kentinde Beaufort ve Fellows'un daha önceki değerlendirmelerini, kendi deneyimleri ile karşılaştırmıştır. Ancak Daniell, burada hastalık kapması üzerine çalışmalarını sonlandırarak Antalya'ya dönmek zorunda kalmıştır. Kısa bir süre sonra Antalya'da hayatını kaybetmiştir (Spratt ve Forbes, 1847b: 34-35). Gezi sonrası elde edilen bilgiler 1847 yılında Spratt ve Forbes tarafından Daniell'in katkılarıyla iki ciltlik kitap halinde yayınlanmıştır (Spratt ve Forbes, 1847a, 1847b).

Antalya'da yaşayan Rum asıllı Osmanlı vatandaşı Dimitri E. Danieloğlu, arkadaşları ile birlikte Pamphylia bölgesine seyahat düzenlemiştir. Daha sonra gezi tecrübesini 1855 yılında basılmış olan kitabında anlatmıştır. Kitapta, Perge, Aspendos, Selge, Side ve Lara'daki antik değerleri kendi gözlemi ve yorumuyla kaleme almıştır. Herhangi bir çizim ya da plan sunulmamıştır (Danieloğlu, 2010).

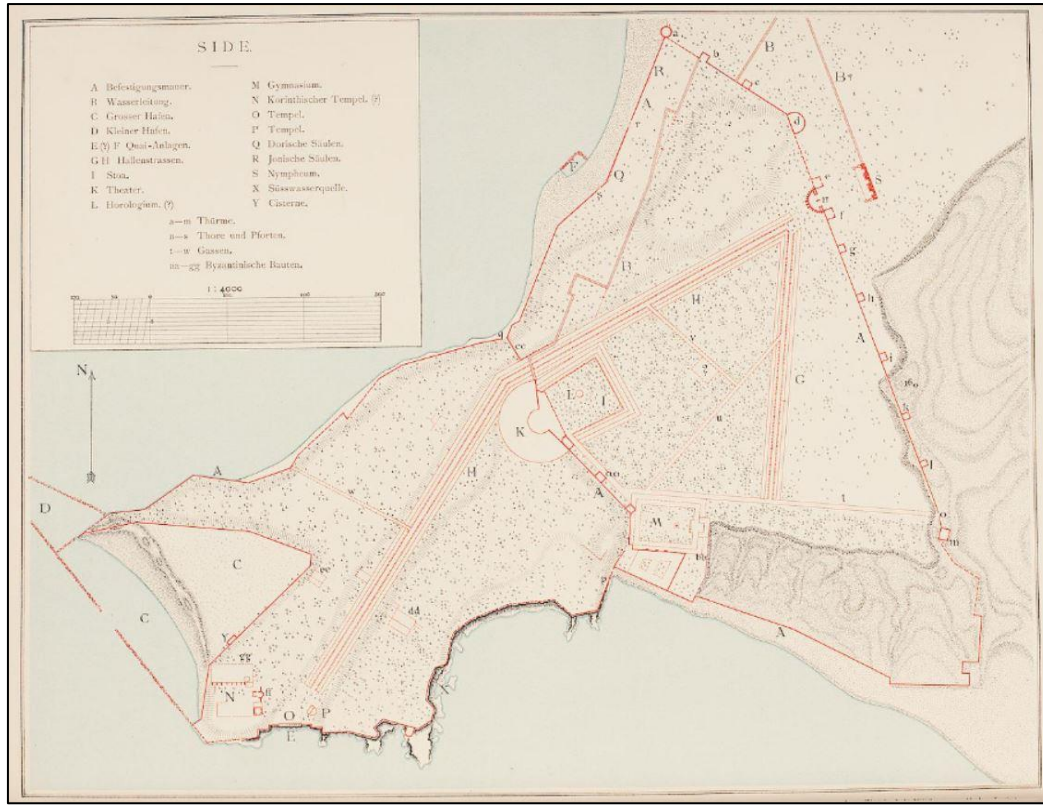
1834-1836 yılları arasında Pamphylia bölgesinde incelemelerde bulunan Fransız araştırmacı Ch. Texier, araştırmaları sırasında Side'ye uğramamıştır. Ancak 1862 yılında yayınladığı eserinde (Texier, 2002), daha önce Side'de yapılmış olan tarihi ve arkeolojik çalışmaların derlemesini sunmuştur (Mansel, 2020: 327).

Fransız Mimar P. Trémaux (1863), Küçük Asya arkeolojisi konulu bir kitap üzerinde çalışmıştır. Kitabın levhalar bölümü yayınlanmış ancak metinleri yayınlanmamıştır. Bu sebeple eser yarım kalmıştır. Levhalar cildinde yer alan fotoğrafların nitelikleri yetersiz olmasına rağmen, şehir ve anıtlara ait planlar son derece itinalı çizilmiştir. Side'nin anıtsal yapılarından Nymphæum planı ve cephe restitüsyonu oldukça değer taşımaktadır (Mansel, 2020: 327).

1874 yılında Anadolu'nun güney kıyılarında araştırmalar yapan Alman tarihçi G. Hirschfeld'in gezi sırasında aldığı notlar, parça parça özetler şeklinde yayınlanmıştır (Hirschfeld, 1874: 710-722; 1875: 121-145; 1879: 279-315). Hirschfeld ile aynı ekipte mimar H. Eggert de bulunmuştur. Eggert'in resimleri ve plan çizimleri o dönem yayınlanmadığı için, Mansel (2020: 327) Berlin Devlet Arşivi'nde eserin orijinaline ulaşmak istemiştir. Ancak kaynağa ulaşamayınca, II. Dünya Savaşı nedeniyle arşivlerin kaybolduğunu düşünmüştür. Daha sonra, 2007 yılında Eggert'in bir kısmına ulaşılan çalışmaları ve Hirschfeld'in Perge antik kenti ile ilgili olan araştırma notları M. Recke tarafından düzenlenerek kitap olarak yayınlanmıştır (Recke, 2007).

19. yüzyıl araştırmaları arasında en kapsamlı olanı, 1884-85 yıllarında Avusturyalı araştırmacı Kont K. Lanckoronski ve ekibi tarafından Pamphylia ve Pisidia bölgelerinde gerçekleştirilen çalışmalar olmuştur. Araştırma ekibi arasında dönemin önemli mimar ve ressamı G. Niemann, arkeolog E. Petersen başta olmak üzere topograflar ve teknik ressamlar bulunmuştur. Araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular, Lanckoronski (1890) tarafından iki cilt olarak hazırlanan "Städte Pamphyliens und Pisidiens" kitabında yayınlanmıştır. Eserde, antik kentlerin topografik planları, önemli görülen yapıların rölöve ve restitüsyon çizimleri, yazıtlar bir araya getirilerek tarihi ve arkeolojik yönden değerlendirilmiştir. Çalışmanın kapsamlı olması nedeniyle günümüzde de önemli bir kaynak olarak görülmektedir (Mansel, 2020: 327-328). Pamphylia bölgesinin incelendiği kitabın birinci cildinde, Side antik kentine ilişkin detaylı veriler sunulmuştur. Kumul altında kalan Side'de, antik yapıların yerleri ve kentin bölümleri plan üzerinde kodlanarak gösterilmiştir (Şekil

2.3). Yapıların mevcut durumu, özellikleri, detayları geniş çerçevede incelenmiştir. Mimari elemanlar üzerindeki kabartmalar yorumlanmış, yazıtlar epigraflar aracılığıyla tercüme edilmiştir (Lanckoronski, 1890: 125-152,185-186). 1885'te Side'de hastalanan Niemann, araştırmalara devam edememiştir. Daha önceki yıllarda, Spratt ve Forbes ekibindeki Daniel'in Side'de hastalanması ve ölmesi neticesinde kent üzerinde olumsuz bir algı oluşmuştur. Bu nedenle Niemann ve ekipteki bazı kişiler Side'yi terk etmek durumunda kalmıştır (Mansel, 2020: 328). Sağlık problemleri ve çevre şartlarının işi güçleştirmesi nedeniyle Side'deki çalışmalar öngörülenden daha kısa sürmüştür. Bu koşullar altında Side'nin mimari yönleri tam olarak incelenemese de, iki anıtsal yapının Nympheum ve tiyatronun çizimleri yapılabilmektedir (Lanckoronski, 1890: 146-147).

Şekil 2.3. Lanckoronski'nin Side kent planı (Lanckoronski, 1890)

1906 yılında Küçük Asya'da araştırmalar yapmak için seyahate çıkan H. Rott ve K. Michel, Hristiyan doğu sanatı ve arkeolojisi üzerinde çalışmıştır. Gezi notları ve bulgular 1908 yılında Rott tarafından yayınlanmıştır. Araştırmalarında Side'deki bazilika yapısı üzerinde yoğunlaşmışlardır. Diğer yandan, kitapta Side bölgesine yerleşen, Girit'ten gelen mültecilerden bahsedilmiştir. Alan gezisi sırasında yirmiden fazla mermer ocağı olduğu gözlemlenmiştir. Bu mermer ocaklarında, eski yapılardan alınan mermerlerin kirece

dönüştürüldüğü ve Giritliler tarafından evlerini inşa etmek için kullanıldığı belirtilmiştir (Rott, 1908: 61-65).

1913 yılında arkeolog R. Paribeni ve İtalyan Arkeoloji Okulu öğrencisi Dr. P. Romanelli Güney Anadolu sahillerini incelemek üzere seyahate çıkmışlardır. Kendilerine rehberlik etmek üzere N. M. Perteklis eşlik etmiştir. Yolculuğa ayrılan sürenin az olması nedeniyle Antalya'dan başlanıp Adana'ya kadar belirli arkeolojik alanlarda incelemeler yapmışlardır (Paribeni ve Romanelli, 1914: 5-7). Araştırma kapsamı özellikle yazıtlar üzerinde olmuştur. Side ziyaretlerinde öncelikle kentin genel durumu değerlendirilmiştir. Giritlilerin gelmesiyle beraber anıtların zarar gördüğü belirtilmiştir (Paribeni ve Romanelli, 1914: 121). Çalışmalarda yazıtlar üzerindeki metinler ve figürler analiz edilmiştir. Araştırmalar sırasında deniz kıyısında bulunan çift dilli bir yazıtta rastlanılmıştır. Yazıtta daha önce bilinmeyen bir yazı türü bulunmaktadır. Yetkin kişiler tarafından yazının çözülebilmesi için, yazıt fotoğrafla belgelenip yayınlanmıştır (Paribeni ve Romanelli, 1914: 129-130). Böylece ilk defa Sidece- Hellence dillerine ait çift dilli yazıt bilim dünyasına tanıtılmıştır. Paribeni, Side araştırma gezisinden sonra burada kazı yapmak için Müzeler Genel Müdürlüğü'nden izin istemiştir. Aynı zamanda, anıtlarla ilgili yüksek makamda bulunan Halil Ethem Bey, Side harabeleri (Eski Antalya) ve Aspendos (Belkıs) mevkieinde Müze-i Humayun tarafından kazı çalışmalarının başlatılması için resmi kurumlardan istekte bulunmuştur. Bunun üzerine Halil Ethem Bey'in bildirgesi dikkate alınarak, İtalyan araştırmacıların başvurusu reddedilmiştir (Mansel, 2020: 328).

Birinci Dünya Savaşı sonunda 1919-1922 yıllarında İtalyanlar Güney Anadolu'yu işgal etmişler ve Antalya'yı üs olarak kullanmışlardır. Bu dönemde birçok İtalyan araştırmacı ve arkeolog bölgenin tarihini, coğrafyasını anlamak amacıyla anıtlar ve kitabeler üzerinde incelemeler yapmıştır, fakat Side bu araştırmaların dışında kalmıştır (Mansel, 1945; 2020: 328-329).

1943 yılında Prof. Dr. Arif Müfid Mansel, Antalya'da bulunan arkeolojik değerleri gözlemlemek üzere Türk Tarih Kurumu tarafından görevlendirilmiştir. Aynı yıl içerisinde Mansel ve yüksek mimar Halit Uluç, Pamphylia bölgesindeki Perge, Silyon, Aspendos, Side kentlerine ve Pisidia bölgesindeki Termessos kentine araştırma gezisi düzenlemiştir. Bu araştırma gezisinin amacını Mansel (1945); bölgede bulunan harabelerin güncel durumunu incelemek, Lonckoronski'nin anıtları belgelemesinin ardından geçen süre içerisindeki

değişikleri tespit etmek ve arkeolojik kazı olanaklarını araştırmak olduğunu ifade etmiştir. Gezi raporunda Side'ye yönelik olarak; Giritli göçmenler tarafından harabeler arasında ve kıyı bölgesinde kurulan köyün, arkeolojik çalışmalara engel oluşturmadığını ve antik şehrin küçük bir kısmını kapladığını belirtmiştir. Bölgede hastalıklara sebebiyet veren bataklığın kurutulması ile problemlerin ortadan kalktığını bildirmiştir. Böylece raporda Side'de kazı çalışmalarının yapılabileceği ortamın bulunduğu dile getirilmiştir (Mansel, 1945). Gezi raporlarını değerlendiren Türk Tarih Kurumu kazı çalışmaları için onay vermiştir. Bunun üzerine, 1946 yılında Perge'de, 1947 yılında Side'de ilk arkeolojik çalışmalar başlamıştır (Abbasoğlu, 2010: 22; Mansel, 2020: 329). Mansel başkanlığında Side ve Perge çalışmaları eş zamanlı yürütülmüştür. Her yılın Eylül ve Ekim aylarında düzenlenen Side kazıları 1967 yılına kadar kesintisiz sürmüştür (Mansel, 2020: 329). Mansel bu süreçte Side kent planı ve mimari kalıntılar üzerinde çalışmıştır.

Mansel'in olmadığı zamanlarda, çalışmalar Jale İnan tarafından yürütülmüştür. İnan, Side tapınaklar bölgesindeki kazıları yönetmiştir. Genel çalışmalarını, heykel buluntuları üzerinde yapmıştır. Bunun yanı sıra onarım ve düzenleme faaliyetlerinde bulunmuştur. 1959 yılında Agora Hamamı olarak bilinen yapının restorasyonuna başlanmasında ve müzeye dönüştürülmesinde katkıda bulunmuştur (Atik, 2010: 27). Son yıllarını Perge çalışmalarına adan Mansel'in 1974 yılında vefat etmesi üzerine (Eyice, 2012), İnan kazı başkanlığını resmen üstlenmiştir (Atik, 2010: 28). 1976 yılında yapılan son Side kazı çalışmalarının ardından Perge kazılarında görev almıştır. 1977-1991 yılları arasında Z. Ahunbay ile birlikte Side Apollon Tapınağı düzenleme ve onarım projesini yürütmüştür. (Atik, 2010: 28-29).

1982 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Side tiyatrosu ve çevresinde iyileştirme kararı alınmasıyla, Side'de çalışmalar yeniden başlamıştır. Ülkü İzmirilgil danışmanlığında birçok araştırmacı 1983-2008 yılları arasında Side tiyatrosu ve çevresinde onarım, temizleme, düzenleme ve kazı çalışmalarını yürütmüştür (İzmirligil ve Atila, 2010: 62-68). Yapılan çalışmalar düzenli olarak Kültür Bakanlığı tarafından hazırlanan "Kazı Sonuçları Toplantısı" yıllık dergisinde yayınlanmıştır.

2009 itibarıyla Side kazı çalışmalarında gerekli imkânları sağlayan Anadolu Üniversitesi adına, Hüseyin Sabri Alanyalı ve Feriştah Soykal Alanyalı başkanlığında kazı çalışmaları yürütülmektedir (Alanyalı, 2010). Günümüzde kazı çalışmaları hızla devam etmektedir.

bölgeye Grek dilinde “Tüm Kavimlerin Ülkesi” veya “Tüm Yunan Boylarının” anlamına gelen Pamphylia adını vermişlerdir (Alanyalı, 2011).

Pamphylia bölgesi, deniz ve dağlar ile çevrili olması nedeniyle jeopolitik olarak avantajlı bir konuma sahip olmuştur. Bölge, düz geniş arazilerden ve Toros dağından denize doğru teraslarla alçalan ovalardan meydana gelmiştir. Bunun yanında, Katarraktes (Düdensu), Kestros (Aksu), Euryrimedon (Köprüçay), Melas (Manavgat çayı) gibi ırmaklarla sulanan verimli toprakları bulundurmasıyla, insanlar tarafından yaşamaya elverişli alan olarak görülmüştür. Pamphylia bölgesinde iki farklı coğrafi özellik görülmüştür. Attaleia kentinin batısında kalan bölgede, dağların direkt olarak deniz ile birleşmesinden dolayı oldukça engebeli bir arazinin varlığı söz konusu olmuştur. Attaleia kentinin doğusunda kalan bölgede ise, Toros Dağları’nın kıyının daha kuzeyinden geçmesi; düz kıyı alanlarının, ovaların ve denize dökülen ırmakların oluşmasını sağlamıştır. (Ş. Yıldırım, 2013). Dolayısıyla Side ve çevresi yaşam olanakları açısından daha konforlu sayılmıştır.

Pamphylia bölgesi Attalia, Perge, Aspendos, Silyon ve Side kentlerini kapsamaktadır. Pamphylia kelime anlamı bakımından birlik ve bütünlük ifadesi taşımasına rağmen, bu kentler arasında bölgenin birinci kenti olmak için bir çekişme olmuştur. Side yarımada üzerinde yer almasına bağlı olarak önemli bir liman kenti olmayı başarmış ve bölgenin ticaret merkezi olarak görülmüştür. Bu sebeple Side, gözde kent olmak için diğer kentlerle yarış içerisine girmiştir. Helenistik Dönem’de Side ve Aspendos kentleri yarışırken, Roma Dönemi’nde Side, Perge ile rekabet etmiştir (Alanyalı, 2011).

Side kentinin kuruluş tarihine ilişkin kesin bir veri bulunmamaktadır (Mansel, 2020: 4). Antik çağ coğrafyacısı Strabon, Side antik kentinin Aiolis (İzmir) bölgesinde yaşayan Kymeliler’in bir kolonisi olduğunu belirtmiştir (Strabon, 2000: 249). Benzer şekilde, Shepherd, çalışmasında M.Ö. 750-625 yılları arasında Anadolu’nun güney kıyılarını Grek yerleşimleri olarak göstermiştir (Shepherd, 1923) (Harita 2.4). Mansel ise, kentin M.Ö. 7 yüzyılda ikinci kolonizasyon hareketleri sırasında kurulmuş olabileceğini düşünmüştür. Ancak sonraki yıllarda ana şehir Kyme ile koloni şehri Side arasında kültürel ve dini bir bağın olmaması bu bilginin doğruluğu hakkında şüphe uyandırmıştır. Böylece Mansel, Kymelilerin Side’ye göç etmesinden daha eskilere uzanan yerli bir topluluğun olduğunu ileri sürmüştür (Mansel, 2020: 4). Antik dönem Yunan yazarı Arrianos, Sideliler hakkında şu ifadede bulunmuştur: “*Aiol, Kyme’de bulunan ataları Side kıyılarına ulaştıkları zaman,*

burada yerleşim kurmak için karaya çıkmışlar. Kendi dilleri olan Grekçe'yi çabucak unutarak barbarca bir dil konuşmaya başlamışlar. Daha önce hiç duyulmamış olan bu dil kendine özgü bir dilmiş. İşte o zamandan beri, Sideliler komşu kavimlerden farklı bir dil konuşmakta imişler” (Arrianos, 1884). Bu veriler ışığında Mansel “Side” kelimesinin kökenini araştırmaya koyulmuştur. Kelimenin özü olan ‘Sid’ ifadesinin, Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde farklı ekler alarak kullanıldığına ve nar anlamına geldiğine ulaşmıştır. Yani, Mansel Side’de yaşayan toplumun Anadolu kimliği taşıdığını, Grek kökenli olmadığını ispatlamıştır. Diğer yandan doğruluğu bilinmemekle beraber M.Ö. 4. yüzyıl kilise tarihçisi olan Eusebios, kentin kuruluşunu M.Ö. 1405 yılına dayandırmıştır (Mansel, 2020: 4). Bu durum bir kesinlik belirtmese de kentin ne kadar eski olabileceğine dair bir işaret vermektedir. Son yıllarda Pamphylia’da yapılan araştırmalar doğrultusunda Perge ve Aspendos kentlerinin Bronz çağından da geriye uzandıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle benzer durumun Side kentinde de görülebileceği ve kentin Anadolu geleneğine sahip eski bir kent olabileceği beklentisi oluşmuştur (Soykal Alanyalı, 2021b).

Harita 2.4. M.Ö. 750-625 yıllarında Grek yerleşimleri (Shepherd, 1923)

Side halkı, diğer Pamphylia kentlerinden farklı özgün bir dil kullanmıştır. Anadolu'nun eski dillerinden olan Luvi dilinin, Demir Çağı Pamphylia'sında konuşulan Grek lehçesinden etkilenmesi üzerine Sidece dili oluşmuştur (Eichner, 2013; Mansel, 2020: 4). Antik kentte bulunan, Sidece ve Grekçe olarak yazılmış çift dilli yazıtlar sayesinde Sidece dilinin büyük bölümü çözümlenmiştir. Araştırmalar sonucunda, Sidece'nin Hint- Avrupa dil ailesinin Anadolu dil grubuna ait olduğuna ulaşılmıştır. Ses değerleri bakımından Grekçe ile uyum sağlayan Sidece'nin alfabesi, gramer açısından Grekçe'den tamamen farklı ancak Luvi dillerine benzer olduğu gözlenmiştir (Eichner, 2013). Sidece, Helenistik Dönem ortalarına kadar kullanılmıştır (Mansel, 2020: 4).

M.Ö. 6. yüzyılda Pamphylia bölgesi ve beraberinde Side önce Lidya Krallığı, daha sonra Pers İmparatorluğu egemenliği altına girmiştir. Ancak Side, Pers himayesinde belirli bir özgürlüğünü koruyarak kendi parasını basmaya devam etmiştir. M.Ö. 4. yüzyılda Pers Krallığı'nın zayıflaması nedeniyle eyaletlerin yönetildiği idari birimlerde isyanlar çıkmıştır. Bu isyanlar, Pamphylia kentlerinde büyük hasarlara neden olmuştur (Mansel, 2020: 7-8).

M.Ö. 334 yılında Büyük İskender Pers İmparatorluğu'nu işgal etmiştir. Side kenti daha büyük zararlar yaşamamak adına hiç karşı koymadan İskender'in himayesine girmiştir. Bu dönemde Side, İskender'in sikkelerini basan merkezlerden biri olmuştur (Mansel, 2020: 8).

Büyük İskender'in ölümünün ardından, geniş topraklara sahip imparatorluğun yönetimi konusunda anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bunun sonucunda topraklar bölünerek Helenizm Krallıkları kurulmuş ve birbirleri arasında rekabet oluşmuştur. Bu krallıklar arasında paylaşılamayan bölge olan Pamphylia, çoğu kez el değiştirmiş ve geçici işgaller altında kalmıştır. Yine de, Pamphylia şehirleri özerk yaşamaya devam etmiştir. Side, M.Ö. 3. yüzyıl boyunca bakır sikke basarken, M.Ö. 215-189 yılları arasında Helenizm Krallıklarından Seleukoslar'ın (Suriye Krallığı) egemenliğinde, üzerinde Athena ve zafer tanrıçası Nike'nin bulunduğu gümüş sikkeler basmıştır (Mansel, 2020: 8-9).

Seleukoslar'ın batıda yayılmasını engellemek isteyen Roma, Rodos ve Bergama Krallıkları bir araya gelerek Seleukoslar'a karşı savaş başlatmışlardır. M.Ö. 190 yılında Side açıklarında, Rodos ve Suriye donanması arasında deniz savaşı gerçekleşmiştir. Rodoslular, karşısında güçsüz kalan Suriye donanmasını büyük hasara uğratmıştır. Böylece Suriyelilerin Ege Denizi'ne girmesi ve batıda ilerlemesi önlenmiştir. Savaş sonrasında yapılan antlaşmaya

göre Seleukoslular, Pamphylia bölgesini Bergama Krallığı'na vermiştir. Ancak antlaşmada sınırlar net şekilde belirlenmediği için Bergama Krallığı, tüm Pamphylia'yı ele geçirememiş ve sadece batı kesimi alabilmiştir (Mansel, 2020: 9).

Doğu Pamphylia'da bulunan Side M.Ö. 188-102 yılları arasında özgür kalmıştır. Bu dönemde Side ilk parlak çağını yaşamıştır. Side, Akdeniz ticaretinde hâkimiyet kurarak, sikkelerini Suriye ve Mezopotamya'ya kadar ulaştırmıştır. Deniz ticaretinde gelişerek Ege Denizi'ne kadar yayılmıştır. Böylece kent zenginleşmiş, önemli kültür- sanat merkezi haline gelmiştir. Bu durum, Side ile olumlu ilişkilerde bulunan Suriye kralının, oğlu Antiokhos'u eğitim görmesi için Side'ye göndermesinden anlaşılmaktadır (Mansel, 2020: 9-10).

İskender'in ölümünden sonra otoritesinin bozulması, Akdeniz'de korsanlığın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Arslan ve Tüner Önen, 2011). Pisidya ve Kilikya'da başlayan korsanlık sebebiyle Side'nin altın çağı son bulmuştur. Strabon (2000: 243), korsanlarla mücadele edemeyen Sidelilerin, limanı Kilikyalılara açmak durumunda kaldığını belirtmiştir. Kilikyalılar, Akdeniz'de yaptıkları korsanlık aracılığıyla el koydukları ganimetleri ve esirleri, Side tersanelerinde açık artırmayla satmışlardır. Strabon, bu duruma olumsuz eleştirilerde bulunup Pamphyliyalılara uygun görmese de, korsanlık işlerinden elde ettikleri kazanç sayesinde İtalya'ya kadar ulaşan deniz ticaretindeki başarılarından söz etmeden geçememiştir (Mansel, 2020: 11; Strabon, 2000: 243).

Akdeniz'deki korsanlık, Helenistik Dönem boyunca krallıklar için büyük bir güvenlik sorunu oluşturmuştur (Arslan ve Tüner Önen, 2011). Kilikya'daki iktidarsızlıktan dolayı artan korsanlığa karşı Romalılar duruma müdahale etmiş, M.Ö. 78 yılında Pamphylia ve Kilikya bölgelerini kendisine bağlamıştır (Mansel, 2020: 11; Strabon, 2000: 252-253). Romalılar ile dostça anlaşılan Doğu Pamphylia kentleri özgür yaşamaya devam etmiştir. Bu dönemde Side gümüş sikke basmıştır. Ancak sonraki zamanlarda, Julius Caesar'ın öldürülmesine yardım ettikleri gerekçesiyle, Doğu Pamphylia kentleri Galatya Krallığı'na verilmiştir. Böylece, Side özerkliğini kaybetmiş ve Galatya Kralı adına sikkeler basmıştır. Roma'da Augustus İmparatorluğu Dönemi başladığında eski anlaşmalar yeniden gözden geçirilmiştir. Bu durumda, Side eski güçlü kimliğini kazanmayı başarmış ve M.Ö. 3 yüzyılda bastığı sikkelerde "Roma Müttefiki" olduğunu belirtmiştir (Mansel, 2020: 11-12).

M.S. 2. ve 3. yüzyılda Side, altın çağını yaşamıştır. Kentin yaşam kalitesi hiç olmadığı kadar artmıştır. Deniz ticaretinde ilerlemiş, Doğu Akdeniz ticaretini elinde tutmuştur. Topraklarda sulama sistemi kurulmuş verimli mahsuller elde edilmiştir. Bu dönemde imar faaliyetleri artarak birçok anıt ve yapı inşa edilmiştir. Şehrin en büyük yeniliklerinden biri olan kanalizasyon sistemi yapılmıştır. Bu sistem, şehrin gelişmişlik seviyesini göstermektedir. Yazıtlardan anlaşıldığı üzere, M.S. 2. ve 3. yüzyılda Side metropolis olarak görülmüştür. Bu kapsamda kentin, vali ve memurların barındığı bir eyalet merkezine dönüştüğü düşünülmektedir. Side yönetimi üstünde imparatorluk senatosu bulunmasına rağmen, kent kendi içerisindeki özerkliğini korumuş ve şehir devleti olmaya devam etmiştir (Mansel, 2020: 12-14).

Side, popüler bir liman şehri olmakla beraber kente göç almaya başlamıştır. Anadolu kökenli yerli halk zamanla Grekler, Romalılar, Mısırlılar, Suriyeliler ile karışmıştır. Bu nedenle yerli halk, Helenistik Dönem ortalarına kadar kullandıkları özgün Sidece dilini unutarak Grekçe konuşmaya başlamıştır. Yerli isimlerin yerini Grek ve Latin isimleri almıştır. Diğer yandan, Side’de pagan dini dışında farklı bir din anlayışları gelişmiştir. Yazıtlardan ve yedi kollu şamdandan anlaşılabileceği üzere kentte Yahudilerin varlığı bilinmektedir (Mansel, 2020: 13).

M.S. 3. yüzyıl sonlarına doğru Roma otoritesinin zayıflaması üzerine birçok kavim Pamphylia’ya akın etmiştir. Gotlar ve İsaüralılar tarafından saldırılara maruz kalan Pamphylia, yakılıp yıkılmış ve büyük zarar görmüştür (Mansel, 2020: 15). 269 yılında Pamphylia kıyılarına ulaşan Gotlar Side’yi kuşatma altına almıştır (Nollé, 1993: 168; aktaran Ş. Yıldırım, 2013). Bu dönemde kentin ne kadar hasara uğradığı ile ilgili bilgilere ulaşılamamıştır. Saldırıları sebebiyle kent fakirleşme sürecine girmiştir. Kentin vaziyeti şu durum ile açıklanabilir: Side’de önemli yeri olan imparator kaideleri, eski kaidelerin yeniden kullanılmasıyla üretilmiştir. Bu durumda kentin yeni malzeme bulacak gücünün kalmadığı ve zayıfladığı anlaşılmaktadır (Mansel, 2020: 15).

Side’de Hristiyanlığın ne zaman başladığı ile ilgili kesin bir bilgi verilememektedir. Ancak, en eski Side piskoposunun 3. yüzyılda hizmet ettiğine ve Xenophon adında olduğuna kaynaklar aracılığıyla ulaşılmıştır (Hellenkemper ve Hild, 2004: 375; aktaran, Ş. Yıldırım, 2013). Mansel, 3. yüzyılın sonlarına doğru kentte Hristiyan topluluklarının bulunduğuna ve 4. yüzyılda kentin Hristiyan şehri olduğuna değinmiştir (Mansel, 2020: 16). Ş. Yıldırım konu ile alakalı olarak, 4. yüzyılda kentte pagan dininin yasaklanması nedeniyle Hristiyanlığa

yönelimin artmasından ve güçlenmesinden bahsetmiştir. Hristiyanlık dininin hâkim olmasıyla birlikte kent silüetinde değişiklikler meydana gelmiştir. Tapınaklar eski işlevini sürdürememiş ve kentte kilise yapıları ön plana çıkmıştır (Ş. Yıldırım, 2013).

M.S. 5. ve 6. yüzyıl Bizans Dönemi'nde Side, Doğu Pamphylia'nın piskoposluk merkezi seçilerek metropolit unvanını almıştır. Bu sayede kent son parlak dönemini yaşamıştır (Mansel, 2020: 16). Fakat 6. yüzyılın ortalarından sonra, Pamphylia doğu kentlerinin gerilemeye başladıkları bilinmektedir. Bunun sebebi olarak salgınlar, doğal afetler, nüfusun azalması ve ekonominin zayıflaması gibi faktörlerin etkili olduğu düşünülmüştür (Nollé, 1993: 141; aktaran Soykal Alanyalı, 2017). Bu dönemde Side, deniz ticaretinde ulaştırma sürecinde emniyet sorunlarıyla karşılaşmış ve eski önemini yitirmiştir. Geçimini devam ettirmeye çalışan kent, tarım alanında gelişme göstererek önemli kazançlar elde etmiştir. Böylece, saldırılar sebebiyle terk edilen alanları yeniden doldurmaya başlayan Sideliler, buralarda yeni yapılar inşa etmiştir (Mansel, 2020: 16). Benzer şekilde Soykal Alanyalı, 6. yüzyılın III. çeyreğinde Side'de yapı faaliyetlerinin arttığını belirtmiştir. Bu durum Dionysos Tapınağı'ndaki mimari elemanların sökülüp tiyatronun batı paradosunun¹ ve latrinanın² doldurularak kapatılmasından ve tapınağın işliğe dönüştürülmesinden anlaşılmıştır (Soykal Alanyalı, 2017).

7. yüzyılda başlayan ve yüzyıllar boyunca süren Arap ve İran saldırıları Küçük Asya'nın zenginliğine son vermiştir. Bu nedenle Küçük Asya, 9. yüzyıl ortalarına kadar karışık bir dönem yaşamıştır. İranlılar Anadolu'ya Araplardan önce girmiş, neredeyse 20 yıl boyunca zarar vermiştir (Foss, 1975). 655 yılında Bizanslıların Araplara karşı yenilmesinin ardından Pamphylia bölgesi özellikle Side ve Attelia gibi önemli liman kentleri, Arapların işgalinden ziyade yağmalamasına maruz kalmış ve limanlar lojistik amacıyla kullanılmıştır (Soykal Alanyalı, 2017; Ş. Yıldırım, 2013). Side, surlar sayesinde ilk akınlara karşı gelebilmiştir (Mansel, 2020: 17). Ancak yavaş yavaş şehir değerini kaybetmeye başlamıştır.

Side'de 7. yüzyıla ait neredeyse hiçbir kalıntı yoktur (Hellenkemper ve Hild, 2004: 394; aktaran, Soykal Alanyalı, 2016a). Yapılan kazı araştırmaları sonucunda, geç antik sur dışındaki mekânların 6. yüzyıl sonu - 7. yüzyıl başı gibi terkedildiğine ve sur dışında 7. yüzyıl III. çeyreğinden daha sonraki zamana ait bir kalıntı bulunmadığına ulaşılmıştır. Bu

¹ Tiyatro yapısında bulunan orkestra bölümüne açılan giriş yolu.

² Antik Roma'da wc.

durumda, 7. yüzyıldan 9. yüzyıl ortalarına kadar devam eden önce Sasani sonra Arap saldırıları nedeniyle kentin küçülmeye başlayarak sur içerisine çekildiği ve kastrona¹ dönüştüğü düşünülmektedir (Soykal Alanyalı, 2017).

Saldırıları sonucunda kentin harabeye dönüşmesi sebebiyle, halk Yeni Antalya'ya göç etmiştir. Mansel'e göre Side'nin ne zaman tahrip edildiği ve halkın kenti ne zaman terk ettiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak Side'de bilinen Bizans yapılarının 9. ve 10. yüzyıldan daha geç tarihte inşa edilmediği göz önüne alındığında, Mansel kentin 10. yüzyılda terkedilmiş olabileceğini düşünmüştür. Ayrıca, 12. yüzyıl Selçuklu akınlarından sonra kentin oturulamaz hale gelmesi sebebiyle tamamen boşaltıldığını ileri sürmüştür (Mansel, 2020: 17-18). Bean de benzer görüşü paylaşarak, Side'de 10. yüzyılda büyük bir yangın yaşandığını, halkının ise günümüzdeki Antalya'ya taşındığını belirtmiştir. Kentin adının Türkler tarafından Eski veya Yanık Antalya olarak adlandırılmasını da bu nedenle olabileceğinden bahsetmiştir (Bean, 1979). Arap coğrafyacısı İdrisi, 1150 yıllarındaki seyahat gezisinde Side hakkında “Yanık Antalya” olarak bahsetmiştir. Yaptığı gözlemlere göre, kentin yıkılmış ve kullanılmayacak durumda olduğunu belirtmiştir. Kentte seyrek de olsa yaşayan bir topluluğun bulunduğundan, halkın büyük bir kısmının ise “Yeni Antalya” bölgesine taşındıklarından bahsetmiştir. Halkın kenti terk etmesinin ardından, Side doğaya teslim edilmiştir. Yapılarda gerçekleşen bozulmalara, yıkımlara bakılarak kentte büyük bir deprem gerçekleştiği düşünülmüştür. Deniz ikliminin etkisiyle sarmaşıklar, çalılıklar harabeleri kaplamış, ulaşımı güçleştirmiştir. Rüzgâr ve fırtınalar kıyıdaki kumulu kentin iç kesimine kadar taşımıştır (Mansel, 2020: 18-19).

12.-13. yüzyıllarda Pamphylia'ya Selçuklu akınlarının gerçekleşmesiyle Side, Bizans elinden çıkarak Selçuklu hâkimiyetine girmiştir (Soykal Alanyalı, 2017; Ş. Yıldırım, 2013). Ancak kent yıpranmış vaziyette bulunmaktadır. Buna rağmen kentin tamamen terkedilmediği, kazı çalışmaları ışığında anlaşılmıştır. Çalışmalarda 12. yüzyıl sonlarına ait küçük bir topluluğun yaşam izlerine rastlanılmıştır (Soykal Alanyalı, 2017). Diğer yandan 14. yüzyıla kadar Side metropolit olmaya devam etmiştir. 1360-1397 yılları arasında az da olsa Hristiyan bir topluluğun burada yaşadığı bilinmektedir (Hellenkemper ve Hild, 2004: 377,379-380; aktaran Soykal Alanyalı, 2017).

¹ Surlarla çevrili şehir.

Side antik yerleşimi sona erdikten sonra yüzyıllar boyunca üzerinde yerleşim kurulmamıştır. Osmanlı Dönemi'nde görüntüsü itibariyle “Eski Antalya” olarak anılan Side, karayolu ile ulaşımın zor olması nedeniyle yerleşim bölgesi olarak tercih edilmemiş, uzun yıllar boş kalmaya devam etmiştir. Kent üzerinde yerleşim kurulmaması, antik dönemden kalan birçok yapının yıpranmasını engelleyerek sağlam kalmasını sağlamıştır (Ş. Yıldırım, 2013).

19. yüzyılda Side antik kenti yeniden hayata geçmiştir. 1890 yılında Girit'te Rumların baskısı altında kalan Müslüman halk Antalya'ya getirilmiştir. Dönemin padişahı II. Abdülhamit'in emri ile Giritli göçmenler Antalya'da; Selimiye, Ahmediye, Mecidiye ve Kadriye köylerine yerleştirilmişlerdir. 1900'lü yıllara doğru Side'de tiyatro ile kıyı arasına yerleşen Giritli göçmenler, Selimiye köyünü kurmuşlardır (Soykal Alanyalı, 2016a). Yıllarca boş bırakılan kent bakımsız durumda kalmıştır. Kent çalılıklar, sarmaşıklar ile dolmuş, liman bataklık haline gelmiştir. Selimiye'ye ilk gelen halk bu nedenle sıtmadan çok fazla etkilenmiştir (H. Yıldırım, 2013: 11-12).

Eski liman bölgesinde, yağmur ve fırtınalar nedeniyle taşan deniz suyu zamanla bir birikinti oluşturmuştur. Selimiyeliler buraya “Gölcük” demişlerdir. Sazlıklarla çevrili Gölcük, ıssız alanda konumlandığı için kimsenin uğramadığı bir yer olmuştur. Su çekildikten sonra köylüler burayı ekip biçmek için kullanmıştır (H. Yıldırım, 2013: 15-16) (Resim 2.1).

Resim 2.1. Side antik limanında oluşan “Gölcük”, 1957 (URL-1)

Osmanlı Dönemi'nde Tugayoglu Beyliğine bağlı olan Side bölgesi, feodal sistemle yönetilmiştir. Selimiyeliler, ağanın yönetiminde yaşamlarını devam ettirebilmek için zor şartlarda çalışmışlardır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Toprak Reformu Kanunu düzenlenmiştir. Böylece, Selimiyeliler kendi topraklarına sahip olmuştur (Toker, Yılmaz ve Yetgin, 2018). Geçimlerini tarım, zeytincilik, hayvancılık, balıkçılık ve zanaat yaparak

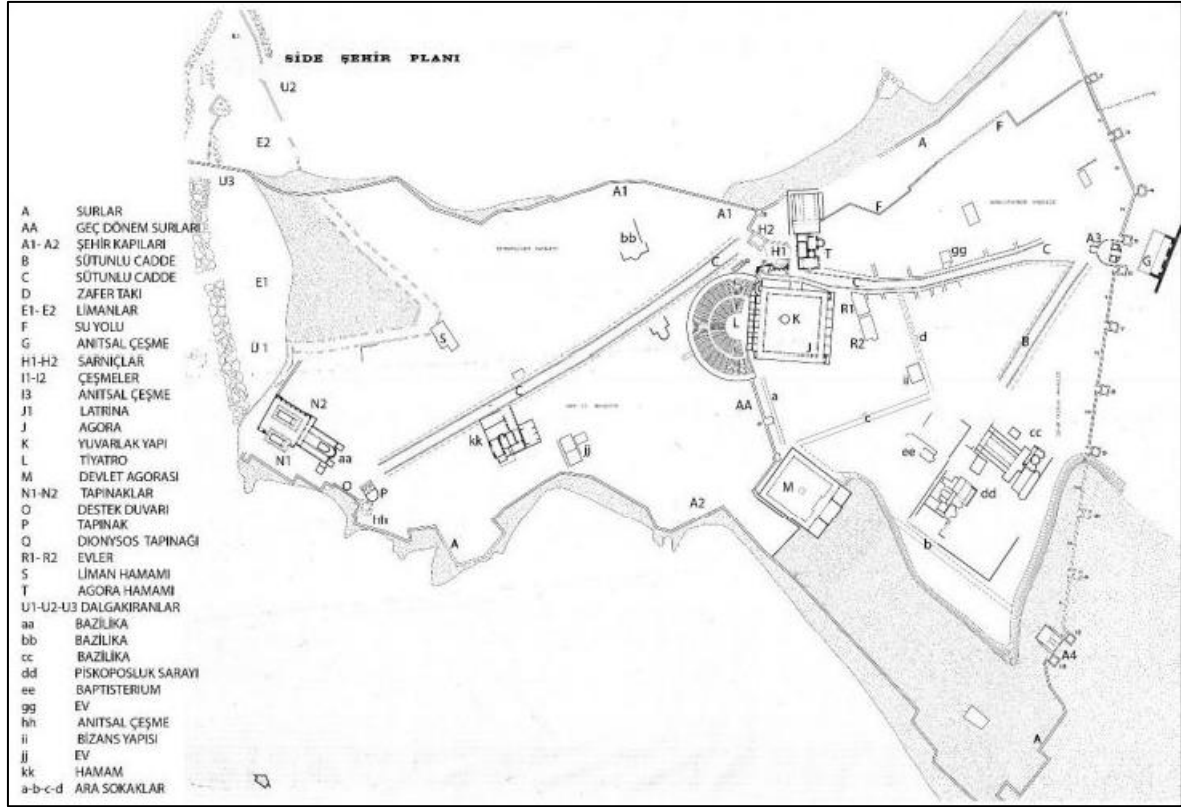
sağlayan köylüler, para olmadan takas yoluyla birbirleri arasında alışveriş yaparak kendi içlerinde yetinebilmiştir (H. Yıldırım, 2013: 13-16, 26).

1950’lilerin sonlarına doğru Side’nin ilk ziyaretçileri olan yabancı turistler, Side’nin doğal çevresine, tarihi dokusuna ilgi duymuş ve düzenli olarak gelmeye başlamışlardır. Selimiye’liler, turistlerin çadırda konaklayarak bölgede zaman geçirmelerine anlam verememiştir. Zamanla köylüler, yabancılara alışmış ve yiyecek içecek ikramında bulunarak onlarla iletişime geçmiştir. Samimiyetin ilerlemesiyle beraber köylüler turistleri evlerinde misafir etmeye başlamıştır. Gösterilen ilgiden memnun kalanlar, daha sonraki senelerde belirli bir ücret bırakarak oradan ayrılmışlardır (H. Yıldırım, 2013: 62-65). Bu durum pansiyonculuğun temellerini atmıştır. Hizmet karşılığında maddi kazanç sağlayan Selimiye’liler, köylerindeki ahır, kümes gibi mekânları turizm odaklı yeni işlevlere dönüştürmüşlerdir. Daha sonra turizmin gelişmesine bağlı olarak pansiyonlar, oteller inşa etmişlerdir (H. Yıldırım, 2013: 180-182). 1990’lara kadar Side’de turizm hizmeti ev pansiyonculuğu ve küçük oteller kapsamında gerçekleşirken, yabancı turist akınından sonra Side’deki turizm farklı boyutlara ulaşmıştır (Toker ve diğerleri, 2018).

2.4. Side Antik Kenti Tarihi Yapıları

Birçok medeniyetin hâkimiyeti altında yaşamını sürdüren Sideliler, büyümekte ve gelişmekte olan kentin, dönemin en önemli liman kenti olması sonucunda kentin ihtiyaçları doğrultusunda yapı faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Farklı dönem ve kültürlerin üst üste biriktirdiği çok katmanlı dokudan günümüze kadar ulaşabilen tarihi yapılar bizlere miras kalmıştır. Bu kapsamda, kentte yapılan arkeolojik kazılar ve çalışmalar doğrultusunda Side’deki tarihi kalıntılar; Helenistik, Roma, Bizans ve Geç Osmanlı Dönemi olmak üzere 4 dönem altında değerlendirilmiştir.

Tezde, yapıların konumu hakkında bilgi vermek üzere, Arif Müfid Mansel’in kent planında belirlediği kodlamalar kullanılmıştır (Şekil 2.4). Bu kodlamalar, Side’de ilk bilimsel araştırmalarda bulunan Lanckoronski’nin tarihi yapılara kod atfetmesiyle başlamış; daha sonraki yıllarda bilimsel araştırmaların devam etmesiyle birlikte yeni yapılara yeni kodlar verilerek sürdürülmüştür. Bu kodlamalar sayesinde, arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen verilerin hangi yapıya ait olduğunu ve yapıların kent içerisindeki konumunu göstermekte kolaylık sağlanmıştır.

Şekil 2.4. Mansel'in Side kent planı (Mansel, 2020)

2.4.1. Helenistik Dönem yapıları

Side'nin bilinen en eski anıtı, tapınaklar bölgesinde bulunan bazalt kraterdir (Resim 2.2a). Üzerinde süslemelerin üslubuna bakılarak M.Ö. 8-7. yüzyıl geç Hitit dönemine ait olduğu düşünülmektedir (Mansel, 2020: 6). Bu döneme ait mimari yapılardan günümüze ancak şehrin savunmasını sağlayan deniz surları, kara surları ve kara surları üzerinde bulunan kente giriş kapıları ulaşabilmiştir.

Deniz surları, kentin içine limanı alacak şekilde liman dalga kıranları üzerinde devam etmiştir. Bugün sadece temel izleri ve bazı parçalarına ulaşılabilmiştir (Resim 2.2b). Bu parçalar yarımada'nın güney ucu ve tapınaklar bölgesinde bulunmaktadır. Roma Dönemi'nde, şehrin savunmasının düştüğü bir zamanda, sur duvarlarının yıkılmasıyla taşların yeniden değerlendirilip anıtsal yapıların inşasında kullanıldığı düşünülmektedir (Mansel, 2020: 35-37).

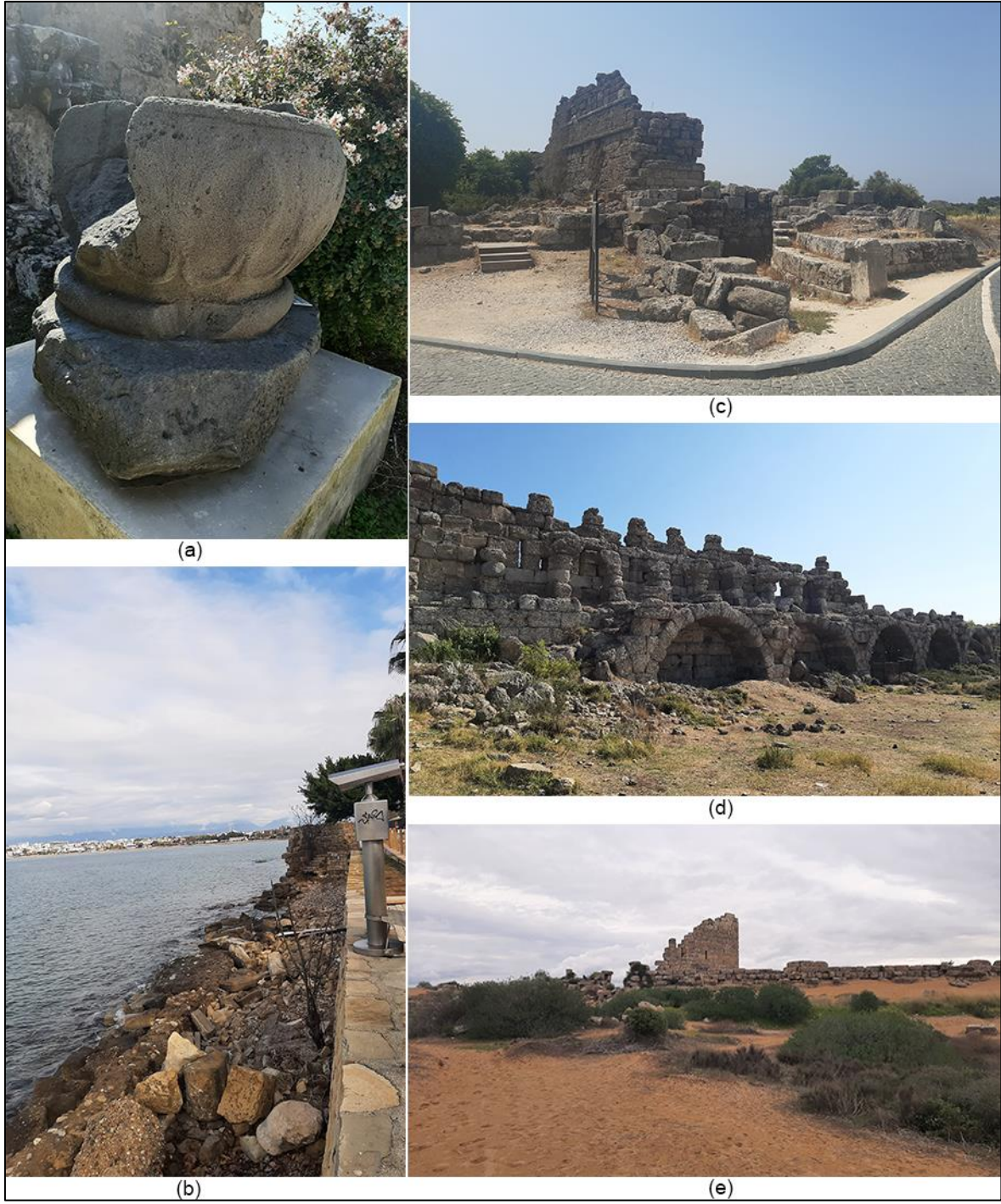
Side kenti kara sınırlarından, kuzeybatıdan güneydoğu istikametinde konumlanan surlar ile ayrılmıştır. Sur; yuvarlak, yarım yuvarlak ve dikdörtgen kuleler ile desteklenmiştir. Doğrusal

ilerleyen sur, 4. kuleden itibaren kırılma yaparak yine doğrusal olarak devam etmiştir. Kuleler arasında kalan sur bedenleri, şehre bakan iç cephede 3 kata ayrılmıştır. Böylece, kente saldırı anında daha fazla askeri birliğin karşılık vermesi sağlanmıştır. Surlar, payeler ile desteklenmiş olup, her katın payeleri arasında pencere boşlukları bırakılmıştır (Resim 2.2d). Bu boşlukların tahta kepenkle kapatıldığı ve gerektiği durumda kepengi açmak için demir çubukla itip çekilebilen bir sistemin varlığına ulaşılmıştır. Kara surları Bizans Dönemi'nde onarım geçirmiş ve geliştirilerek yenilenmiştir (Mansel, 2020: 37-47).

Kara surlarının inşaa tarihi, hiçbir yazıtta kayda geçilmemiştir. Ancak yapım tekniğine bakılarak Geç Hitit ve Asur mimarlığından esinlenildiği düşünülmektedir. Önceki bölümde bahsedilen, Büyük İskender'in şehri kuşatmasında, kentin kendini yeteri kadar savunacak durumu olmaması, surların belki de o dönem bulunmadığı konusunda varsayımları doğurmuştur. Ancak sur bedeninde kullanılan pencereli duvarlar, yapının Helenistik Dönem'de inşaa edildiğini göstermektedir (Mansel, 2020: 66).

Şehrin ana kapısı ve doğu kapısı kara surları üzerinde yer almaktadır. Şehrin ana kapısı (A3), dışarıdan iki kule ile korunmaktadır (Resim 2.2c). Bu kuleler surun en büyük ve görkemli kuleleridir. Ana giriş kapısının gerisinde planı yarım daire şeklinde olan bir avlu karşılamaktadır. Roma Dönemi'nde bu avlu, dekoratif mimari öğelerle süslenmiş duvar ile çevrelenerek şeref avlusuna dönüştürülmüştür. Böylece şehrin dini özelliğini ön plana çıkartmak amacıyla, giriş kapısında ziyaretçileri karşılayan süslü ve gösterişli bir avlu yapılmıştır (Mansel, 2020: 47-53).

Şehrin doğu kapısı (A4) ikinci sütunlu cadde ile (B) bağlantılıdır (Resim 2.2e). Kapı aynı şekilde dışarıdan iki kule ile korunmaktadır. A4 kapısı aralarında kapalı mekân bulunan iki geçitten oluşmaktadır. Geçitler daha sonra dikdörtgen planlı bir avluya açılmaktadır. Kapıda silah motifli kabartmalar bulunmaktadır. Bu motif ile, doğu kapısından gelen ziyaretçilere Sidelilerin askeri başarısı ve kapının korunduğu mesajı verilmiştir (Mansel, 2020: 54-65).

Resim 2.2. (a) Bazalt krater, (b) Deniz surları temel izi, (c) Ana kapı, (d) Kara surları, (e) Doğu kapısı (Yazar arşivi)

2.4.2. Roma Dönemi yapıları

Deniz ticaretinde büyük gelişme sağlayan Side, önemli liman kentlerinden biri haline gelip zenginleşmeye başlamıştır. Kent; ticaret yapmak isteyenler için muazzam bir pazar, bilim ve sanata ilgi duyanlar için kültür merkezi olarak görülmüştür. M.S. 2. yüzyılda altın çağını yaşayan Side, zenginliğini ve ihtişamını vurgulamak için bu dönemde çok fazla yapı faaliyetlerinde bulunmuştur.

Side kent surlarının dışında, ana kapısının karşısında kalan ve ziyaretçileri ilk karşılayan yapı Nympheum (G) ya da Nimfeler Tapınağı olarak bilinen anıtsal çeşmedir (Resim 2.5a). Yıkılmış mimari parçalara bakılarak yaklaşık 20 metreyi bulan 3 katlı bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Yapının ön cephe duvarında yarım yuvarlak planlı ve üzeri yarım kubbelerle örtülü 3 hücre bulunmaktadır. Bu hücrelerde havuzu besleyen çörten çıkışları vardır. Duvarın önünde ise mermer bir havuz yer almaktadır. Havuz mermer korkuluk ile çevrilmiştir. Korkuluk cephesinde insanların su alabilmesi için yuvarlak ya da köşeli kurnalar tasarlanmıştır. Nympheum yapısı, evlerinde su bulunmayan halk için ve sıcak iklimde serinlik, ferahlık algısı yaratmak için tasarlanmıştır (Mansel, 2020: 95-108). 2004 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı desteğiyle Anıtsal Çeşme Koruma Onarma Projesi'ne başlanmıştır. Projenin alt aşamaları olarak; yapı kalıntılarının bitki ve topraklardan temizlenmesi, mimari analizler ve restorasyon önerileri, alanın uygulamaya yönelik düzenlenmesi gösterilmiştir. Bu kapsamda yapıdaki bozulmalar tespit edilerek ana yapıda sağlamlaştırma ve mevcut mimari parçaların bir araya getirilmesi üzerinde durularak bir anastilosis çalışması gerçekleştirilmiştir (Madran ve Özgönül, 2010).

Nympheum yapısından sonra kara surları içerisinde kalan ana kapıdan geçilmektedir. Mansel, şehir planının oluşmasında Helenistik Dönem'de inşa edilmiş olan ana kapının etkili olduğunu belirtmiştir. Giriş kapısından sonra şehir iki farklı aks üzerinde ilerleyen sütunlu caddeler çevresinde gelişmiştir. Caddelerin iki tarafında portikli¹ yollar yapılmıştır. Güney yönde ilerleyen B caddesi (Resim 2.3) geç antik dönemde yapılan piskoposluk sarayı ile kesişirken; C caddesi (Resim 2.4) belli noktalarda kırılma yaparak agora, hamam, tiyatro, sarnıçlar, çeşmeler gibi önemli yapıların bulunduğu şehir merkezini, liman ve tapınaklar bölgesiyle birleştirmektedir.

¹ Üstü örtülü, önü sütunlu açık galeri.

C caddesi şehrin ana aksı olarak düşünülebilir. C caddesi üzerinde, geniş yürüme alanı sağlayan portiklerin gerisinde dükkânlar yer almaktadır. Portikler; yağmuru, güneşi engelleyerek konforlu bir yürüme ve toplanma alanı yaratmıştır. Mansel, sütunlu caddelerin şehrin ana eksenini oluşturmasından dolayı “başlı başına bir yapı tipi” olarak görmüştür. Sütunlu caddelerin ne zaman inşa edildiği tartışma konusu olsa da Pamphylia’da ilk sütunlu caddenin 1. yüzyılın II. yarısında ve 2. yüzyılda İmparator Kladius zamanında Antalya’nın birçok yerine yaptırıldığı bilinmektedir (Mansel, 2020: 21-30).

Resim 2.3. B sütunlu caddesi (Yazar arşivi)

Resim 2.4. Sırasıyla 1950’ler, 1960’lar ve 2022 yılı C sütunlu ana caddesi (Orhan Atvur arşivi, Side Kazı arşivi, Yazar arşivi)

Agora (J), liman ile şehir kapıları arasında merkezi bir alanda, tiyatronun hemen arkasında konumlandırılmıştır. Yaklaşık kare plana sahip olan agora meydanı, portiklerle çevrelenerek geride dükkânların yer aldığı bir pazar alanını tanımlamaktadır. Bu durum işlevsel yönden agoranın ticari niteliğini göstermektedir. Agora meydanı içerisinde şans tanrısı Tykhe'ye adanmış yuvarlak planlı bir tapınak (K) bulunmaktadır (Resim 2.5e). 2012 yılında yapılan restorasyon uygulaması ile tapınağın bir kısmı ayağa kaldırılmıştır (Alanyalı, 2013: 452-453).

Şehrin günümüze kadar en iyi korunagelmış ve en görkemli yapısı antik tiyatrodur (Resim 2.5b). Tiyatro (L), Agora ile bitişik olduğundan ortak kompleks bir yapı olarak düşünülmektedir. Yapının bodrum katından Agora'ya bir bağlantı kurulmuştur. Ayrıca, Agora ile tiyatro arasında latrina yapısı bulunmaktadır. Tiyatronun alt kaveası¹, topografya ile uyumlu şekilde zemine otururken; üst kavea, çift katlı tonoz yapı üzerinde yükselmiştir. Tiyatronun yapısal özellikleri incelendiğinde hem tik Anadolu tiyatroları hem de Batı Roma tiyatrolarının bir sentezi olarak görülmektedir. Kente yapılan saldırıların artması nedeniyle inşa edilen geç antik dönem suru, tiyatro sahne binasının bir parçası olacak şekilde inşa edilmiştir. Surun inşası ile birlikte, tiyatrodan Agora'ya açılan geçitler kapatılmıştır. Bizans Dönemi'nde alt kaveanın doğu ve batı uçlarına şapel eklenerek tiyatro işlev olarak açık hava kilisesine dönüştürülmüştür. Depremler nedeniyle büyük hasar gören tiyatro kullanılamayacak hale gelmiştir. Daha sonrasında yapıda onarım çalışmaları uygulanmıştır (İzmirligil ve Atila, 2010).

Tiyatronun hemen bitişiğinde yer alan, günümüze sadece podyum kısmı ulaşabilmiş Dionysos Tapınağı (Q) bulunmaktadır (Resim 2.5i). Mansel (2020: 145) tapınağın eğlence tanrısı Dionysos'a ait olabileceğini, yapının tiyatroyla ilişkilendirilmesinden ve kent için önemli tanrılar arasında Dionysos kültünün yer aldığı heykellerin, yazıtların ve sikkelerin bulunmasından yola çıkarak tahmin etmiştir. Tiyatronun yapılması ile beraber tapınağın güneydoğu bölümü ve girişi kullanılamaz hale gelmiştir. Bu sebeple tapınakta yeniden planlama yapılarak, yapı kuzeye doğru uzatılmış ve buradan giriş verilmiştir. Kentin zayıfladığı dönemde, tapındaki mimari elemanlar sökülerek geç dönem antik sur inşası için kullanılmıştır ve tapınak işlevini kaybederek işliğe dönüştürülmüştür (Soykal Alanyalı, 2016b).

¹ Seyirciler için oturma alanı.

Agora (J), karşısında antik hamam yapısı bulunmaktadır. Agora Hamamı (T), kazı çalışmalarında bulunan eserlerin yetersiz depolama alanına sahip olması nedeniyle 1959 yılında onarılma sürecine girmiştir. Jale İnan'ın çabaları ve Selma- Ragıp Devres çiftinin finans sağlaması sayesinde, 1961 yılında hamam yapısı restore edilerek müzeye dönüştürülmüştür (Resim 2.5c). Böylece kazı çalışmasında bulunan eserler müzeye taşınarak burada sergilenmiştir (Atik, 2010).

Agora Hamamı dışında kentte iki hamam yapısı daha bulunmaktadır. C sütunlu cadde kenarında Büyük Hamam (kk) (Resim 2.5g), limanın kuzeyinde ise Liman Hamamı (S) (Resim 2.5h) yer almaktadır. Liman Hamamı, Selimiye'liler tarafından bir dönem at gücüyle değirmenin döndürülerek zeytinin sıkıldığı, zeytinyağı fabrikası olarak kullanılmıştır (H. Yıldırım, 2013: 18). Günümüzde büyük bir kısmı ayakta olan hamam yapılarının onarım çalışmaları tamamlanmadığı için girişe kapalıdır.

Ana sütunlu cadde üzerinde, tiyatronun hemen yanında şehrin anıtsal yapılarından Zafer Takı (D) bulunmaktadır. Geç antik dönem surlarının yapılmasıyla birlikte tak içerisindeki açıklık, duvar ile örülmüş ve ortasına küçük bir kapı yerleştirilmiştir. Güneye doğru küçülen Side kentinin ana kapısı artık bu tak olmuştur (Mansel, 2020: 30-32). Daha sonraki yıllarda köyde motorlu araç kullanımının artması ve araçların geçişine engel olması bahanesiyle Selimiye'liler, takın iç dolgusunu kırarak genişletmişlerdir (Mansel, 2020: 32; H. Yıldırım, 2013: 40). Takın yanında, geç dönem surlarına yaslanan İmparator Vespasianus adına anıtsal çeşme de bulunmaktadır (Resim 2.5f).

Geç antik dönem suru şehri kuzey- güney istikametinde ikiye bölmüştür. Sur duvarları inşa edilirken, tiyatro sahne binası, tak, Vespasianus anıtı, gibi birçok anıtsal yapıttan yararlanılarak surun bir parçası haline getirilmiştir. Sur yanında bulunan bir yazıttan referans alan Mansel, geç antik dönem surunu "Attius Philippus suru" olarak isimlendirmiştir (Mansel, 2020: 67-70). Surun yapılış tarihine dair farklı öneriler bulunmaktadır. Mansel (2020: 67) Attius Philippus surunun M.S. 4. yüzyılda yapıldığını söylerken, Foss (1977) kesin bir tarih belirtmemekle beraber antik çağın sonlarına doğru M.S. 7. yüzyılın muhtemel olduğundan söz etmiştir. Son arkeolojik araştırmalara göre Soykal Alanyalı (2017), bahsedilen geç dönem surunun duvarları ile kulelerinin farklı dönemlerde inşa edildiğini, tek bir dönemde tamamlanmadığını ileri sürmüştür. Kente yapılan saldırılarla ilişkili olarak

surun inşasının en geç 7. yüzyıl başlarına işaret ettiği ve sur kulelerinden birisinin 7. yüzyıl III. çeyreğinde yapımı ya da iyileştirilmesinin gerçekleştiği düşünülmektedir.

Devlet agorası (M), tiyatro ve agora yapısından güneye doğru uzanan ara sütunlu cadde (a) ile bağlanmaktadır (Resim 2.5d). Devlet agorası doğu kapısına daha yakın konumlandırılmıştır. Yapı dikdörtgen planlı olup, portiklerle çevrili avlu ve doğu cephesinde yan yana 3 mekândan oluşmaktadır. Avlunun merkezinde devşirme malzemelerden yapılmış kare planlı bir kaide bulunmaktadır. Doğü cephenin ortasında bulunan mekân, diğerlerine göre daha büyük ve süslü tasarlanmıştır. Bu yüzden buraya “İmparator salonu” denilmiştir. Yapının duvarları son derece süslü mimari öğeler ile tasarlanmış olup, kemerli nişler ve üzeri alınlıklı hücrelerden yapılmıştır. Duvarlar içerisine heykellerin yerleştirildiği bilinmektedir. 1965 yılında yapı Y. Mimar A. Machatschek tarafından kısmen restore edilmiştir (Mansel, 2020: 169-177). Günümüz arkeolojik kazılar sonucunda M yapısının hamam ve gymnasium yani okul yapılarından oluştuğu ve 7. yüzyıla kadar kullanıldığı; kentte Hristiyanlığın hâkim olmasına rağmen pagan dinine ait heykellerin kullanılmaya devam edildiğine ulaşılmıştır (Soykal Alanyalı, Alanyalı ve İnan, 2021).

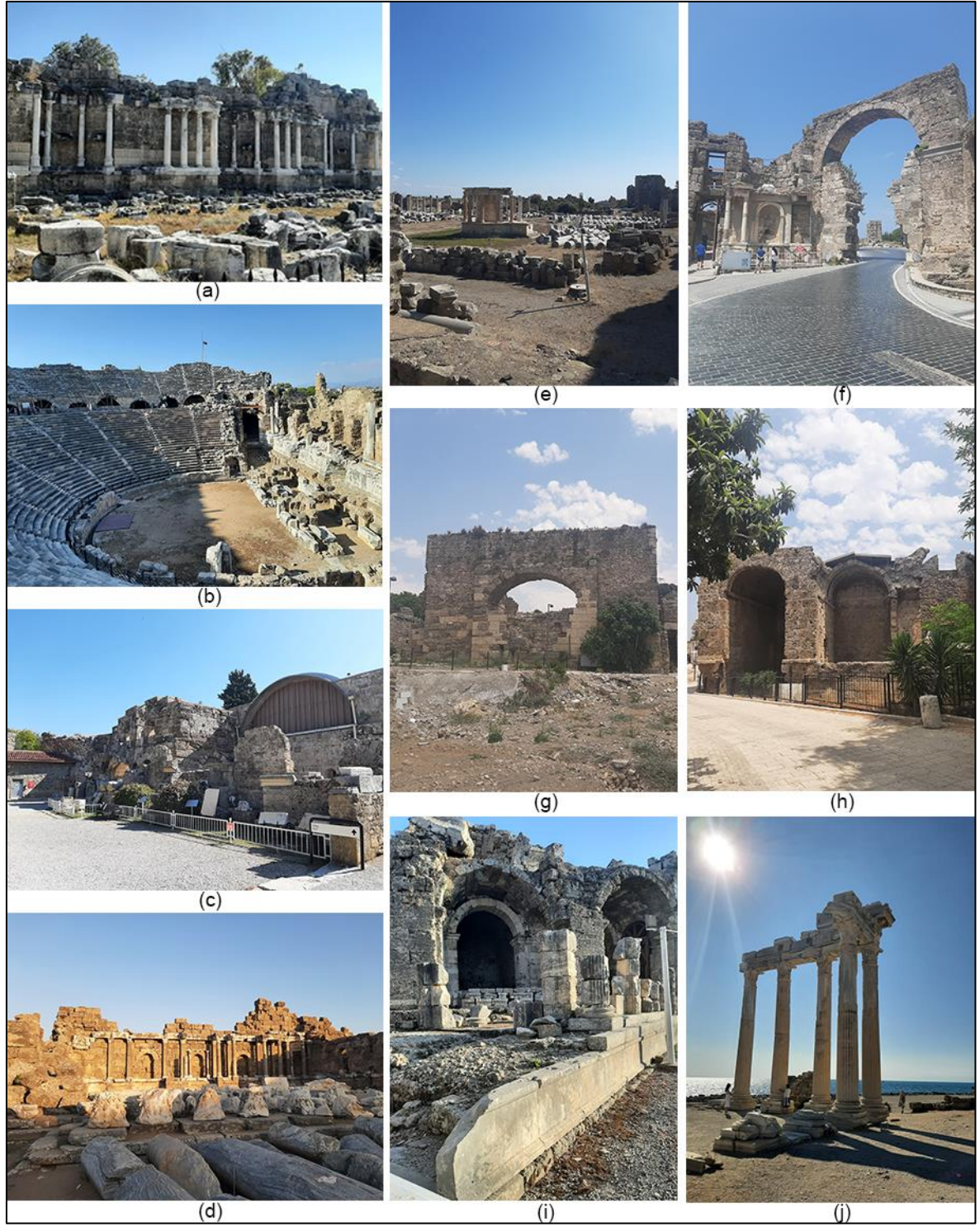
C sütunlu caddesi, tapınaklar bölgesinde yer alan bir meydanda sonlanmıştır. Bu bölge kent için önemli olan tanrı ve tanrıçalar için ayrılmış kült alanı kabul edilmiştir. Tanrı ve tanrıça simgeleri kentin varlığını, devamlılığını, gücünü, saygınlığını belirleyen kutsal kişiler olarak görülmektedir. Sideliler, kentin baş tanrıçası olarak Athena’yı; baş tanrısı olarak Apollon’u görmüşlerdir. Athena, Helen kültüründeki gibi savaşçı olarak resmedilse de, Sideliler Athena’ya deniz ticaretinin koruyucusu vazifesini atfetmişlerdir. Yani Athena, Sideliler için bir anlamda deniz tanrıçasıdır. Akdeniz’de en önemli deniz ticaretine sahip Side kentinin sikkeleri üzerinde Athena figürünün nar simgesi ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Eski Anadolu’da kutsal meyve sayılan narın Athena’ya atfedilmesi, tanrıçanın Anadolu kültlerine dayandığını göstermektedir. Apollon ise kentin ata babası, kurucusu olarak kabul edilmektedir. Apollon’un kutsal anlamda önemli bir yeri bulunmaktadır (Alanyalı, 2011). Bu nedenlerle Athena ve Apollon için Side kentinde, tapınım alanları yapılmıştır (Resim 2.5j). Tapınak bölgesi için limanın yanı, denize hâkim bir alan tercih edilmiştir. İlk arkeolojik kazı başkanı Mansel’in yan yana bulunan N1 ve N2 tapınaklarından; N1 yani küçük olan tapınağın Apollon’a, büyük olan N2 tapınağının Athena’ya ait olduğunu ileri sürmüştür (Mansel, 2020: 121). Ancak Alanyalı (2011), Mansel’in aksine kentlilerin Apollon’a verdiği değerden ve yapıların friz bölümünden yola çıkarak; büyük olan N2

tapınağının Apollon'a, küçük olan N1 tapınağının ise Athena'ya ait olduğunu daha uygun bulmuştur. Kutsal alanı tanımlayan bu tapınaklarda kutlamalar ve dinsel törenler gerçekleştirilmiştir.

Tapınaklar bölgesindeki meydan P tapınağı ile sınırlandırılmıştır. P tapınağı, Athena ve Apollon tapınaklarının doğusunda yer almaktadır. Yarım daireden biraz daha geniş plana sahip olması nedeniyle Side için alışlagelmişin dışında bir plan şeması sergilemektedir. Side'de yapılan ilk araştırmalarda tapınağın tanrı Men için yapıldığı düşünülmüştür. Ancak daha sonraki çalışmalarda, yapının alınlık kısmına işlenmiş kadın figürü ve iki tarafında başak, haşhaş kozası sembolleri tespit edilmiştir. Bu sembollerden yola çıkarak figürün ve tapınağın, tanrıça Demeter'e ait olduğuna kanaat getirilmiştir (Kaymak, 2015).

Tapınak bölgesinde birçok mimari unsurun izine ulaşamamaktadır. Bunun sebebi Bizans Dönemi'nde taşların devşirme malzeme olarak kullanılması ve daha sonraları gelen Selimiye'lilerin taşları kirece dönüştürmek için bu alanda mermer ocakları kurmasıdır. Tapınaklardaki tahribattan sonra geriye kalan parçalar ile 1977 yılında Uluslararası Side Dostları Derneği'nin sponsorluğunda koruma ve onarma çalışmalarına başlanmıştır. Prof. Dr. Jale İnan ve Zeynep Ahunbay tarafından yürütülen Apollon Tapınağı'nı ayağa kaldırma projesi gerçekleştirilerek bir anastilosis örneği yapılmıştır (Ahunbay, 2010). Bugün Side'nin simgesi haline gelen yapı, kent silüetinde Roma'nın izlerini pekiştirmiştir.

Roma Dönemi'nde inşa edilen ve dönemin gelişmişlik seviyesini gösteren bir diğer yapıt ise antik Side su yolu (F)'dur. Kentin su ihtiyacını karşılamak üzere Manavgat nehrinden Side'ye kadar uzanan, arazi eğimi ve çeşitli sistemler kullanılarak suyun kent içerisine dağıtımı sağlanmıştır. Su, agora hamamının batısındaki iki sarnıçta (H1-H2) muhafaza edilmiştir.

Resim 2.5. (a) Nympheum, (b) Tiyatro, (c) Agora Hamamı, (d) Devlet Agorası, (e) Ticaret Agorası ve Tyche Tapınağı, (f) Zafer Takı ve Vespasianus Anıtı, (g) Liman Hamamı, (h) Büyük Hamam, (i) Dionysos Tapınağı, (j) Apollon Tapınağı (Yazar arşivi)

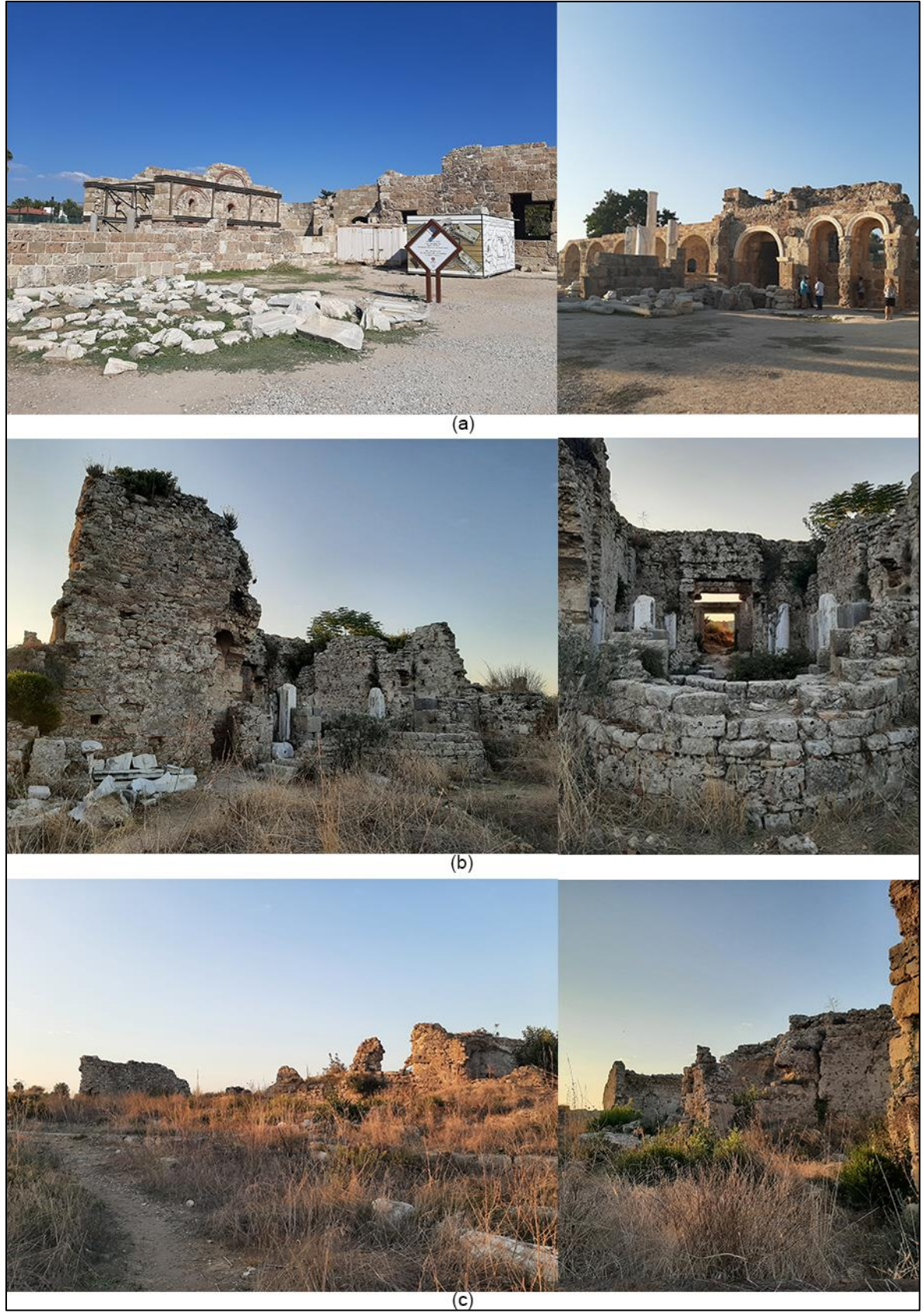
2.4.3. Bizans Dönemi yapıları

Roma Dönemi'nin son çağlarında Side kenti Hristiyanlık dinini benimsemiştir. Bizans Dönemi'nde tekrar yükselişe geçen kent, Pamphylia'nın piskoposluk merkezi seçilmiştir. Bunun üzerine kentte çoğunlukla yeni dini yapılar inşa edilmiş ve pagan dini yapıları eski işlevini sürdüremez duruma gelmiştir. Genellikle, eski dönem yapıları üzerinde yükselen Bizans yapıları, devşirme malzemeler kullanılarak yapılmıştır (Mansel, 2020: 257). Kentin terk edilmesinden sonra yapılar orijinal Bizans kimliğini koruyarak günümüze ulaşmıştır (Eyice, 1960).

Kutsal alan olarak kabul edilen tapınaklar bölgesinin önemi, Bizans Dönemi'nde de sürdürülmüştür. Athena ve Apollon tapınaklarının planları göz önünde bulundurularak bu alanda Büyük Bazilika (aa) inşa edilmiştir. Tapınaklar, Büyük Bazilika'nın avlusunda kalacak şekilde, nişli duvarlar ile çevrelenmiştir. Geniş bir avluya sahip olan bazilikanın plan kurgusu; üç nef, narteks, dış narteks ve yan mekânlar şeklinde tasarlanmıştır. Kentin gerileme döneminde bazilikanın kuzey yan mekânı yeniden düzenlenerek gözetleme kulesine dönüştürülmüştür (Kaderli, 2017).

Bizans Dönemi'nin son çağında, Büyük Bazilika'nın iç mekânına kapalı Yunan Haçı planlı küçük bir kilise yapılmıştır. Bu sebeple, yapıya Küçük Bazilika denilmiştir. Küçük Bazilika, mevcut yapı planından yararlanarak ve kullanılabilir yapı malzemelerinin yeniden değerlendirilmesiyle meydana getirilmiştir. Büyük Bazilika'nın apsisi yeniden düzenlenerek Küçük Bazilika'ya uyarlanmıştır (Resim 2.6a). Yapıda sonradan eklemeler yapılarak geliştirilmeye çalışılmıştır (Kaderli, 2017).

Kentte B sütunlu caddesi üzerinde metropolit unvanına ait büyük bir piskoposluk sarayı yer almaktadır. Saray, doğu-batı eksenini etrafında gelişen iki yapı grubundan oluşmuştur. Birinci grupta saraya ait bazilika (cc) ve ona bitişik olan yan mekânlar bulunurken (Resim 2.6b); ikinci grupta birbirine paralel dizilmiş mekânlar ve onları düşeyde birleştiren bağlantılardan oluşan saray yapısı (dd) (Resim 2.6c) planlanmıştır. (Mansel, 2020: 267). Küçük Bazilika'ya benzer şekilde, saray içerisine kapalı Yunan Haçı planlı kilise tasarlanmıştır (Kaderli, 2017).

Resim 2.6. (a) Büyük - küçük bazilika ve avlusu, (b) Piskoposluk sarayı bazilikası, (c) Piskoposluk sarayı (Yazar arşivi)

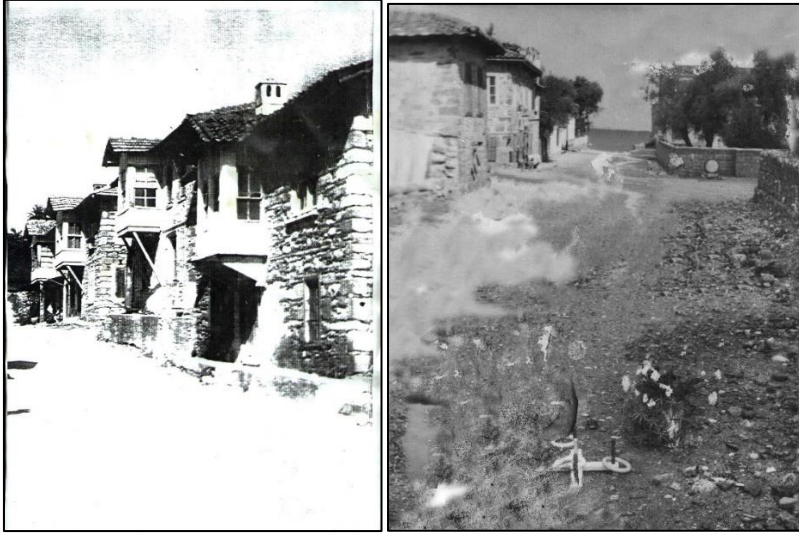
2.4.4. Osmanlı Dönemi yapıları

Çok katmanlı kent dokusu o bölgenin kültürel zenginliğini ortaya koymaktadır. Bazı çok katmanlı kentlerde, bir dönem diğerlerine daha dominant hale gelerek kentteki izleri daha çok ortaya çıkarılır. Side antik kenti bu kapsamda tam olarak bir Roma kentidir. Ancak bu baskın dönemin Bizans Dönemi ve 20. yüzyıl başlarında gerçekleşen Girit göçüyle çeşitlendiği ve yeni değerler kazandığı unutulmamalıdır (Madran, 2010b: 30). Girit kültürüyle tanışan Side kenti, fiziksel anlamda değişimler geçirerek kent kimliğine farklı bir boyut kazandırmıştır. Güven Ulusoy (2014), Side kent planının “ızgara sistemi” üzerinden geliştiğini çalışmalarında incelemiştir. Bu sistemler, herhangi bir spesifik dönemi tanımlamasa da zaman içerisinde farklı ızgara sistemlerinin kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde kullanılan mevcut ızgara düzeninin Osmanlı Dönemi’ne aittir. Göçmenlerin Side’ye yerleşmesinden sonra kent yeniden planlanarak, antik dönemde kullanılan ızgara sistemine tamamen farklı bir düzen getirilmiştir.

Side’ye gelen Girit halkının bir kısmı sur içindeki harabelere, bir kısmı ise düz arazilerde taş duvarlı tek katlı evlere yerleşmişlerdir (H. Yıldırım, 2013: 13). Ev inşasında gereksinim duyulan yapı malzemelerini tapınak bölgesindeki mimari parçalardan temin etmişlerdir. Arkeolojik değerleri göz ardı eden halk, bu bölgeyi taş ocağı olarak görmüş ve “mermerlik” olarak adlandırmıştır. Kesilen mermer parçaların kimisi olduğu gibi taş olarak, kimisi de mermer ocaklarında yakılıp kireç elde edilerek kullanılmıştır (Ahunbay, 2010). Bu durum tapınaklar bölgesinde büyük bir tahribata neden olmuştur.

İnşa edilen köy evleri, kentin sahip olduğu bağlamdan tamamen farklı kurguda olmasıyla kente yeni bir doku kazandırmıştır. Girit evleri, Osmanlı Dönemi’nden izler taşımakla beraber, yerel halkın sosyo-ekonomik ve kültürel değerlerini yansıtmaktadır. Yapıların genel özellikleri, iki katlı olmaları ve üst katta sofa uzantısı olarak cumba bulundurmaları gösterilebilir (Resim 2.7). Cumba, ahşap karkas sistem ile tasarlanarak üçgen çatı ile kapatılmıştır. Geleneksel evlerin yapısal sistemi genellikle yığma taş ile oluşturulmuştur. Çatı kaplaması alaturka kiremit olup, dar saçaklı kırma çatıdan oluşmaktadır.

Selimiye köyünün özgün dokusu turizm gelmesiyle beraber yok olmaya yüz tutmuştur. Geleneksel köy evlerinin büyük bir kısmı eski kimliğini kaybetmiştir (Resim 2.8). Günümüzde 40 adet tescilli yapı, 29 adet geleneksel yapı bulunmaktadır.

Resim 2.7. Liman caddesi (solda) ve Cami sokak (sağda) üzerindeki geleneksel konutlar (Side Kazı arşivi, 1965 - 1966)

Resim 2.8. Koruma altına alınan geleneksel yapıların eski ve yeni hali (Ağca, 2019)

3. SİDE ANTİK KENTİ PLANLAMA ÇALIŞMALARI¹

Tezin bu bölümünde, Side antik kentinin doğal, kültürel değerlerinin turizmle tanışma serüveni ve sonrasında gelişen süreç üzerinde durulmuştur. Kentin üzerinde yerleşik halde bulunan ve bugün tarihi dokuda son katmanı oluşturan Selimiye köyüne yönelik geliştirilen turizm politikası kapsamında kalkınma, planlama stratejileri ve beraberinde koruma çalışmaları ele alınmıştır.

3. 1. 1969 Yılı Side ve Çevresi Turizm Planlama Uluslararası Proje Yarışması

Akdeniz kıyıları doğal, kültürel zenginlikler ve sıcak iklim özellikleriyle önemli turizm potansiyeline sahiptir. Tatil turizminin henüz çok sık rastlanılmadığı Türkiye’de, Akdeniz kıyılarına yabancı turist çekme politikaları üzerinde çalışmalar başlatılmıştır. Side antik kenti ve çevresi; yeşil doğası, arkeolojik kültür varlıkları, doğal limanı ve kıyı şeridinde olmasıyla Akdeniz’de tatil turizmini yayması planlanan bölge olarak seçilmiştir. Bu kapsamda 1969 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı tarafından düzenlenen “Side ve Çevresi Turizm Planlama Uluslararası Proje Yarışması” ile Akdeniz kıyılarının turizme açılma kararı alınmıştır. Yarışma sınırları; Side antik kenti, Sorgun ormanı, Titreyen göl, Kemer köyü, Kumköy, Manavgat ve kıyı alanlarındaki plajlar çerçevesinde belirlenmiştir. Bu yarışma, Türkiye Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları’na göre seçilerek ülke ekonomisine katkıda bulunması amaçlanmıştır (Çubuk, Güner ve Gürsel, 1971).

Yarışma şartnamesinde; Side antik kentinde bulunan tarihi kalıntıların korunması, yeni işlevlerin atfedilmesi ve kentin sahip olduğu arkeolojik peyzaj içerisinde çevreye uyum sağlaması şartıyla ileriye yönelik projelerin tasarlanması amaçlanmıştır. Buna ek olarak turistik sitelerin yapılmasına koşut olarak kent merkezinde bulunan Side tiyatrosunun restore edilmesi istenmiştir (Turizm Tanıtma Bakanlığı- Turizm Bakanlığı Fiziksel Planlama Müd.- İller Bankası- Belediyeler İmar Planlama Müd., 1968). Yarışma projelerini jüri üyeleri şu kriterlere göre projeleri değerlendirmiştir;

1. Doğal ve kültürel mirasa sahip olan Side için sahip olduğu unsurları göz önüne alacak şekilde, ileriye yönelik turizmi canlandıracak çözüm önerisi sunmalıdır.

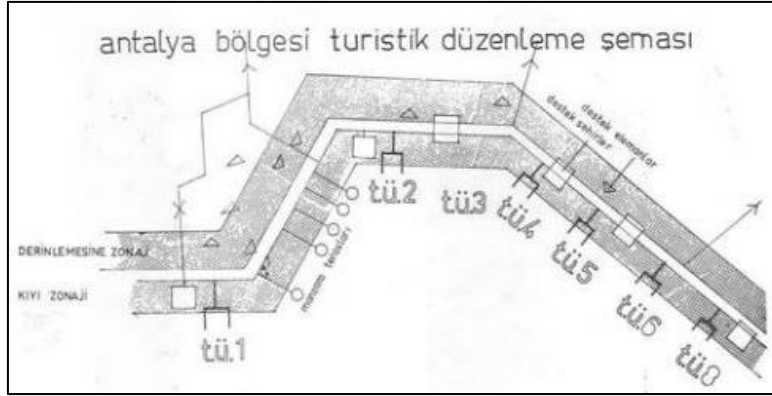
¹ Bu bölümün alt başlıklarında bulunan Koruma Amaçlı İmar Planı ile ilgili bilgiler, Koruma Yüksek Kurulu ve Antalya Bölge Kurulu’na ait Side hakkında verilen kararlardan, Manavgat Belediyesi’nden ayrıca Boyacıoğlu (2011) ‘nun “Side’de Planlama ve Kentleşme Öyküsü” makalesinden yararlanılmıştır.

Birinci olan ekip, proje raporunda bölgeyi üç ana başlık altında ele aldıklarını açıklamıştır. Bunlardan ilki, Antalya bölgesi turistik yerleşme planı kararlarıdır. Ekip, Antalya Körfezi'ni turistik açıdan değerlendirdiğinde doğu ve batı kıyılarının farklı fiziki özellikler gösterdiğini analiz etmiştir. Batıda dik kayalıklar ve derin deniz bulunurken; doğuda doğal plajlar ve yumuşak arazi bulunmaktadır. Bu kapsamda, turistik ve rekreatif veriler, 450 km uzunluğundaki kıyı şeridinde birbirine paralel iki bant içerisinde değerlendirilmiştir. Denizden 1 km genişliğinde bir bant ve bu bölgeden sonra 1 km derinliğinde ikinci bant belirlenmiştir (Şekil 3.2). Bu alanlar içerisinde bölgenin coğrafi ve topografi farklılıklarına göre turistlerin ilgisini çekecek tarihi, arkeolojik, doğal ve turistik değerler ile çözüme gidilmiştir. Bu kararlar doğrultusunda, Antalya bölgesi için 1/400.000 ölçekli plan çalışması hazırlanmıştır (Sayar, 1970).

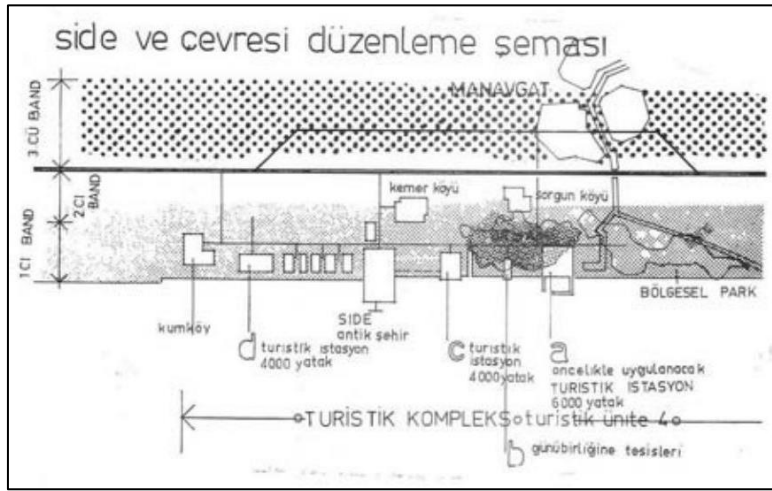
Proje üzerinde durulan ikinci konu ise Side- Sorgun- Manavgat ve çevresinin düzenlenmesi kararlarıdır. Tasarım fikirleri, şematik olarak birbirine paralel üç bant içerisinde gelişmiştir. Birinci bantta plaj tesisleri, turistik istasyonlar, konaklama tesisleri; ikinci bantta, hizmet sektörünün gelişmesi planlanan Kemer ve Sorgun köyleri; üçüncü bantta tarihi, arkeolojik, doğal değerler ve destek şehirler yer almaktadır (Şekil 3.3) (Sayar, 1970).

Raporda, Manavgat'tan Kumköy'e yaklaşık 35 km² alanda 14.000 yatak kapasiteli turistik istasyon önerisinde bulunulmuştur. Diğer yandan Side antik kenti açık hava müzesi olarak kurgulanmış ve ziyaretçilerin ilgisini çekecek tesislere yer verilmiştir. Side'nin gelişmesi ve korunması açısından kazı çalışmalarının yapılabilmesi için köyün boşaltılması gerektiğini ancak tamamen izole bir görüntü oluşturmamak adına bir takım nüfusun kalması uygun öngörülmüştür. Bu sebeple Side halkının iş yerlerine yakın olması gerekçesiyle seçilen Kumköy yerleşkesi, Side nüfusuna tahsis edilmiştir. Bunun yanında Side'de güvenlik ve kontrolü sağlamak amacıyla PTT, komiserlik, jandarma gibi idari birimlerin bulunduğu site önerilmiştir. Bu prensipler 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı çalışması üzerinde gösterilmiştir (Şekil 3.4) (Sayar, 1970).

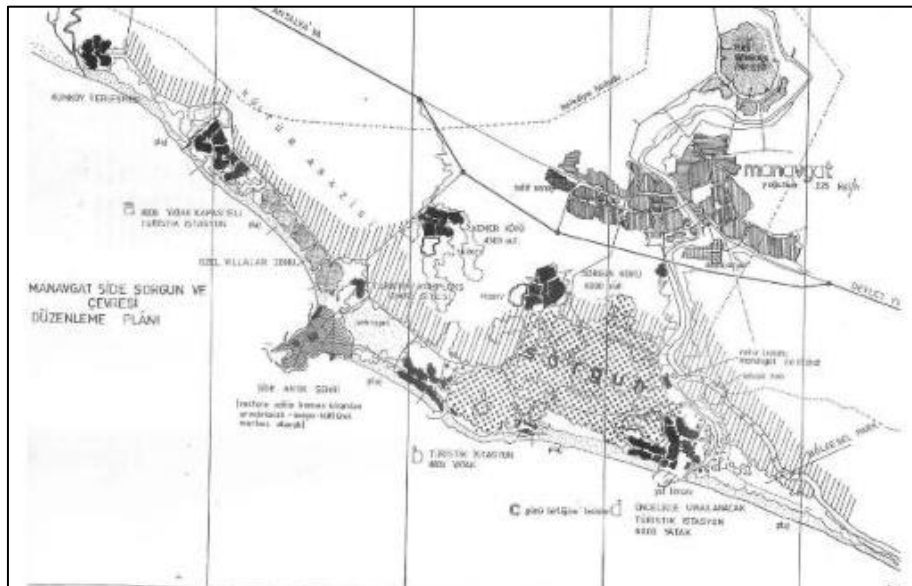
Tasarımda dikkat edilen üçüncü konu ise Titreyen göl ve çevresinin dikkat çeken turistik mekân haline dönüştürülmesidir. Burada iki aks üzerinde gelişen ve öncelikli olarak uygulanacak 6.000 yatak kapasiteli turistik istasyon düşünülmüştür. Yerleşmenin kuzey - güney aks ucunda bir meydan ve yat limanı bulunurken; doğu - batı aks ucunda eğlence mekânları ve parklar dinlenme tesisleri gibi rekreatif alanlar yer almaktadır (Sayar, 1970).

Şekil 3.2. Antalya kıyı şeridi genel kararlar şeması (Arkitekt Dergisi, 1970)

Şekil 3.3. Side - Sorgun - Manavgat ve çevresi tasarım kararları şeması (Arkitekt Dergisi, 1970)

Şekil 3.4. Side - Sorgun - Manavgat ve çevresi düzenleme planı (Arkitekt Dergisi, 1970)

Yarışma sonucunun netleşmesinin ardından jüri üyeleri, birinci seçilen projenin turizm gelişim planlamasına örnek olabileceğini düşündüğünden, “pilot proje” olarak değerlendirilmesini önermiştir. Ancak projenin genel kararlarının temkinli boyutta kaldığı, bu sebeple üzerinde çalışılması gereken mimari çözüm ve fikirlerin olması gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanında, Side antik kenti için getirilen çözümlerin, kentin arazisini ve tarihsel strüktürünü göz önünde bulundurarak derin bir araştırmayla yeniden ele alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. 1971 yılında Turizm Tanıtma Bakanlığı ve proje müellifleri arasında uygulama projelerinin hazırlanması için sözleşme imzalanmıştır (Çubuk ve diğerleri, 1971).

3.2. 1982 Yılı Side Antik Kentinin İlk Koruma Amaçlı İmar Planı

1974 yılında EPA Mimarlar Grubu tarafından Side antik kentini korumaya yönelik 1/1000 ölçekli “Side Antik Kenti Koruma Planı” hazırlanmıştır (Şekil 3.5). Projede, Side’nin tarihi dokusu esas alınarak arkeolojik sürekliliğini sağlayan yönlendirici kararlar alınmıştır. Projenin temel fikri; Side antik kentini toplumsal ve kültürel özellikleri barındıran ana cazibe merkezi olarak yansıtmaktır.

Planda iki koruma bölgesi önerilmiştir: Birincisi arkeolojik eserlerin bir arada bulunduğu ve dokuyu bozan köy evlerinin kaldırılması önerilen “Esas Korunacak Bölge”, ikincisi nekropol ve tarım alanlarını kapsayan “Genişletilmiş Koruma Bölgesi”dir (Şekil 3.6). Ayrıca, Akdeniz kıyılarında ilk defa gerçekleştirilebilecek yat limanları kararları alınmıştır. Bu kapsamda “Kıyı Kullanım Ana Mastır Planında” şu unsurlar üzerinde durulmuştur (Çubuk, 2013);

- Manavgat Çayı’nın mevcut durumunun iyileştirilmesi,
- Titreyen göl üzerinde 400 tekne kapasiteli en büyük ana yat limanı tasarlanması,
- Sorgun’da güneybirlik tesislerle bağlantılı olarak iskele konumlandırılması,
- İkinci büyük turistik bölge olarak tasarlanan Acısu-Sorgun’da küçük tekneler için tali yat limanı tasarlanması,
- Antik Side limanının özgünlüğünü bozmayacak şekilde restore edilmesi ve ek olarak balıkçı barınağı düşünülmesi,
- Antik kentteki turistik duraklar önünde iskele planlanması.

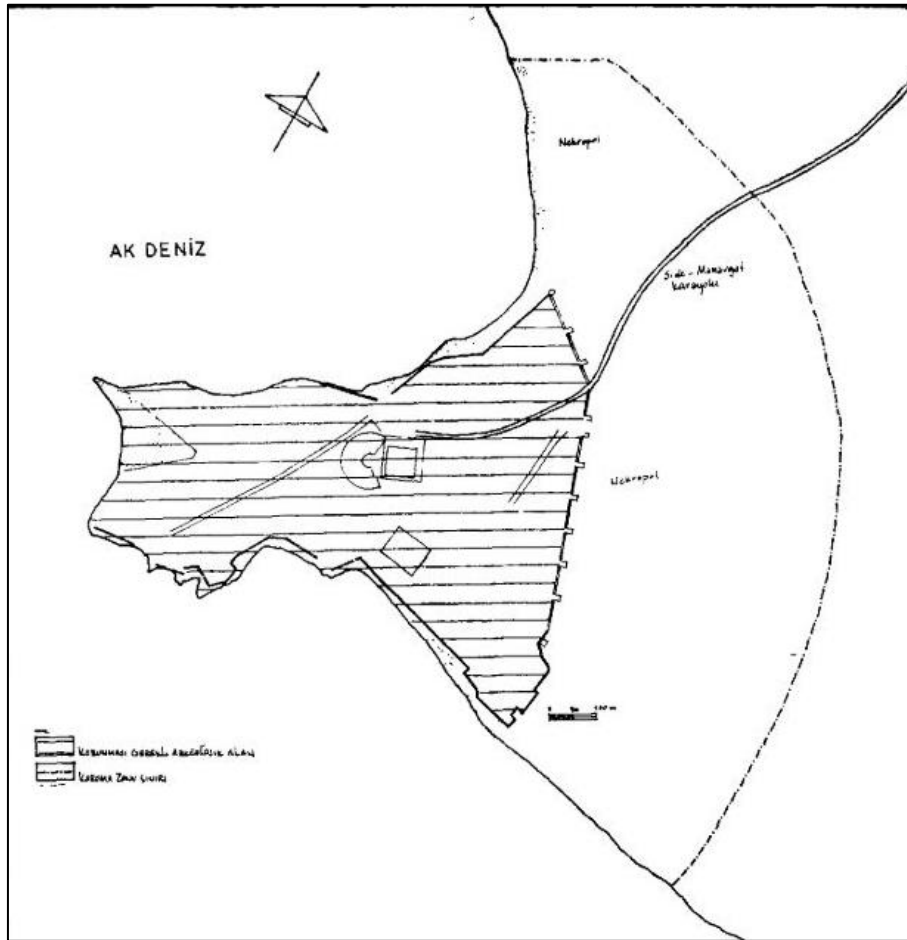
Şekil 3.5. Side antik kenti koruma planı (EPA Mimarlık arşivi)

Şekil 3.6. Esas sit ve genişletilmiş koruma bölgesi (Çubuk, 2013)

GEEAYK, 1975 yılı 8242 sayılı karar ile projenin gerçekleştiği antik ve yakın çağ mimarlık örneklerini barındıran Selimiye köyünde tescil ve planlama çalışmaları yapılmıştır. Bu hususta alan içerisindeki 98 adet sivil mimarlık örneğinin, Selimiye köyüne ait sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri yansıtmaları açısından yeterli olacağına, geriye kalan yapıların tarihi dokuyu bozması nedeniyle kaldırılması gerektiğine karar verilmiştir. Turizm Tanıtma Bakanlığı, proje sahiplerinin daha önceden Side ve Çevresi Turizm Planlaması Uluslararası Proje Yarışması'nda önerdiği Selimiye köyü halkının Kumköy yerleşkesine taşınma fikrini kabul etmiştir. Bunun yanında çevreyle bütünlüğü sağlaması şartıyla, kurul onayından sonra Side antik kentinde yeni yapı inşasına izin verilmiştir.

Söz konusu karardan sonra GEEAYK, 1976 tarih 8994 sayılı karar ile Side antik kenti nekropolü ve korunması gerekli arkeolojik varlıkları kapsayacak sit koruma sınırlarını oluşturmuştur (Şekil 3.7). Bu kapsamda Side antik kenti için koruma planının en kısa sürede hazırlanması istenmiştir.

Şekil 3.7. Side antik kenti koruma sınırları (T.C. Resmi Gazete, 1976)

GEEAYK tarafından 1978 tarih 1109 sayılı karar ile projenin başlığı “Eski Side Kenti Koruma İmar Uygulama Planı” olarak değiştirilerek onaylanmıştır. Koruma imar planı terimi ilk defa kullanılmakla birlikte bundan sonraki bütün koruma planlarında bu ifade kullanılmıştır (Çubuk, 2013). Yine aynı karar ile Side köy içi mevkii ve nekropol alanında yapılaşmanın sakıncalı olduğuna kanaat getirilmiştir.

1979 tarihinde İmar ve İskân Bakanlığı tarafından kabul edilen Eski Side Kenti Koruma İmar Uygulama Planı’nın, 1982 yılında Bakanlar Kurulu tarafından revize edilmesine karar verilmiştir. Projede, antik dönem mimari yapıların tespiti, koruma sınırları içerisinde kalan taşınmaz varlıkların kamusallaştırılarak temizlenmesi ve geriye kalan yapıların çevreye uyumlu hale getirilmesi konularının yeniden üzerinde durularak koruma imar planında gösterilmesi istenmiştir.

GEEYK, 1982 yılı 3829 kararınca Antik Side Koruma İmar Uygulama Planı’nı kabul etmiştir (Şekil 3.8). Böylece Türkiye’de onanan ilk koruma planı olmuştur (Çubuk, 2013). Karar gereğince koruma imar planının uygulanabilmesi için şu şartlar getirilmiştir;

- Side antik kenti araç trafiğine kapatılmalı ve otopark kent dışında çözülmelidir,
- Boş parsellerde çevreye uyumlu olması şartıyla yeni yapılar inşa edilebilir,
- Mevcut parsellerin bölünmesine izin verilmeyecektir.

Bunun yanında kamusallaştırmaların 1/1000 ölçekli projeye göre, uygulama sırasında detaylı etüt çalışmalarının ise 1/500 ölçekli projeye göre yapılması uygun görülmüştür. Daha sonra bu plan 1983 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanmıştır.

1970 ve 1980’li yıllar arasında projenin sadece imar uygulama planları yerine getirilmiştir. Projenin onaylanmasıyla bir takım kamusallaştırma hakları kazanılmıştır ancak kanun ile belirlenmiş süre içerisinde projenin uygulamasına geçilememesi nedeniyle bu fırsat değerlendirilememiş ve kazanılan haklar da kaybedilmiştir. Siyasi kısıtlamalar ve turizm politikalarındaki değişkenlik nedeniyle projede istenilen süreç yürütülememiş ve sonucunda koruma amaçlı imar planı uygulanamamıştır (Çubuk, 2013).

Şekil 3.8. 1982 yılı Side koruma imar planı (Manavgat Belediyesi)

1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun belirlenmesinin ardından sit alanlarının yeniden değerlendirilmesine gidilmiştir. Bu kapsamda Eski Eserler Müzeler Genel Müdürlüğü'nün desteklediği Side nekropol alanının kamusallaştırılması bir sorun haline gelmiştir. Bu durum, Side Belediyesi ve Yüksek Kurul arasında uzun yıllar boyunca süren tartışmaya sebep olmuştur.

Yüksek Kurul, 1985 yılı 1313 sayılı karar ile Antik Side Koruma İmar Uygulama Planı'nda şu düzenlemelerde bulunmuştur:

- Sit sınırı içerisinde bulunması nedeniyle kamusallaştırma kararı getirilen yapıların ömürleri tamamlanana kadar yıkımları gerçekleştirilmeyecektir ancak bu yapılara eklenti, yenileme ya da onarım gibi müdahaleler yapılmayacaktır,
- Sütunlu yol üzerinde bilimsel araştırmaların yapılabilmesi için gerekli kamusallaştırma işlemleri uygulanacaktır,
- Nekropol bölgesinde yapılacak sondaj çalışmaları sonucunda sit alanı yeniden değerlendirilecektir.

Nekropol alanındaki sondaj çalışmaları ile ortaya çıkan arkeolojik bulgular sonucunda Yüksek Kurul 1986 yılında yeni karar almıştır. 2549 sayılı karar gereğince bölgede bulunan parsellerin tamamında bilimsel kazıların yapılmasına ancak kazı masraflarının parsel sahipleri tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Bunun yanında kazı yapılmasına izin verilmeyen parsellerde yapılaşmaya izin verilmemiştir.

Side antik kentinde sit sınırlarının tespit edilmesini isteyen Yüksek Kurul'a, 1989 tarih 314 sayılı karar ile I. derece arkeolojik sit alanı önerisi sunulmuştur. Koruma sınırları uygun bulunduktan sonra 1990 tarih 730 sayılı karar kapsamında Side antik kenti I. derece arkeolojik sit alanı olarak belirlenmiştir.

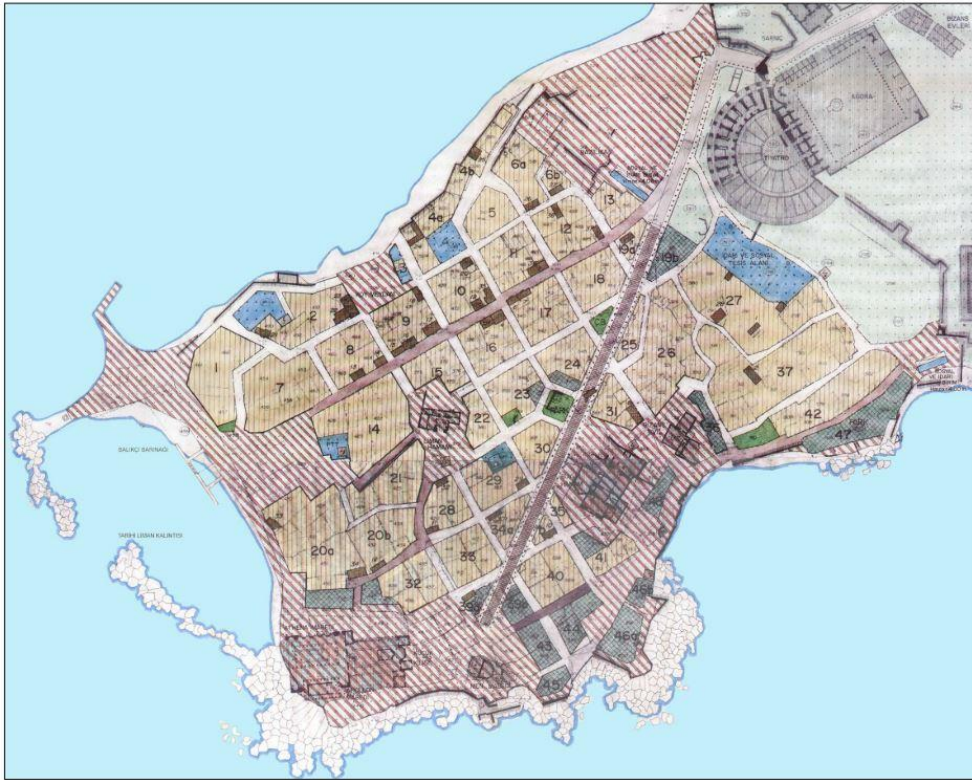
1990'lara kadar geçen süre zarfında, Side antik kentini korumaya yönelik birçok kurul kararı alınmıştır. Ancak verilen kararların geçerliliği ve koruma amaçlı imar planının hayata geçirilmesi sağlıklı bir şekilde yürütülememiştir. Bu nedenle, turizme karşı savunmasız kalan antik kent içerisinde kaçak yapılaşma giderek artmış ve kentin görünüşü olumsuz etkilenmiştir.

3.3. 1998 Yılı Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı

Side sit sınırları içerisinde yaşayan köy halkının kamulaştırmaya karşı çıkması nedeniyle 1992 yılında GEYK tarafından koruma amaçlı imar planının revize edilmesi uygun görülmüştür. Bunun üzerine Side Belediyesi, antik kentte plan çalışmalarını yürütmek üzere Kale Mimarlık ile sözleşme yapmıştır. Bunun üzerine aynı yıl içerisinde Koruma Genel Müdürlüğü, Side I. derece arkeolojik sit alanı içerisinde uygulanacak planın, çalışma ilkelerinin 2863 sayılı yasaya uygun olmasını ve uygulama aşamalarının Antalya Koruma Bölge Kurulu tarafından denetlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

1995 yılında Antalya Koruma Bölge Kurulu tarafından 2584 sayılı karar ile Side Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu uygun bulunmuştur. Ancak bu plan Side Belediye Meclisi tarafından onaylanmamıştır. Bu sebeple Belediye Meclisi tarafından onaylanacak yeni bir revizyon planına kadar, 1982 yılında onaylanan koruma amaçlı imar planının geçerli olduğu belirtilmiştir.

Side antik kentini korumaya yönelik alınan bütün tedbirler ve plan uygulama çalışmaları hazır olmasına rağmen Side Belediyesi koruma çalışmalarını reddeden bir tavır sergileyerek tarihi dokunun yok olmasına göz yummuştur. Bu kapsamda 1997 yılı sonunda Side Belediyesi, nekropol bölgesinin turizme açılmasını hedefleyen “Turizm Amaçlı Koruma İmar Planı”nı gerçekleştirmek üzere Bakanlık’tan izin istemiştir. Konu, Kültür Bakanlığı Hukuk Müşavirliği’ne taşınmıştır. O dönemki 2863 sayılı yasanın 17. maddesine göre, koruma kurullarının uygun bulduğu değişiklikler belirtilen süre zarfında belediye meclisi tarafından karara bağlanamadığı için, belediyenin karar hükmü geçersiz sayılmıştır. Sonuç olarak, Antalya Koruma Bölge Kurulu 1998 yılı 3771 sayılı karar ile 1995 yılında uygun bulunan Side Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu’nun yürürlüğe girmesine karar vermiştir (Şekil 3.9). Buna ek olarak nekropol bölgesi korunması gereken arkeolojik sit alanı olarak gösterilerek yapılaşmaya izin verilmemiştir.

Şekil 3.9. 1998 yılı Side koruma amaçlı revizyon imar planı (Manavgat Belediyesi)

Onaylanan koruma amaçlı imar planı uygulamaları başlamışken, Koruma Genel Müdürlüğü 1999 tarih ve 2860 sayılı yazısında proje sınırları içerisinde kalan bazı bölgelerde plan kararlarının Yüksek Kurul’un ilke kararlarıyla çeliştiğini belirtmiş ve planın Antalya Koruma Bölge Kurulu tarafından yeniden değerlendirmesini istemiştir. Bu kapsamda

Antalya Koruma Bölge Kurulu 1999 tarih 4303 sayılı karar ile Side antik kentiyle ilgili bugüne kadar alınan kararları özetleyerek sonucunda 1998 tarihli Side Antik Kenti Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı'nın geçerli olduğunu vurgulamıştır.

3.4. 2014 Yılı Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı

Side Belediyesi, hedeflediği turizme ulaşmak amacıyla koruma imar planına karşı tutumunu devam ettirmiştir. 2006 yılında Side Belediyesi, I. derece arkeolojik sit alanı için sit derece değişikliğini önermiştir. Bu konuyu değerlendiren Antalya Koruma Bölge Kurulu, sit alanı derece değişikliğini uygun bulmamış ve son karar ile onaylanan koruma amaçlı imar planının geçerliliğini yinelemiştir. Ancak Side Belediyesi bu karara itiraz etmiştir. Yüksek Kurul, 2007 tarih 726 sayılı kararında Antalya Koruma Bölge Kurulu'nun kararını uygun görmüş ve aradan geçen zamana dayanarak koruma amaçlı imar planında yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulup duyulmadığının belirtilmesini istemiştir. Bu karar üzerine Antalya Koruma Bölge Kurulu, 1998 tarihli Side Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı'nın son düzenlemeleri içerdiğini fakat değişiklik taleplerinin kurum tarafından değerlendirilebileceğini açıklamıştır.

Koruma amaçlı imar planı çalışmalarında, plana aykırı yapılar için yasal işlemler başlatılmış olsa da Side'deki gelişmeler sonucunda kaçak yapı kullanımı devam etmiştir. Diğer yandan, plan kapsamında yeni yapılaşmaya izin verilen bölgelerde uygun görülen yapılara ruhsat verilmiştir. Bu durum plan kararlarında sıkıntılar yaratmaya başlamıştır. Proje kapsamında bir kısmına yapı izni, bir kısmına yapı yasağı getirilen 303 parseldeki yapının emsal hesabı uygulamasına ilişkin yapı ruhsatının iptali istenilerek dava açılmıştır. Açılan dava Antalya Koruma Bölge Kurulu'nun aleyhine sonuçlanmış, aynı zamanda söz konusu parsel ölçeğinde proje iptal edilmiştir. Bu durumda, planın uygulamasına yönelik tereddütler başlamış ve hangi plan hükümlerinin yerine getirileceği konusunda belirsizlik oluşmuştur.

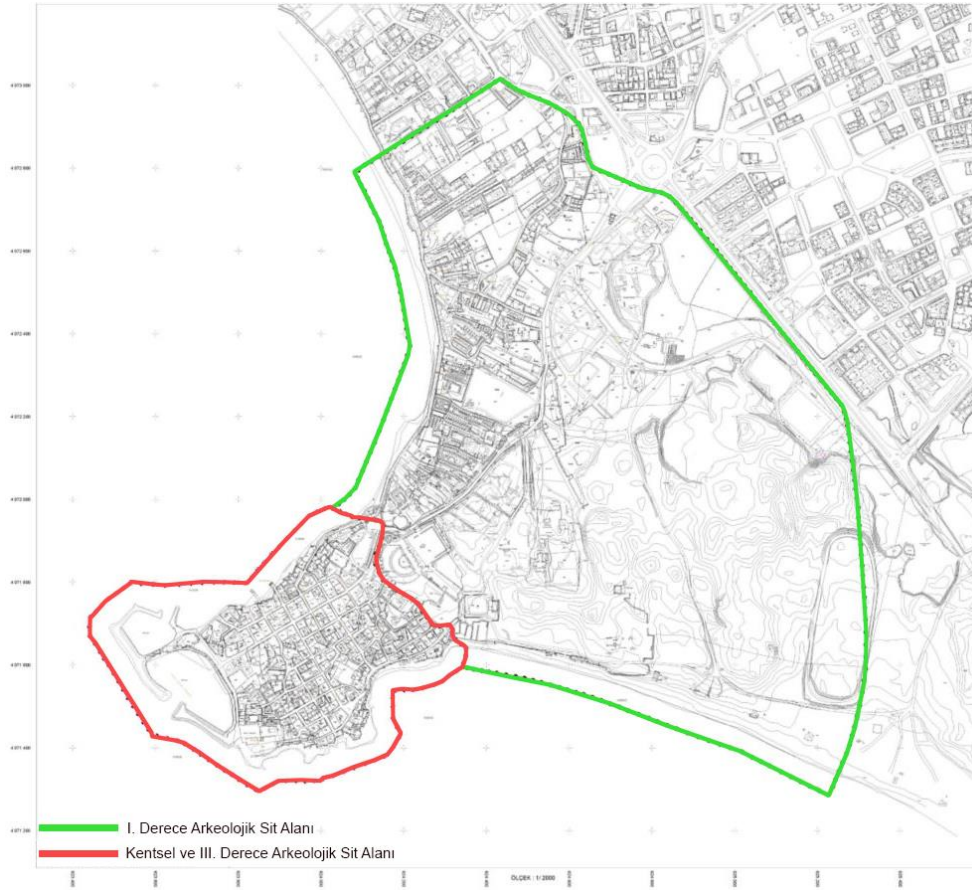
1998 tarihli Side Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı kararlarında bulunan yapılaşma izni, uygulama sürecinde içinden çıkılamayan bir problem haline dönüşmüştür. Bu sorunun ilke kararlarına aykırı bulunması sebebiyle, bundan sonraki çalışmalara Yüksek Kurul'un 1999 tarih ve 658 sayılı ilke kararlarına göre devam edilmesinin uygun olacağı önerilmiştir. Bu ilke kararına göre; I. derece arkeolojik sit alanı bilimsel araştırmalar dışında hiçbir

müdahalenin yapılmadığı ve alt yapı zorunluluğu, gezi yolu, açık otopark, wc, gişe, bekçi kulübesi düzenlemeleri dışında yapılaşmanın izin verilmediği alanlar olarak gösterilmiştir.

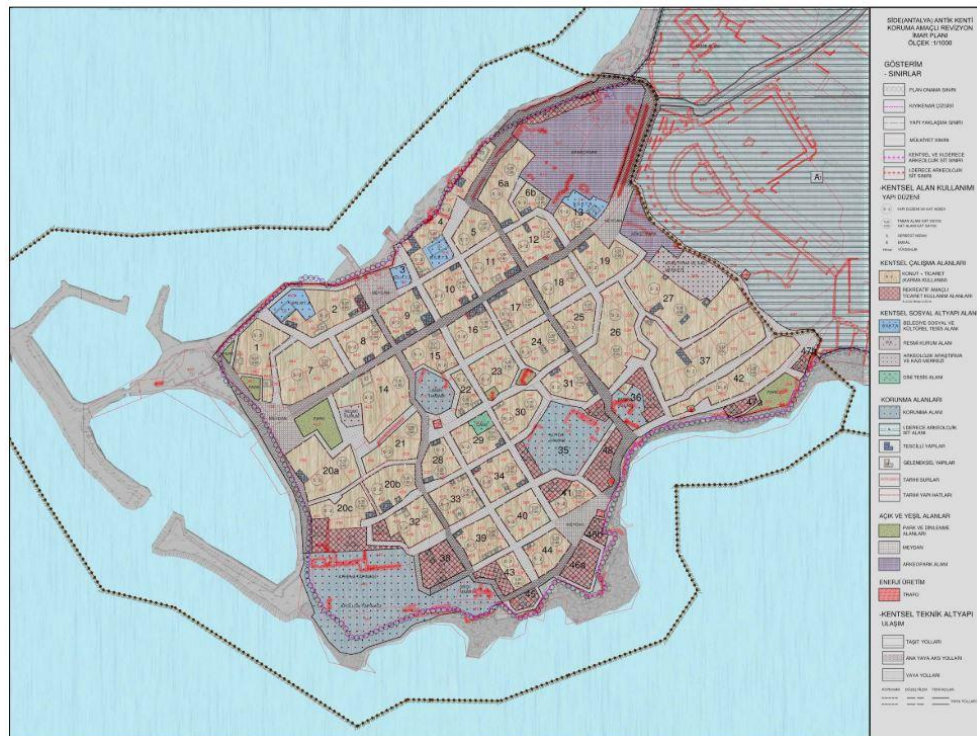
2009 tarih 3670 sayılı karar ile Antalya Koruma Bölge Kurulu, 658 sayılı ilke kararı gereği sit alanında yapılaşma yasağının getirileceğini beyan etmiştir. Fakat daha önceki kararlarda verilen yapılaşma izni ve buna yönelik uygulamaların tamamlanması hukuksal sorunlara yol açmıştır. Bu nedenle konuyu Yüksek Kurul değerlendirerek, plan hükümlerinin yeniden gözden geçirilmesi sonucuna varmıştır. Antalya Koruma Bölge Kurulu, 2010 tarih 3825 sayılı kararında Side antik kenti I. derece sit alanı uygulamalarının 1998 tarihli Side Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı ve hükümleri doğrultusunda yürütülmesine karar vermiştir.

Side antik kentinde yaşayan halk alınan karar hükümlerini hiçe saymaksızın izinsiz yapılaşmaya devam etmiştir. Antalya Koruma Bölge Kurulu, Side I. derece arkeolojik sit alanı içerisindeki bütün yapıların kurul kararlarına ve plan hükümlerine uyması gerektiğini, aksi takdirde izinsiz yapılara belediye tarafından müdahale edileceğini duyurmuştur. Ancak istenilen süreç gerçekleştirilememiş ve hukuki açıdan alınan kararlar çıkmaza girmiştir. Bu sebeple Antalya Koruma Bölge Kurulu, 2012 tarih 353 sayılı kararı ile Side I. derece arkeolojik sit alanında olan köy içi mevkiinin statüsünü değiştirerek, kentsel ve III. derece arkeolojik sit alanı olarak güncellemiştir. Ancak çizilen sınırlar, kentin kuzeydoğu bölgesinde, deniz kıyısında yer alan antik Roma Dönemi'ne ait hamam yapısını ikiye bölmektedir. Bu sebeple, Antalya Koruma Bölge Kurulu'nun 2012 yılı 1196 sayılı kararı ile yapı bir bütün olarak yeniden değerlendirilerek I. derece arkeolojik sit alanına dâhil edilmiş ve sınırlar yeniden çizilmiştir (Şekil 3.10). Bunun yanında köy içi mevkiinde yer alan Apollon Tapınağı, Liman Hamamı, Büyük Hamam gibi anıtların çevresinde arkeolojik rezerv oluşturularak koruma altına alınmıştır.

Antalya Koruma Bölge Kurulu, yeni sınırlara göre koruma amaçlı imar planını yeniden düzenlemiştir. 2013 yılı 1497 sayılı karar ile kurul tarafından uygun bulunan “Antik Side Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı”, 2014 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'na onaylanmıştır (Şekil 3.11). Bu plan, önceki imar planlarının aksine kentte yaşayan halk ile uzlaşmaya yönelik hazırlanmıştır. Günümüzde de geçerli olan bu plan, yürürlükteki son revizyon imar planıdır (URL-2).

Şekil 3.10. 2012 yılı Side sit sınırları (T.C. Resmi Gazete, 2012)

Şekil 3.11. 2014 yılı Side koruma amaçlı revizyon imar planı (Manavgat Belediyesi)

4. ÇAĞDAŞ YAŞAM İLE BİRLİKTE GELİŞEN TURİZMİN SİDE ANTİK KENTİNDE YARATTIĞI PROBLEMLER

1970’li yıllardan itibaren süren Side antik kenti koruma çalışmaları, kentte yaşayan halkın göz ardı edilmesi, kentin sürekli gelişen ve büyüyen potansiyele sahip olması, kentin kayamaması sebebiyle aynı noktada üst üste yerleşim kurulması ve yoğun turizm baskısı neticesinde çıkmaza girmiştir.

Bu çalışmada, kavramsal literatürden gelen verilerle birlikte alan değerlendirmesinden yola çıkarak, kentin benliğini oluşturan doğal, sosyal ve kültürel değerleri, arkeolojik miras ve geleneksel mimari kavramları üzerinden kentteki sorunlara değinilmiştir. Burada tespit edilen sorunlar koruma amaçlı imar planı haricinde gelişen problemleri içermektedir. Sorunların tespitinde, Side’nin günümüze kadar süreci değerlendirilerek geçmiş ve bugün arasında değişen parametreler dikkate alınmıştır.

4.1. Kıyı Alan Kullanımı

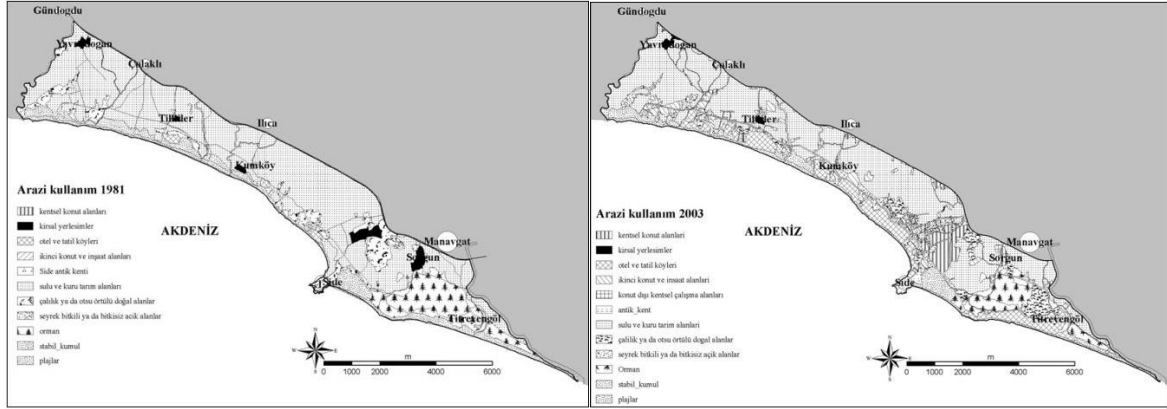
Kıyı kesimleri bir kentin en ayrıcalıklı ve özgün bölümleridir. Doğal imkânların ve yerleşik hayatın bir arada bulunduğu bu alanlar insanlar tarafından çok fazla ilgi görmektedir. Buna bağlı olarak kıyı kesimlerinde artan nüfus artışı, beraberinde insan gereksinimlerini karşılayacak yeni alanların da türemesine neden olmaktadır. Konaklama gereksinimleri için yeni yapılaşmalar, üretim için sanayileşme, kent ekonomisini sağlamak amacıyla yapılan turizm gibi faaliyetler, kıyıda bulunan kaynakların kirlenmesine, tükenmesine ekolojik dengenin bozulmasına, tahrip olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla tükenmekte olan kıyı kesimleri için kıyı düzenleme planlamaları yapılarak doğal çevreyi korumak, kıyı- kent etkileşimini ve kentin sürdürülebilirliğini sağlamak amaçlanmalıdır. Fakat, kıyı alan kullanımlarında öncelikli olarak temel amacının kamu ve toplum yararı gözetilmektedir (Özer, 2009). Buna bağlı olarak Özer (2009) kentlilerin yaşayabileceği bir çevre yaratmak için kıyı alanı planlama ve tasarım stratejilerini üç gruba ayırmıştır:

- Ekonomik yaklaşım: Kent merkezindeki sanayi ve liman faaliyetlerinin yerel alanlarda yaygınlaştırılması, kentsel gelirlerin azalması ve istihdam sorunlarına çözüm olarak kıyı bölgelerinde lüks konaklama mekânları, büyük alışveriş merkezi, bürolar ve turizme yönelik yeni işlevlerin oluşturulması.

- Sosyal kültürel yaklaşım: Kıyı bölgelerinde artan istihdam olanakları ile birlikte sosyal statüdeki ve gelir seviyesindeki değişimler ile bölgede eğlence, dinlence, kültürel ve alışveriş mekânlarının artması.
- Çevresel ekolojik yaklaşım: Yoğun yaşam koşullarından olumsuz etkilenen doğal sistemi korumaya yönelik teknolojik gelişmeler, ekolojik sınırlar ve kıyı peyzajı arasında denge kurulması.

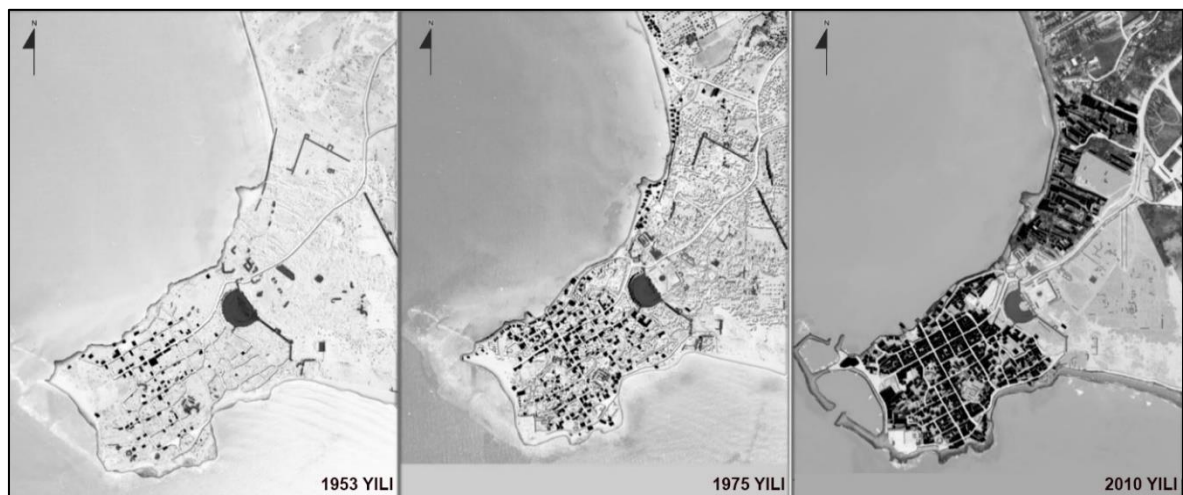
Antalya bölgesi kıyı alanlarının kaderi 1969 yılında başlayan turizm planlama projesi ile değişmiştir. Bu proje ile birlikte henüz kimsenin tanımadığı bu kıyı alanlarının doğal güzellikleri ve tarihi değerleri bir anlamda kamuoyuna duyurulmuş ve farkındalık yaratılmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen Side antik kenti ve kıyı alanları olmuştur. Side antik kentinde kıyı alanı planlaması, Özer (2009)'in belirlediği yaklaşımlar doğrultusunda ele alındığında; 'Bacasız Sanayi' sloganıyla geliştirilen turizm sektörü ve kıyı bölgesine yerleştirilen sanayi faaliyetleri ile ekonomik yaklaşımı sürdürmekte, bölgede turistlerin ilgisini çekebilecek kafe, restoran, bar, alışveriş mekânları, golf sahaları gibi yeni fonksiyonların artmasıyla sosyal kültürel yaklaşımı desteklemektedir. Diğer yandan kitle turizmi sebebiyle arazi kaynaklarının fazla kullanılması, ortaya çıkan atıkların çevresel kirlilik ve doğal yaşamı riske atmasıyla çevresel ekolojik yaklaşıma karşı bir tavır sergilemektedir.

Alparslan ve Ortaçeşme (2009), 1981-2003 yılları arasında geçen 22 yıllık süreçte Side ve Manavgat kıyılarının gelişimine bağlı olarak mekânsal değişimlerin nedenleri - sonuçları üzerinde inceleme yapmıştır. Araştırma sonuçlarına göre 1981 yılında bölgede yapılaşmanın henüz başlamadığı dönemde, baskın kullanım alanı olarak toplam arazinin %65'ini oluşturan tarım ve %11,6'sını kaplayan orman alanlarının olduğu görülmektedir. 2003 yılında ise, kırsal yerleşim alanlarının %48.3'ü, orman alanların %38.7'si, doğal bitki örtüsüyle kaplı alanların %33.4'u, kumul alanların %25'i, tarım alanının %21'i yüz ölçümü bakımından azalmıştır. Bu durumun sebebi turizme bağlı yapılaşma olarak gösterilmektedir. Sonuç olarak yeni yerleşim alanlarının büyüklüğü; oteller ve tatil köyleri 39 hektardan 534 hektara, ikinci konut yerleşimlerinin 1 hektardan 124 hektara, bitkisiz açık alanların 15 hektardan 261 hektara çıktığı gözlenmiştir.(Alparslan ve Ortaçeşme, 2009) (Şekil 4.1).

Şekil 4.1. 1981 ve 2003 yıllarında Manavgat kıyı kullanımı (Alparslan ve Ortaçesme, 2009)

Side'nin turizm ile tanışmasından sonra kıyı bölgesindeki araziler değerlendirilmiştir. Denize sıfır arazilerde oteller, tatil köyleri, pansiyonlar gibi konaklama tesisleri inşa edilmiş ve her işletme kendi bünyesinde bir alan tanımlayarak sahil şeridini işgal etmiştir. Sahil şeridi daralarak, betonarme yapılar arasında kalmıştır. Diğer yandan kentin merkezinde de her bir alan değerlendirilerek turizme yönelik mekânlara dönüştürülmüştür. Tekeli (2011), 1980 yılı sonrası Türkiye'nin batı ve güney kıyılarında turizme teşvik yatırımlarıyla gelişen bu durumu 'kıyılaşıma' olarak bahsetmiş, nüfusun artmasını, eğlence – dinlence işlevlerinin türemesini, seracılığın yaygınlaşmasını kıyılaşımanın etkisi olarak göstermiştir (Tekeli, 2011: 256-260). Her yıl giderek artan turizm nedeniyle Side kenti, bulunduğu yerde sıkışıp kalmış, kent taşıma kapasitesini aşmıştır (Şekil 4.2).

Şekil 4.2. Yıllara göre Side'nin "kıyılaşıma" süreci (Güven Ulusoy, 2014)

Turizmin kontrolsüz gelişmesi, yönlendirilememesi sebebiyle ülkemizde yaygın olarak 1960'lı yılların itibaren başlayan kitle turizmi, henüz koruma planı yapılamayan bölgeleri olumsuz etkilemiş, kültürel ve doğal mirasın zarar görmesine neden olmuştur (Sağıroğlu, 2016). Side antik kentinde kitle turizminin başlaması ve kıyı alanlarının değerlendirilmesi sonucunda bölge rantı açılmıştır. Böylece mevcut yerleşim yerleri, turistik alanlar ve doğal çevre arasındaki denge kaybolmuştur.

4.2. Ekolojik Çeşitliliğin Azalması

Turizm sektörü, geçmişten günümüze kadar insanların memnuniyetini sağlamak amacıyla arz talep olgusuna göre şekillenmiştir. Kitle turizminin temel prensibi; belli bir sezon içerisinde yoğun turist kfilesini ağırlayacak tatil köyü veya oteller gibi geniş çaplı tesislerde konaklama ve tüketim odaklı, para harcamaya yönelik aktivitelerin bulunduğu bir program oluşturmaktır (Ovalı, 2007). Akdeniz kıyılarına yönelik kitle turizm politikasının uygulanmasının ardından bölgede kaynakların bir anda tüketilmesine bağlı olarak bir takım sorunlar meydana gelmiş ve günümüze kadar devam etmiştir.

Kitle turizminin başlamasıyla beraber Selimiye halkı normal yaşantısını devam ettirmekte, geçim kaynakları olan tarımı sürdürmekte güçlük çekmiştir. H. Yıldırım (2013), tarım faaliyetlerinin görsel açıdan turistleri olumsuz etkileyeceği için Side yerleşim yerinde tarım malzemelerin kullanılmasına ve elde edilen mahsulün stoklanmasına izin verilmediğini dile getirmiştir. Bu sebeple tarım ve hayvancılıkla uğraşan halk bölgeyi terk ederek geçimlerini sürdürebileceği iç kesimlerde yaşamayı tercih etmiştir. Selimiye halkının diğer bir kısmı ise kolay yoldan para kazanmak için kimisi tarlasını, hisselerini yabancılara satmış, kimisi de arsasını turizme yönelik yeni işlevlere dönüştürmüştür. Böylece köyde üretim azalmış ve insanların tüketim alışkanlıkları değiştirmiştir. Köy halkı, günlük hayatında tükettiği çevrede yetişen çeşitli otlar ve ürettikleri sebze, meyve, buğday, süt gibi doğal ürünleri artık bulamadığı için, marketten daha pahalıya mâl olan hazır gıda ile beslenmeye başlamıştır. Bu durum kötü beslenmeye bağlı olarak köydeki ortalama yaşam süresini düşürmüştür. (H. Yıldırım, 2013: 286-288).

Kendine özgü fauna - flora sahip olan Manavgat - Side kıyılarının turistik mekânlara dönüşmesine ve yıllık tüketimin artmasına bağlı olarak doğal alanlar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Kumul alanlarda bulunan endemik bitki ve sürüngen türleri,

Manavgat Nehri kıyılarında yetişen kaplumbağa üreme alanları, balık türleri ve deniz - akarsu potansiyeli ve yabani hayatı etkileyecek orman alanlarının sürdürülebilirliği hala risk altındadır (Alparslan, 2009).

Side antik kentinde turizmin gelişmesi için temiz kıyı şeridi, sıcak iklimi, yeşil bitki örtüsü kullanılarak pazarlanmıştır. Doğal yaşantının tarihi çevrede devam etmesi insanlar tarafından ilgi görmüştür. Ancak daha sonra ekonomik çıkarların, kültürel ve doğal mirastan öncelikli görülmesi kentte turistik talana neden olmuştur. Yeşil bitki örtüsü arasında kaybolan, doğaya uyumlu geleneksel yapılar, betonarme çok katlı turistik işletmelerin gölgesinde kaybolmuştur. Doğaya verdiği zarar önemsenmeden kullanılan beton, asfalt gibi yapı malzemeleri yeni Side'nin çevresini oluşturmuştur (Resim 4.1).

Resim 4.1. 1960'lı yıllar ve 2015 yılında Side yarımadası (Side kazı arşivi)

4.3. Kaotik Yapılaşma ve Mülkiyet

1960'lı yılların sonlarından itibaren turizm hedefi haline gelen Side antik kentine yabancılar gelerek köylünün sahip olduğu tarlaları, arazileri özellikle sahil kenarında bulunanları değerinden fazla bir meblağ karşılığında satın almıştır. Henüz turizm olgusuna yabancı olan Selimiye halkı; “Bu arsalarla ne yapılır? Kimler buralara kadar gelir?” düşüncesiyle topraklarını satmışlardır (H. Yıldırım, 2013: 158). Daha sonraki yıllarda bu arsalarda otel, pansiyon işlevine sahip betonarme yapılar inşa edilmeye başlanmıştır.

Kırsal yerleşim bölgesi olan Selimiye Köyü'nün tanınırlığı arttıkça Side beldesine dönüşmüştür. İlk turizm hareketlerinin başladığı 1968-1980 yılları arasında ev pansiyonculuğu yeni gelir kaynağı olarak görülmüştür. Korumaya yönelik imar planlarının uygulanmadığı bu dönemde, bölgede yapılaşmanın henüz başlamadığı gözlenmiştir. Ancak 1980 yılı sonrasında ev pansiyonculuğunun yerini oteller, tatil köyleri gibi geniş çaplı tesisler olarak bölgede kitle turizm merkezi yaratılmıştır (Alparslan ve Ortaçeşme, 2009). Anlaşılabileceği üzere Side turizm ile tanıştıktan sonra betonlaşma sürecine girmiştir (Resim 4.2). Çocukluk ve gençlik yılları Selimiye köyünde geçen Yıldırım bu durumdan şu şekilde bahsetmektedir: “ *Beton ve asfaltla tanıştık; adeta yedi bitirdi çevremizi, otlarımızı, yaban av hayvanlarımızı, dereleri, tepeleri, fundalıkları, kumlukları yuttu. Küçülen köylerimiz büyüyen Side'de güya yeni olanaklar içinde eriyip gitti.*” şeklinde yorumlamaktadır (H. Yıldırım, 2013: 286).

Turizme ivme kazandıran diğer bir durum ise 1980 yılında alınan “Ekonomik İstikrar Tedbirleri”ne bağlı olarak 1982 yılında çıkartılan Turizm Teşvik Yasası'dır. Bu yasaya göre, turizm yatırımları ve planlamalar düzenlenmiştir. 1985-1990 yılları arasında Doğu Antalya Çevre Düzeni Planı hazırlanmıştır. Side için 1991 yılında 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı kabul edilerek 1996 yılında 1/1000 ölçekli uygulama planları yapılmıştır. 1999 tarihinde ise Side Belediyesi tarafından mevcut imar planları üzerinde düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda turizm tesisleri için emsalin aynı kalması koşuluyla kat yüksekliklerinin 6,5 m'den (iki kat) 9,5 m'ye (üç kat) çıkarılmasına izin verilmiştir. Böylece ikinci konut¹

¹ İkinci konut kavramı insanların şehir hayatından bir müddet uzaklaşmak için genellikle kıyı alanları olmak üzere kırsal alanların tercih edildiği yazlık, dağ evi, kır evi olarak bahsedilen ve daimi yaşanılan konuttan farklı olarak geçici bir süre kullanılan konutları tanımlamaktadır.

kullanım alanlarının turizm tesislerine dönüştürülmesi için imkân yaratılmıştır (Alparslan ve Ortaçeşme, 2009).

Side antik kenti için koruma kararları çıkarılmasına rağmen kent içerisinde gelişen turizm etkisiyle kaçak yapılaşmalar artmış, mevcut yapıların kat yükseklikleri değişmiş, yeni eklentiler yapılmış ve komşu parsellere, yollara taşma söz konusu olmuştur. Kent içerisinde bulunan tarihi ve kültürel değerler turizm baskısı altında savunmasız kalmıştır. Bu durum Side ve çevresi kapsamında turizm gelişim planı doğru şekilde yürütülemediğini ve koruma çalışmalarını uygulamak için artık geç kalındığını göstermektedir. Sağıroğlu (2016), bölgede turizmin hâkim olduğu süreç içerisinde veya turizm sonrasında alınan korumaya yönelik imar planlarının yerleşim alanına özgü karakteristik özellikleri yeterli ölçüde koruyamadığını belirtmiştir. Buna ek olarak, turizm planlaması öncesinde hazırlanan koruma amaçlı imar planı, tescilli alanlar ve çevresini kapsayacak şekilde düzenlenmediği takdirde koruma kapsamında sonuç alınamayacağını da vurgulamıştır. Bu nedenle koruma altına alınmış alanların ardında gelişen, kent dokusunu bozan yüksek ve sıkışık yapılaşma sorununu ele almak gerekmektedir (Sağıroğlu, 2016).

Resim 4.2. 1970-1980’lerde Side’nin betonlaşma süreci (URL-3, URL-4)

4.4. Altyapı - Üstyapı ve Çevre

Kullanıcıların yaşam gereksinimlerini yerine getirmesi ve kentin işlevini sürdürebilmesi için alt - üst yapı hizmetleri gerekmektedir. Turizm kentlerinde belirli sezonlarda kent kapasitesinin artması sebebiyle alt ve üst yapı olanaklarının yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Turistler, tatil bölgesini tercih ederken üst yapı yatırımlarının kalitesine göre karar vermektedir (Türkay ve Saraç, 2019). Üst yapı hizmetleri konaklama, eğlence, dinlenme, yeme – içme, sağlık, ulaşım, alışveriş gibi kentsel ihtiyaçları barındırır. Diğer yandan turistlerin arka planda görmediği ancak yerel yönetimlerce düşünülmesi gereken alt yapı hizmetleri tatil bölgelerinde geliştirilmesi gereken unsurdur. Alt yapı hizmetleri ise su, kanalizasyon ve drenaj sistemi, atık çöp, haberleşme-iletişim, güvenlik sistemi, sokak, cadde, metro gibi ulaşım kanallarını içermektedir (İçellioğlu, 2014).

Turizmin özellikle kıyı, tatlı su ve dağ ekosisteminde yoğun yaşanması sonucunda, doğa ve çevreye ciddi yansımaları olmaktadır (Lim ve McAleer, 2005). Sürdürülebilir bir turizm gerçekleşmesi turistlerin ihtiyaçlarının yanında yerel halkın yaşam standartlarını korumak ve geliştirmek esas alınmalıdır. Lim ve McAleer (2005), ekolojik, sosyal ve ekonomik açıdan sürdürülebilir bir turizm için bir kontrol listesi hazırlamıştır. Bu listedeki kriterler arasında altyapı - üstyapı kavramlarını ilgilendiren önemli unsurlar olarak alan kullanım yoğunluğu ve etkileri, atık sistemi ve su tüketimi görülmüştür.

Madran (2010b), turizm bölgesinde yer alan arkeolojik alanlarda alt yapı - üst yapı tesislerinin düzenlenmesine yönelik Koruma Yüksek Kurulu'nun verdiği kararların temel prensibinde; turizmin amaç, kültür varlıklarının ise araç olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Hâlbuki evrensel koruma söyleminde; korumanın amaç, turizminde bunu destekleyeceği bir araç olarak görülmektedir (Madran, 2010b: 29). Arkeolojik sit alanı ve çevresinde düzenlenen enerji nakil hattı, otoyol baraj gibi büyük ölçekli alt yapı projeleri tahribata neden olabilmektedir. Bu durumun sebepleri olarak proje müellifi ve koruma kuruluşları arasında işbirliğinin sağlanamaması, planlama sürecinde doğal ve kültürel miraslar hakkında yeterince bilgi verilmemesi, projenin gidişatından koruma kuruluşlarının habersiz kalması gösterilebilir (Madran, 2010a: 25).

Side antik kenti yaz sezonunda turizm baskısı altında kalarak kent kapasitesinin sınırlarında ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Kentte insan yoğunluğunun artması sebebiyle kaynakların

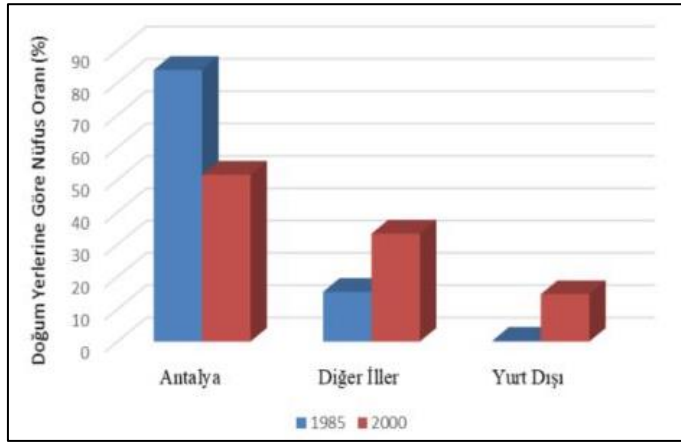
tüketimi ve çöp atık üretimi hızla artmaktadır. Bu durum kentin alt ve üst yapı sistemlerinin yetersiz kalmasına ve sorunların çıkmasına neden olmaktadır. Kentin sit alanı olması sebebiyle alt yapı çalışmalarındaki uygulamaların kısıtlanması ve kentin gelişme sürecinde imar planı uygulamalarında geç kalınması alt ve üst yapı sorununun devam etmesine yol açmıştır. Diğer yandan Aydınöz (2004) Side'nin içme suyunun Manavgat'tan karşılandığı ve önemli bir alt yapı-üst yapı sorunu bulunmadığı için kentin turizme elverişli olduğunu belirtmiştir. Burada söz konusu olan ekoloji ve çevre göz ardı edilerek sadece turist odaklı düşünülmüştür. Ancak unutulmamalıdır ki alt-üst yapı sorunları çevre kirliliği ve ekolojik dengenin bozulmasına yani doğal kaynakların kirlenmesine ve tükenmesine yol açmaktadır.

4.5. Geleneksel Yaşam Biçiminin Değişmesi

Turizm kalkınma planlarında yatırımların kıyı alanlarına yapılması, ikinci konut yapılaşmasını harekete geçirmiştir. Bu kalkınma planında yabancı turistleri ülkeye çekmek ve turizmi desteklemek amaçlanırken istenilen hedefe ulaşamadığı gibi planda belirlenen turistik tesis alanları da turizm odaklı hizmet ve ikinci konut yapılaşmasına bırakılmıştır. (Emekli, 2014). A. Kadir Uçar Side'de iç turizmin arttığı 1960-70'li yıllarda İstanbul, Ankara, Eskişehir'den çok fazla yerli turistin arabasıyla geldiğini, fakat daha sonradan yabancı turist yoğunluğu başlayınca yerli turistlerin başka yerleri tercih ederek eskisi gibi Side'ye gelmediklerini dile getirmiştir (Toker ve diğerleri, 2018).

Turizm ile birlikte, ticari yeni işlevlerin benimsenerek bölgede ve yapılarda yarattığı değişim, farklı sosyo - kültürel yapıya sahip geçici nüfusun kentte artması, yerli halkın alıştığı yaşam düzenini olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle tarım yaparak geçimlerini sağlayan yerel halkın, tarım alanlarının imara açılmasıyla geçim kaynaklarının yok olması, giyim ve konuşma tarzlarının turistler tarafından hor görülmesi, gündelik yaşam pratiklerine ait alet, eşya ve taşıtların görüntü kirliliği yaratmasıyla yasaklanması, bölgede turizm etkisiyle alkol, madde kullanımı, gürültü gibi suç unsurlarının artması sebebiyle huzursuzluk hissetmeleri; yerel halkın yaşadığı çevreye karşı aidiyet duygusunu yitirmesine ve bölgeyi terk etmesine neden olmuştur (Sağıroğlu, 2016). Side'de doğup büyüyen Halil Yıldırım, ait olduğu topraklara artık yabancılaştığını ve Selimiye köyünde Selimiyeli bulamadığından yakınmıştır. Yerlilerin büyük bir kesiminin göç ettiğini, kalanların ise turizm sektöründe ilerlediğinden bahsetmiştir (H. Yıldırım, 2013: 290).

Dışardan gelen göçler ile yabancıların yerleşik düzene geçmesine imkân tanınmış, kentin kullanıcı profili değişmeye başlamıştır. Akengin ve Dinç (2020), Manavgat ve Side bölgesinde turizm odaklı gelişen göçlere bağlı olarak 1985 ve 2000 yıllarındaki doğum yerlerine göre nüfus oranını araştırmıştır (Şekil 4.3). Araştırma sonuçlarında 1985 yılında sadece 76 kişi yurtdışı doğumlu iken, 2000 yılında yurtdışı doğumluların sayısı 10.565'e ulaşmıştır.

Şekil 4.3. 1985-2000 yıllarında Manavgat'ta yaşayan yerli ve yabancı nüfusu (Akenin ve Dinç, 2020)

Farklı sosyal ve kültürel grupların bir arada bulunması, modern ve yerel toplumlar arasında etkileşimi meydana getirmiştir. Bunun sonucunda geleneksel yaşam biçiminde bir takım değişiklikler söz konusu olmuştur. Turizmin getirdiği yeniliklerden en çok yararlanan kesim kadın ve çocuklar üzerinde olmuştur. Bölgedeki gerici düşüncelerin turizm ile birlikte azalarak, toplumun çağdaş düşünce seviyesine ulaşması hızlanmıştır. Böylece kadının çalışma hayatındaki rolü benimsenmiş ve ataerkil düzenin otoritesi zayıflamıştır. Çocuklar ise eğitim öğretime yönlendirilmiştir. Diğer yandan turizm, yerel genç kesimin turistlerde gördüğü yaşam tarzı ve davranışlara özenmesine yol açmıştır. Geleneksellikten uzaklaşılması sonucunda alkol ve madde kullanımının yaygınlaşması, inanç bağlarının zayıflaması, ahlaki davranışların bozulması, konuşma dilinin ve giyim tarzlarının değişmesi kent içerisinde sıkça karşılaşılan bir durum haline gelmiştir. (Civelek, 2010).

Yurt dışı odaklı gelişen turizm ile bireysel etkileşimler de artmıştır. Side'nin bir turizm kenti olmasının getirdiği avantaj ile yerli halka olduğu gibi yabancılara da ev sahipliği yapması, yabancı evliliklerin gelişmesine zemin hazırlamıştır (Akenin ve Dinç, 2020). Yabancı evliliklerin gerçekleşmesiyle kent göç almış ve nüfusu artmıştır. Kent içerisinde değişen

kullanıcı profili, Side'nin geleneksel kültürünü neden devam ettiremediğinin bir göstergesi olarak görülmektedir. Akengin ve Dinç (2020), 2009 ve 2018 yılları arasında Manavgat'ta gerçekleşen yabancı evlilikler üzerinde araştırmalar yapmıştır. Buna göre, 2009'dan itibaren sayıca artan yabancı evlilikler, 2012-2013 yıllarında Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz nedeniyle ciddi bir azalma göstermiştir. Daha sonra grafik inişli çıkışlı bir durum sergilemiş ancak eski seviyelere çıkamamıştır (Şekil 4.4).

Tablo 6: Manavgat'ta Yıllara Göre Yabancı Evlilikleri Sayıları										
Yıllar	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Evlilik Sayısı</i>	275	301	437	148	139	147	151	148	130	204
<i>Kaynak: Manavgat Kaymakamlığı</i>										

Şekil 4.4. 2009-2018 yılları arasında Manavgat'ta gerçekleşen yabancı evlilik sayısı (Akening ve Dinç, 2020)

Diğer yandan kırsal yaşamın temellerini oluşturan yardımlaşma ve dayanışma giderek azalmıştır. Side'de turizm ile beraber para kazanma hırsı artmıştır. Bu durum komşuluk ve akraba ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Bölgede ailelerin kurduğu oteller ve pansiyonlar arasında rekabet ortamı yer almıştır. Eski samimi ve huzurlu ortam bozulmuştur (H. Yıldırım, 2013: 294-296).

Yerleşim karakterini belirleyen unsur orada yaşayan toplumlardır. Her toplum kendine ait kültür ve sosyal yapısını yaşadığı fiziksel çevreye yansıtmaktadır. Farklı tarihsel dönemlere ait katmanlar üst üste birikerek özgün bir kimlik yaratmaktadır. Bu sebeple o coğrafyada yaşamış toplumlardan kalan izler, geleneksel yerleşimlerin ruhunu oluşturmaktadır (Koca, 2015). Dolayısıyla kent, içinde yaşayan kullanıcıları olmadan özgün kimliğini yansıtamaz. Side antik kenti, Selimiye'lilerin göç etmesiyle eski geleneksel bağlamını kaybetmiştir.

4.6. Geleneksel Konutların Farklı İşlevlere Bürünmesi

Selimiye Köyü'nde geçimlerini tarım, hayvancılık, zeytincilik, balıkçılık, zanaat yaparak güçlkle sağlayan yerel halk, kentin turizm potansiyelini fırsat bilerek yeni bir kazanç kapısı olarak görmüştür. Çocukluk ve gençlik yılları Selimiye Köyü'nde geçen Yıldırım bu durumdan şu şekilde bahsetmektedir: “*Samanlıklarımızı, ahırlarımızı, kümeslerimizi bozup insanlara hizmet etmek amacıyla kahvehaneler, barlar, butikler gibi yeni işyerlerine dönüştürmeye başladık. Köyümüzde çığınca başlayan bu değişim hareketleri aynı zamanda sosyal köy hayatını da etkiliyor ve değiştiriyordu.*” (H. Yıldırım, 2013: 181). 1991 yılında

Side’de pansiyon işletmeciliği yaparak hizmet veren Ali Yüksel ise kentteki değişimden şu şekilde bahsetmektedir: *“Olumsuz yönde de gelişmeler oldu. Gelen turistlerin talepleri doğrultusunda birtakım şeyler arz edilmeye başlandı. Ona göre restoranlar oluştu, ona göre butikler oluştu. Dolayısıyla buranın özgünlüğü ortadan kalktı, onlara göre hizmet verildiği için.”* (Toker ve diğerleri, 2018) (Resim 4.3). Burada bahsedilen temel konu ekonomik çıkarlar doğrultusunda yapılan eylemlerin sonucunda kentin kendi kimliğini kaybetmesidir.

Resim 4.3. Side’de yeni işlevlerin türemesi (Orhan Atvur arşivi, URL-3)

Tekeli’ye göre turizm sektöründe yerin orijinalliği ve doğal, kültürel özelliklerini barındıran zarar görmemiş kimliği pazarlanmaktadır. Ancak kent kitle turizmine açıldığında özgün karakterini sürdürmeyi başaramaz. Çünkü turizmi yeni gelir kaynağı olarak gören yerel halk, turistlerin otantiklik hevesine yönelik geleneklerini yeniden yorumlarlar. Bu durum kentin yerelliğini kaybetmesine ve “gösteri mekânına dönüşmesine” neden olmaktadır (Tekeli, 2009: 134). Side kentinin geleneksel yaşam biçimini, oraya özgü yiyecek içeceklerini, el sanatlarını, kültürlerini deneyimlemek isteyen turistler, ziyaretleri sırasında mağazaların sokaklara taşıdığı, hazır fabrikasyon ürünlerin satıldığı, restoranlarda genellikle tek tip düzenlenmiş menülerin bulunduğu geleneksellikten uzak bir ortam ile karşılaşmaktadır.

Daha fazla turist çekmek amacıyla Selimiye köyündeki geleneksel yapılar ticari mekânlara dönüştürülerek restoran, kafe, butik mağazalar gibi yeni fonksiyonlar yüklenmiştir. Yapılara uygulanan renkler, ışıklı panolar, tabelalar gibi fiziki müdahaleler, geleneksel konutların özgün kimliklerinin algılanamamasına sebep olmuştur (Sağıroğlu, 2016) (Resim 4.4). Side kentini göstergebilimi bağlamında inceleyen Akıner (2018), kentin ulusal bir liman olma özelliğini koruduğunu ve günümüze kadar devam ettirdiğini fakat antik dönemde ticaret ile ünlenen limanın, günümüzde turistik amaçlı dinlence ve eğlence mekânlarının yerini almasıyla zaman içerisinde değişime uğradığını belirtmiştir.

Resim 4.4. 1981 yılı Selimiye köyü ve 2022 yılı Side kenti (Orhan Atvur arşivi, Yazar arşivi)

4.7. Gürültü ve Titreşim

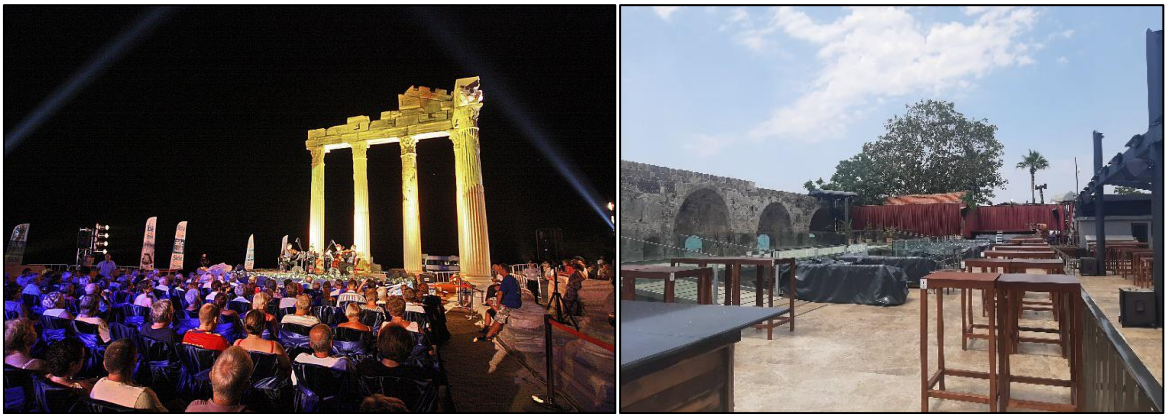
Turizm öncesi Selimiye köyü kent merkezinden uzak, toprak yollar arasından insanların binek hayvanları ile ulaşımını sağladıkları bir köydür. Bölgenin kitle turizmine açılması ile birlikte, kentin gelişimi hızlanmıştır. Kente önce elektrik ve su gelmiş ardından, ulaşımın kolay sağlanabilmesi için asfalt getirilmiştir (H. Yıldırım, 2013: 285-286).

Side, kültürel varlıkların ve şehir yaşantısının iç içe geçtiği bir kenttir. Arkeolojik sit sınırları içerisinde belirlenen taşıt güzergâhları kültürel varlıkların çok yakınından geçmektedir (Resim 4.5). Bu durum tarihi yapılarda tehdit yaratmaktadır. Koruma altına alınmış bölgelerde uygulanan ulaşım politikaları üzerinde bilimsel araştırmalar yapan Selçuk ve Çubukçu (2014), taşıtların sebep olduğu titreşim sonucunda ortaya çıkan problemlerin temel nedenini, tarihi ve kültürel alanlarda şehir planlama disipliniyle beraber çalışılmaması olarak belirtmiştir. Taşıt kaynaklı titreşimi oluşturan etmenlerin çoğu şehir planlama çalışmasıyla kontrol altına alınabilmektedir. Ancak günümüzde kullanılan teknolojinin koruma altındaki bölgelerde bulunan yıpranmış, hassas yapılardan dolayı kullanılamıyor olması daha detaylı bir ulaşım politikası üzerinde düşünülmesini gerektirmektedir. Araştırma kapsamında titreşim standartlarının belirlenmesi için tarihi ve modern yapılar ayrı ayrı incelenmiş ve yapılarda önerilen maksimum titreşim düzeyleri karşılaştırılmıştır. Buna göre, tarihi yapıların yıpranmışlıkları ve hassas olmaları göz önünde bulundurulduğunda, titreşim standartlarında modern yapılardan 2,5 kat daha düşük seviyeye izin verilmiştir (Selçuk ve Çubukçu, 2014).

Resim 4.5. Zafer Takı içerisinde geçen taşıt yolu ve kent içerisinde kullanılan otopark alanı (Yazar arşivi)

Taşıtların yanı sıra arkeolojik sit alanı içerisinde bulunan ve turistlere yönelik açılan mekânların büyük çoğunluğunun yüksek seslerin kullanıldığı eğlence tesisleri olduğu görülmektedir. Örneğin, Apollon ve Athena tapınakları önündeki boş alanda konserler düzenlenmektedir. Konser alanında toplanan onlarca insanın sahneyi görebilmek için tarihi taşların üzerine çıkmasına, sütunlara tırmanmasına göz yumulmaktadır (Sağıroğlu, 2016). Benzer şekilde tapınaklar bölgesinin potansiyelini bilen dinlence eğlence mekânları kullanabilecekleri her alanı değerlendirmişlerdir. Bizans bazilikasının komşu parselinde bulunan işletme, duvarın hemen yanına sahne ve ses sistemleri kurmuştur. Bu durumda ses titreşimlerinin kültürel mirasa verdiği zarar önemslenmemiştir (Resim 4.6).

Resim 4.6. Tapınaklar bölgesinde verilen konser ve Bizans bazilika arkasında bulunan sahne alanı (URL-5, Yazar arşivi)

Turizm sezonunun düşük geçtiği dönemlerde dükkânların rekabete girerek müşteri çekmek amacıyla dükkânlarda çalan müziklerin son ses açıldığı bilinmektedir. Bu durumdan

bahseden Toker ve diğ erleri (2018), “Side’de turizm yerine hoparlör patlar” ifadesini kullanmıştır. Çevrede gürültü kirliliğine neden olan bu müzik yarışı, geleneksel yapılara verdiği hasarın yanında bir de turistlerin rahatsız olmasına ve sayıca azalmalarına yol açmıştır (Toker ve diğ erleri, 2018).

4.8. Korunamayan – Ortaya  ıkarılamayan Kültür Varlıkları

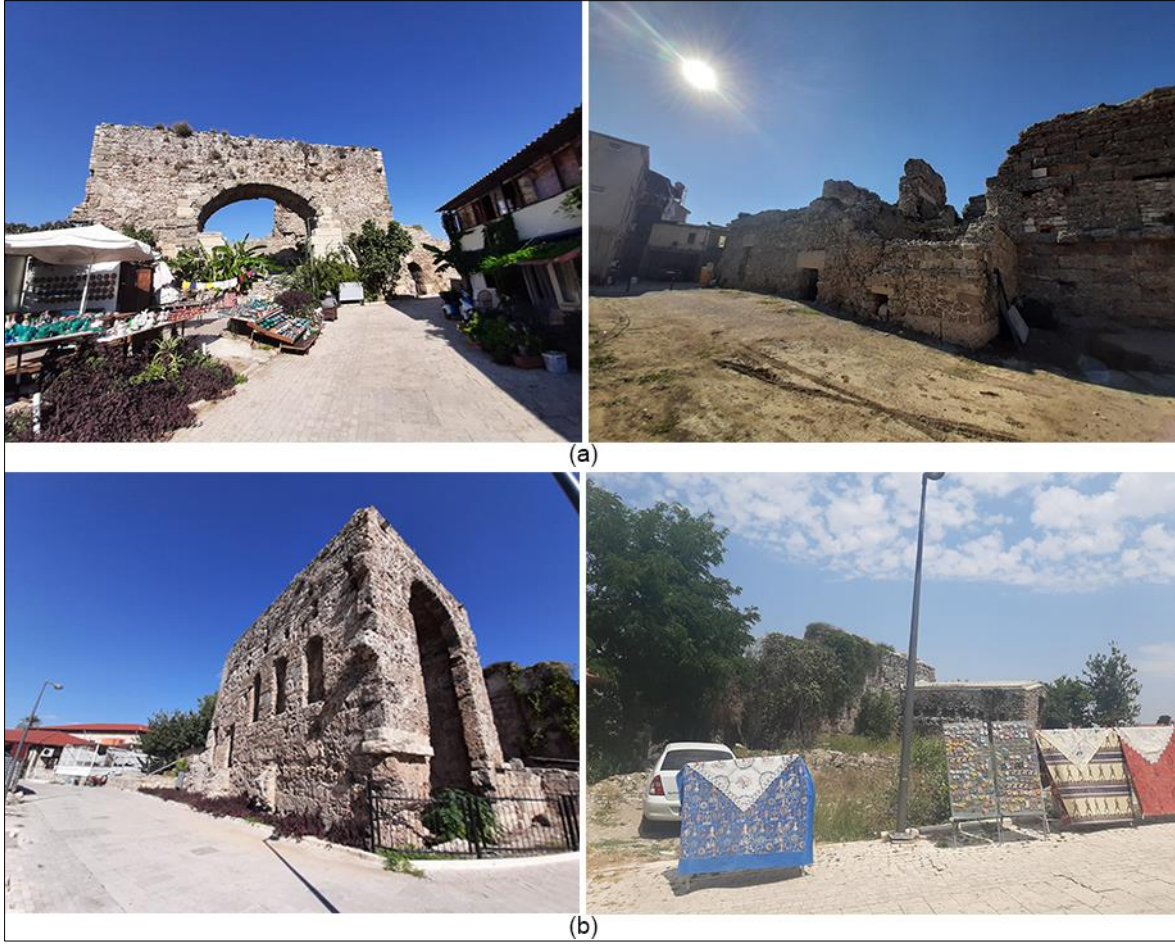
Kentler, tarihsel dönemlerin yarattığı her bir katmanın birbirine entegre olmasından çıkan fiziki bir sonuçtur. Kentler üzerinde yeni yaşam kuracak her topluluk, tarihi sürece tanıklık eden kalıntıları göz önünde bulundurarak çevreyi yeniden şekillendirir. Uygulanan fiziksel müdahaleler sonucunda kentte değişim - dönüşüm gerçekleşir ve kent eski bütünlüğünü koruyamaz. Side antik kenti tarihsel süreç boyunca değişim - dönüşüm geçirmiştir. Bu durum kent bağlamından kopan anıtsal yapıların tekil kalmasına sebebiyet vermiştir.

Güven Ulusoy (2014), Side’de yaptığı alan çalışmasında kent bütünlüğü içerisinde kaybolan parça yapıları fiziksel, görsel ve çevresiyle kurduğu fonksiyonel ilişki açısından değerlendirerek tespit etmiştir. Bu kapsamda Büyük Hamam ve Liman Hamam yapılarını bağlamdan kopan anıtsal yapılar olarak değerlendirilmiştir.

Büyük Hamam yapısı antik dönemde sütunlu caddenin yanında yer alırken, günümüzde ana akstan uzak ara sokaklar arasında kalmıştır. Yapının içerisine giriş yasaklandığı için yan sokaklardan cephesi algılanabilmektedir. Ancak yapının her cephesine erişebilmek mümkün değildir.  evresinde bulunan, kat yüksekliği 1 ve 3 arasında değişen yapıların bulunması anıtsal yapının kültürel öneminin önüne geçmektedir (Güven Ulusoy, 2014: 117-120). Yapının varlığı umursanmayarak çevresinde hediyelik eşyaların satıldığı, kafe ve konutlar gibi farklı işlevler yer almaktadır. Henüz kazı çalışmaları ve araştırmaların başlamaması sebebiyle yapı atıl durumdadır (Resim 4.7a).

Liman Hamamı yapısı, yapım tekniği olarak tonoz kullanılmasından dolayı şehrin en eski hamamı olarak kabul edilmektedir. İsminden de anlaşılacağı üzere antik dönemde liman kenarında yer alan yapı, zaman içerisinde limanın doldurulmasıyla kent içerisinde kalmıştır. Ziyaretçiler yalnızca bir sokaktan yapının iki cephesini görebilmektedir (Resim 4.7b). Erişilebilen cephesi de bitkilerle kaplandığı için algılanamamaktadır. Yapıya yaklaşımı engellemek üzere korkuluk çevrilmiştir. Hamam ile çevresindeki yapılar arasında kot farkı

bulunması ve konutların yapıya sırtını dönmesi antik hamamın çevreden soyutlandığını göstermektedir. Giritlilerin yapıyı önceden depolama amacıyla kullanması ve yapıya bitişik konut duvarlarının olması, hamam yapısına gereken önemin verilmediğini göstermektedir (Güven Ulusoy, 2014: 125-128). Yapıda koruma ve restorasyon çalışmaları henüz başlamamıştır.

Resim 4.7. Kent bağlamı içerisinde (a) Büyük Hamam ve (b) Liman Hamamı (Yazar arşivi)

Büyük Hamam ve Liman Hamamı, kent içerisinde gezi rotası üzerinde bulunup, turistlerin sergi amacıyla yönlendirilmesinden daha ziyade, ziyaretçiler tarafından yapıların yerlerini harita üzerinden tespit edip uğradıkları bir alana dönüşmüştür. Turistleri bilgilendirmek amacıyla yapı önlerinde bulunan açıklama levhaları, hava koşulları sebebiyle rengi solmuş yazıların okunması zorlaşmıştır. Günümüze ulaşan önemli anıtsal yapılar arasında bulunan Büyük Hamam ve Liman Hamamı kent bağlamı içerisinde unutulmuş ve yapılar doğal sürecine bırakılmıştır.

Turizm sonrası gelişen yeni yapılaşmada emsale uymak koşuluyla yapı yüksekliklerinin artmasına izin verilmesi kent silüetinin değişmesine neden olmuştur. Yapı gabarilerinin yükselmesi ile Roma yapıları kent ölçeğindeki anıtsal özelliklerini kaybetmiş, algılanması zor hale gelmiştir. Bu durum tarihi kent ruhunun hissedilmemesine yol açmaktadır.

Diğer bir sorun ise arkeolojik bilimsel kazı çalışmalarını kent yaşantısı içinde gerçekleştirmek güç hale gelmiştir. Kentte bir yandan turizme hizmet verilirken, bir yandan da bilimsel kazılar devam etmektedir. Arkeolojik kazıların kent içinde yarattığı şantiye görüntüsü turistler tarafından hoş bulunmadığı için bu süreç mümkün olabilecek en hızlı şekilde yaz sezonuna kadar tamamlanmaya çalışılmaktadır. Ancak bilimsel çalışmaların ilerlememesindeki asıl neden arkeolojik potansiyel taşıyan alanlarda kamusallaştırma sağlanmadan kazı çalışmalarının yapılamaması ve bu süreci destekleyecek yeterli maddi gücün sağlanamamasıdır. Kentin alt katmanında bulunan kalıntıların uzun süre kazılamaması, bilimsel verilerin eksik kalmasına dolayısıyla Side tarihinin tam olarak çözülememesine neden olmaktadır.

4.9. Arkeolojik Değerlerin Kent Hayatına Katılımı

Çok katmanlı tarihi kent dokusuna sahip ve üzerinde yaşamın devam ettiği kentlerde, kültürel yapı ve tarihsel süreci anlamak için yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarının tanımlanması ve kentin koruma anlamında yetersiz kalması üzerine “kentsel arkeoloji” terimi oluşturulmuştur. Bu terim II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da yenilenme sürecine giren kentlerin tarihi ve kültürel birikimi ön plana çıkarması amacıyla kullanılmıştır (Altun, 2020; Belge, 2004). Madran’a göre kentsel arkeoloji; çok katmanlı kentlerin tarihsel süreç içerisinde yer aldığı bütün dönemleri araştırmayı, birbiri arasındaki etkileşimi anlamayı, korumayı ve çağdaş yaşam içerisinde nasıl tasarlanacağını sağlamaktadır (Madran, 2010b: 30-31). Gelişmiş Avrupa ülkeleri, tarihi koruma bilinciyle, teknolojik gelişmeler ve farklı disiplinlerin yardımıyla 1970’li yıllardan itibaren kentsel ve arkeolojik potansiyel taşıyan alanları tespit ederek kente kazandırmak için çalışmalarda bulunmuştur (Resim 4.8). Ancak ülkemizde kent merkezinde bulunan arkeolojik değerler, kentsel gelişmenin ve planlamanın önüne geçen bir engel olmanın yanında mali ve idari açıdan sorun olarak görülmektedir. Bu sebeple tarihi kent merkezlerinde, planlama kararlarını yürütememe, kentsel ihtiyaçları karşılayamama ve tarihi kimliği yansıtamama problemleri görülmektedir (Belge, 2004).

Resim 4.8. İtalya Verona’da kentsel arkeolojik değerlerin sergilenmesi (URL-6)

Antik kentlerde bulunan kalıntıların çağdaş yaşam ile birlikte bütüncül bir şekilde bir arada değerlendirilebilmesi için 2005 yılında Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu 702 sayılı ilke kararı ile “Kentsel Arkeolojik Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları”nı yayınlamıştır. Bu karar, farklı ölçek ve nitelikteki tarihi kalıntıları ve bu kalıntıların bir araya gelmesiyle oluşan koruma alanlarını kapsayan kentsel arkeoloji terimiyle ilgilidir. Kararın amacı ise kentlerin tarihini ve çok katmanlı dokusunu ortaya çıkarmak ve çağdaş yaşamın getirdiği yeni gereksinimlerle birlikte kalıntılara yeni bir işlev tanımlamaktır. Side antik kentinde deniz surları ile antik tiyatro arasında kalan arazi, çağdaş yaşam ile gelişen otomobil kullanımı ve yetersiz alan sebebiyle otopark alanı olarak kullanılmıştır (Resim 4.9). Diğer yandan kent içerisinde bulunan eğlence-dinlenme mekânları arsa içerisinde bulunan tarihi mimari parçaları yeniden değerlendirerek kullanıma katmışlardır. Örneğin Bizans bazilikasının yanında bulunan işletme tarafından duvara aksesuarlar asılmış ve duvar temeli korunarak masa olarak kullanılmıştır (Resim 4.10).

Kentin tarihi hakkında bilgi vermek ve kültürel mirası korumak adına Side, açık hava müzesine dönüştürülmüştür. Kent içerisinde önemli anıtsal yapıların yer aldığı, genellikle toprak üstünde bulunan arkeolojik kalıntılar sergilenmektedir. Toprak altında bulunan arkeolojik kalıntılar ise şehir içerisinde turist yoğunluğunun, yaya akışının fazla olmasına ve kamusallaştırma faaliyetlerine bağlı olarak kazıların gerçekleştirilememesinden büyük çoğunluğu sergilenememektedir. Sergilenen tarihi eserler kentin tarihi hakkında eksik bilgi vermektedir. Bu sebeple kentin tarihi bütünlüğü tam olarak sağlanamamış ve Side’nin çok katmanlı tarihi dokusu kent yaşantısına yansıtılamamıştır.

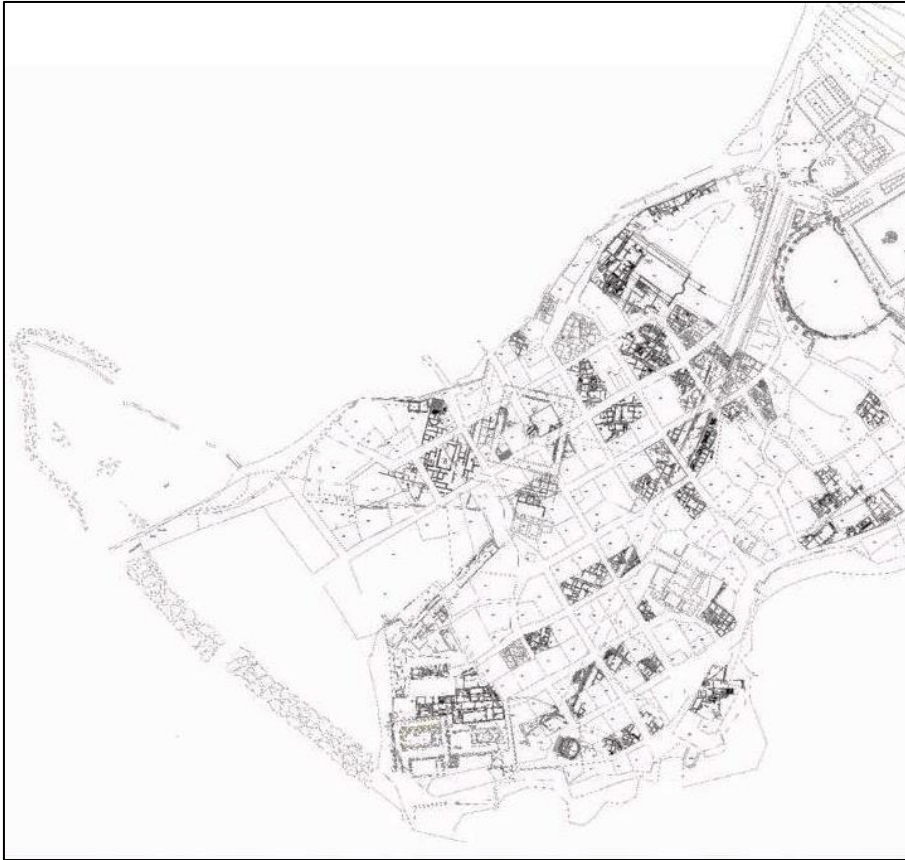
Resim 4.9. Çağdaş yaşam ile birlikte tarihi alanın otoparka dönüşmesi (Side kazı arşivi)

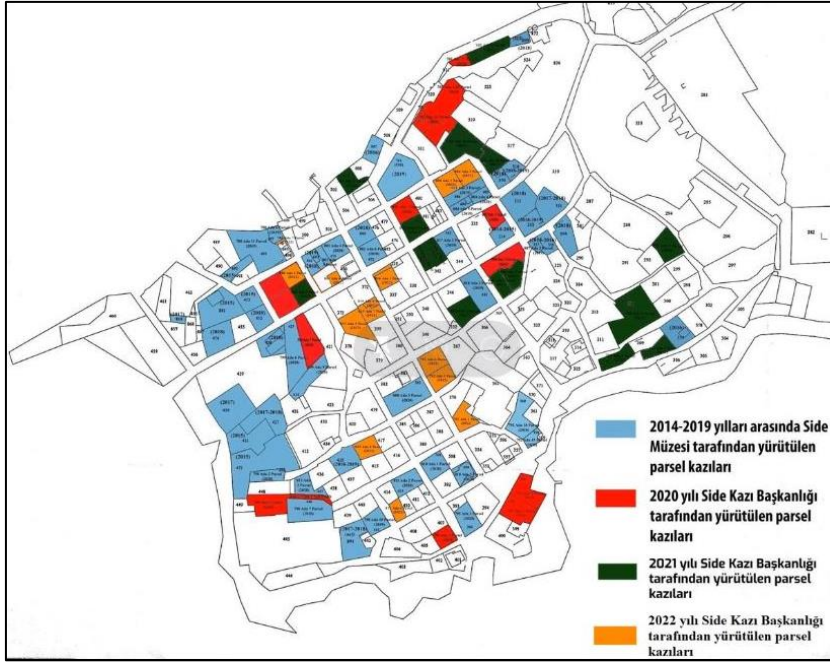
Resim 4.10. Bazilika duvarının ve duvar temelinin kullanımı (Yazar arşivi)

4.10. Arkeolojik Kültür Envanterlerinin Devamlılığı

1947 yılında Arif Müfid Mansel ile başlayan Side'nin arkeolojik kazı serüveni; kültürel mirasın belgelenmesi, kentin tarihi katmanlarının tespiti ve kent planını keşfetmek amacıyla günümüze kadar süregelmiştir. Normalde I. derece arkeolojik sit alanı içerisinde devam eden bilimsel kazı çalışmaları, 2014 yılında kabul edilen Side Koruma Amaçlı İmar Planı ile ilk defa köy içi mevki içerisinde de yapılmaya başlanmıştır. Bu kazılar öncelikle Side Müze Müdürlüğü başkanlığında başlatılmış ve 2020 yılı Temmuz ayına kadar s rm ştir. Bu tarihten günümüze kadar devam etmekte olan kazı çalışmaları ise Side Kazı Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. 2014-2020 yılları arasında köy içi mevkiinde yer alan toplam 75 özel parselde arkeolojik kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu süreçte yapılan kazı çalışmaları çok yoğun değilken, daha sonraları yıl içerisinde düzenlenen kazılar sayıca artarak hız kazanmıştır. (Soykal Alanyalı, 2021a). Bilimsel kazı çalışmalarının sayıca artması sayesinde önemli arkeolojik bulgular elde edilmiş ve antik kent planı güncellenerek farklı bir boyuta taşınmıştır (şekil 4.5) (şekil 4.6).

şekil 4.5. 2022 yılı Side antik kent planı (Soykal Alanyalı, 2021a)

Şekil 4.6. Arkeolojik kazıların yıllara göre dağılımı (Soykal Alanyalı, 2022)

Arkeolojik kazılar, izin verilen arsa sınırları dâhilinde gerçekleştirilmektedir. Parsel sınırları içerisinde bulunan arkeolojik kültür varlığının geri kalan parçası komşu parseller içerisinde bulunuyorsa ve bu parsellerde kazı çalışmasına izin verilmiyorsa, verilerin tamamı gün yüzüne çıkarılamamaktadır. Diğer yandan, turizm çıkarlarını gözetken mülk sahipleri tarafından, kaçak yapılaşmanın olmadığı arsalarda arkeolojik kazı yapılmasına izin verilmemektedir. Dolayısıyla kültür mirasını koruma ve sergileme uygulaması kesintiye uğramaktadır. Örneğin kent içerisinde antik sütunlu yolun devamı belirli sınırlar içerisinde bulunmuştur. Ancak yol güzergâhının sürdürülebilirliğinin sağlanmasında çevrede bulunan modern konutlar ve yollar engel olmaktadır (Resim 4.11). Aynı şekilde liman bölgesinde yer alan konut yapılarının arasında arkeolojik verilere ulaşılmıştır. Ancak yan parsellerde mevcut yapıların bulunması veya inşa edilmesi bilimsel kazıların devam edememesine neden olmuştur (Resim 4.12). Bu durum kentin tarihi dokusunda kopukluk yaratmaktadır.

Kent içerisinde gerçekleşen diğer bir sorun ise kültür varlıklarının yerleşim amacıyla tahrip edilmesidir. Selimiye köyünün bazı geleneksel konutlarında bodrum kat bulunması, temel inşası sırasında arkeolojik katmanın yok olmasına neden olmuştur. Bu sebeple kazı çalışmaları için ayrılan bölgede bodrum kata sahip bir yapı bulunuyorsa, arkeolojik verilerin yok edilmesinden dolayı gerekli bulgulara ulaşılamamakta ve tarihi bilgiler eksik kalmaktadır.

Resim 4.11. Antik sütunlu caddenin devamının bulunduğu parsel (Soykal Alanyalı, 2022, Yazar arşivi)

Resim 4.12. Liman bölgesinde konutlar arasındaki arkeolojik alan (Yazar arşivi)

5. 2014 TARİHLİ KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI KAPSAMINDA YAPILANLAR

5.1. Proje Kapsamı¹

Side antik kenti sit sınırlarının 2012 yılında değiştirilmesinin ardından geliştirilen “Antik Side Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı” 21.01.2014 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. Proje kapsamında alınan hükümler aşağıdaki gibidir.

Koruma alanları ve korunacak yapılar ile ilgili hükümler;

- I. derece arkeolojik sit alanı, tarihi surlar, tarihi yapı hatları bilimsel araştırmalar dışında aynen korunacak alandır.
- Koruma alanlarının² korunması ve ziyarete açılması için yeni yapılaşmadan arındırılması gerekmektedir. Plan uygulaması sırasında bulunan taşınmaz kültür varlıklarının yerinde korunması için yapılacak sağlamlaştırma ve yeniden işlevlendirmeye yönelik çalışmalar planın bir parçası olup onaylanan alt ölçekli projeye uygun yapılmalıdır.
- Tescilli sivil mimarlık örneği ve geleneksel yapıların onarımı, yönetmelik ve ilke kararlarına göre yapılmalıdır. Onarım projesi ve uygulama arasında fark bulunan yapılar, kaçak yapılaşma niteliği kazanır.
- Tescilli sivil mimari yapıları projede belirtilen amacın dışında kullanılamaz. Her türlü müdahale için Antalya Koruma Bölge Kurulu’nun onayı gereklidir.
- Geleneksel yapıların yıkılmadan korunması gereklidir. Yıkılacak derecede tehlikeli bulunan yapılar, Antalya Koruma Bölge Kurulu’nun statik raporu değerlendirmesine göre karar verilecektir.
- Arkeopark³ alanlarında yer alan gezi yolu, bekçi kulübesi ve bilgilendirme üniteleri Müze Müdürlüğü ve Kazı Başkanlığı görüşüyle Antalya Koruma Bölge Kurulu’ndan izin alınarak yapılabilir.

¹ Side Antik Kenti Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı ve plan hükümleri verileri Manavgat Belediyesi tarafından sağlanmıştır.

² Tarihi çevrede bulunan taşınmaz kültür varlıklarının korunması, sergilenmesi, düzenlenmesi ve bilimsel yöntemlerle tanıtılması için alt ölçekli çevre düzenleme ve uygulama projelerinin yapılması gereken alanlardır.

³ Kazı çalışmalarının yürütüldüğü alanlarda bulunan arkeolojik kalıntıların sergilendiği, bilimsel yöntemlerle tanıtıldığı ve turizmle birlikte etkileşime geçen korunması gerekli açık alanlardır.

Kullanım alanları ile ilgili hükümler;

- Karma kullanım alanlarında konut, konaklama ve ticari kullanımlar yer alabilir. Bu alanlarda turistik pansiyon-ev pansiyonu türleri dışında konaklama tesisi yapılamaz.
- Konut ve ticari yapılaşma alanları için hmax: 6,50 m (iki kat) emsal koşulları geçerlidir.
- Rekreatif amaçlı ticari kullanım alanlarında geleneksel dokuya uygun yapılar yapılabilir. Bu alanda lokanta, restoran, kuyumcu, el sanatları, hazır giyim gibi ticari fonksiyonlar yapılabilir ancak açık - kapalı mekân düzenlemesinde tescilli anıtsal ve sivil mimarlık örneklerinin algılanabilirliği engellenmemelidir.
- Rekreatif amaçlı ticari kullanım alanları için hmax: 3,50 m (bir kat) emsal koşulları geçerlidir.
- Karma kullanım ve rekreatif amaçlı kullanım alanlarında çevreyi kirletici ve gürültülü ticaret birimleri yer alamaz.
- Sosyal donatı alanlarında bulunan resmi kurumların, belediye sosyal ve kültürel tesis alanlarının, dini tesislerin sahip olduğu mevcut yapılarda veya yeni yapacakları yapılarda gerçekleşecek herhangi bir düzenleme için Antalya Koruma Bölge Kurulu'ndan onaylı mimari proje ve inşaat ruhsatı almaları gerekmektedir.
- Park alanları ve meydanlar bir bütün olarak kullanılır, ifraz edilemez. Bu alanlarda yapılacak proje ve uygulamaları için Antalya Koruma Bölge Kurulu'ndan onay alınmalıdır.
- Meydanlara ticari amacı olmayan danışma, güvenlik, ATM, wc gibi temelsiz hacimler yerleştirilebilir.

Yeni yapılaşmanın projelendirilmesi ile ilgili hükümler;

- Antalya Koruma Bölge Kurulu onayı olmadan tevhid ve ifraz yapılamaz. İfraz yapılan parsellerin alanı 430 m²'den küçük olamaz.
- Parsel büyüklüğü 430 m²'den küçük ise birden fazla yapı yapılamaz ve max bina taban alanı 120 m² olmalıdır.
- İmar parseli 85 m²'den küçük olan parseller, komşu parsel ya da parsellerle tevhid yapılmadan yeni yapı yapılamaz.
- Yeni yapı yapılacak parsellerde, Müze Müdürlüğü ve Side Kazı Başkanlığı'na düzenlenen sondaj kazısı raporu değerlendirilip Antalya Koruma Bölge Kurulu onay verdikten sonra uygulamaya geçilebilir.

- Kentsel ve III. derece arkeolojik sit alanı içerisinde yer alan parsellerde kabul edilen emsal koşulları dışında temelsiz, portatif, geçici vb. hiçbir yapı yapılamaz.
- Bodrum kat kesinlikle yapılamaz.
- Tek katlı yapı yüksekliği max 3,50 m, iki katlı yapı yüksekliği max 6,50 m, bahçe duvarı max 1,20 m, su basman kotu max 0,50 m olmalıdır.
- Tüm cephelerde kullanılacak malzeme ve teknikleri bölgenin geleneksel dokusuna uygun, çağdaş nitelikte olmalıdır.
- Arkeolojik kalıntı bölgesinde belirlenen yapı yaklaşma sınırı içinde yapı yapılamaz. Deniz surları bölgesinde sura oturmayan hafif strüktürlü pergolalar dışında herhangi yapılaşmaya izin verilmez.
- Resmi kurum, belediye sosyal - kültürel alanları ve köy içi mevkiinin giriş çıkışında yer alan zabıta, polis karakolu, ATM v.b. hizmet kullanımları için Antalya Koruma Bölge Kurulu onayı ile yeni yapılaşma hükümlerine göre yapı yapılabilir.

Açık alanlar ile ilgili hükümler;

- Arkeolojik sit alanı içerisinde bulunan yollar işlevlerine göre taşıt yolu, ana yaya aksı ve yaya yolu olarak belirlenmiş olup başka amaçla kullanılamaz.
- Taşıt yolları gidiş geliş yönüne sahip, parke taş kaplama ve bordürlü olarak inşa edilecektir.
- Yaya yollarına ambulans, itfaiye ve kentsel hizmeti sağlamak amacı dışında hiçbir araç giremez.
- Antalya Koruma Bölge Kurulu'nun yaya yolları için onayladığı projede belirtilen malzeme, kent mobilyaları, aydınlatma elemanları dışında herhangi bir malzeme kullanılamaz. Yaya yolları daha sonradan beton, harç gibi herhangi bir malzeme ile kalıcı olarak kapatılamaz.
- Yaya yolları uygulama projesinde arkeolojik kültür varlıklarının meydanlara bağlandığı noktalar ve çevrelerinde belirtilen taşıt yaklaşma sınırı dâhilinde geliştirilmesi esastır.
- Planlama alanı içerisinde bulunan mevcut altyapı şebekesinin kullanılması esastır. Özel proje alanları dışında hiçbir yeni altyapı çalışması yapılamaz.
- Antalya Koruma Bölge Kurulu'nun onayı olmadan yaya yollarında bulunan yangın söndürme muslukları ve aydınlatmalar yer değiştirilemez, trafo alanları dışında trafo yapılamaz.

2,5 yıl sonunda yasal prosedürü tamamlanan plan ve plan hükümleri, Manavgat Belediyesi tarafından Side'nin geleneksel ve tarihi kimliğini kurtarmak amacıyla 2016 yılında Antik Side Kentsel Tasarım Projesi kapsamında uygulamaya başlanmıştır (Resim 5.1).

Resim 5.1. 1960'lar ve 2022 yılı Side'nin değişimi (URL-7, Google Earth son erişim tarihi 16.06.2022)

5.2. Side Antik Kentinde Gerçekleştirilen Proje Uygulamaları

Modernleşme sürecinde gerçekleşen kentsel dönüşüm, yayılma baskısı, geleneksel kentleri değiştirmektedir. Kent kimliğini belirleyen ortak düşünce, değer yargılar ve tarihi birikim yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla geleneksel yerleşim alanlarında korumaya yönelik özgün özellikleri belirlemek, kentin var olma sebebini ve geleneksel örüntüyü ortaya koymaktadır (Koca, 2015).

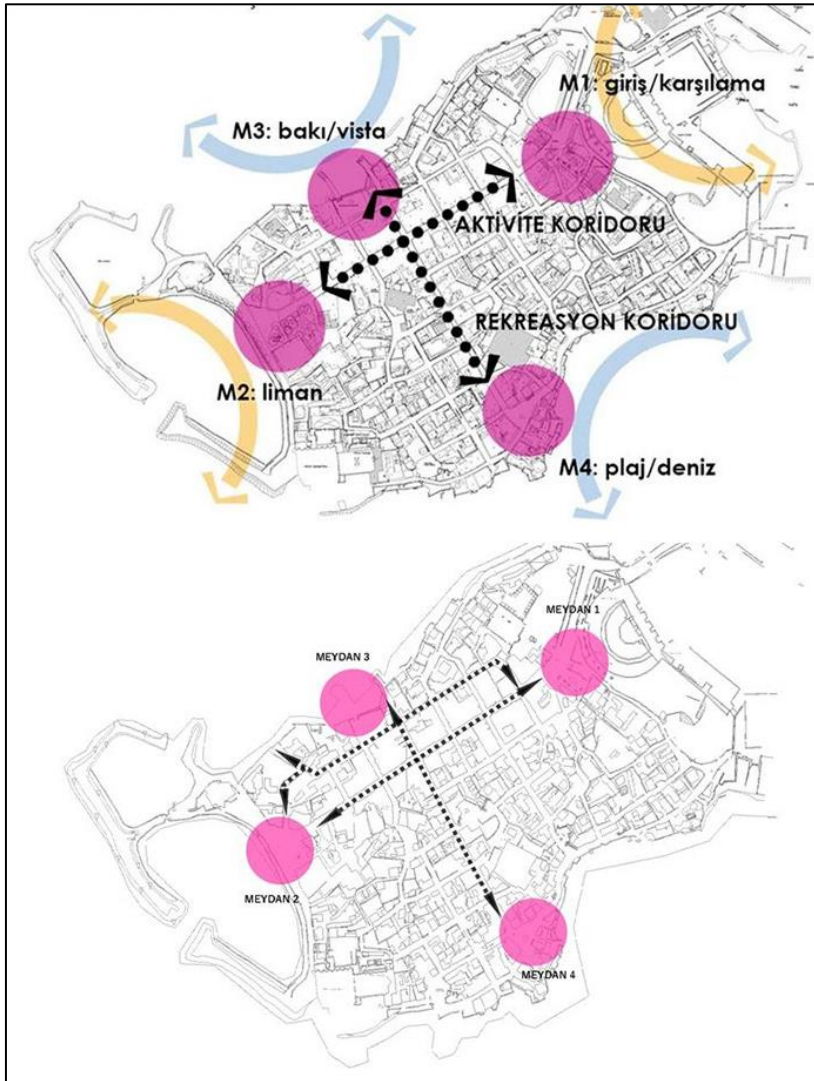
Günümüzde geçerli olan 2014 yılı Koruma Amaçlı İmar Planı uygulama çalışmaları devam etmektedir. Halkın katılımıyla gerçekleştirilen bu planda, kent kaçak yapılardan arındırılmaya çalışılarak, arkeolojik miras ve bu miras üzerinde gelişen Giritlilerin sosyo-kültürel özelliğini yansıtan geleneksel tarihi kent dokusunun ön plana çıkartılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, Manavgat Belediyesi tarafından yürütülen Koruma Amaçlı İmar Planı dönüşüm çalışmaları, çok katmanlı kent dokusunu kent yaşamıyla bütünleştirmesi ve iyi kurgulanmış proje senaryosuna sahip olmasından dolayı Tarihi Kentler Birliği'nin düzenlediği "2019 Yılı Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme" yarışmasında Metin Sözen Koruma Büyük Ödülü'nü kazanmıştır (URL-8).

Antik Side Kentsel Tasarım Projesi, "4 Meydan 4 Odak" sloganıyla tanıtılmıştır (Şekil 5.1). Proje kapsamında; Side kentinin en fazla yaya sirkülasyonuna sahip olan Giriş Meydanı, Liman Meydanı, Vista Meydanı, Merdivenli Meydan ele alınmış ve aralarındaki bağlantılarda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Giriş Meydanı, birçok tarihi yapının bir arada bulunduğu Side antik kentine ulaşmak isteyenler için ilk karşılama alanıdır (Şekil 5.2a). Burada yayalar öncelikli olarak ele alınarak çevrede peyzaj çalışması yapılmıştır. Geniş açık alan ile çevredeki tarihi yapıların algılanması sağlanmış ziyaretçiler için oturma ve dinlenme alanları tasarlanmıştır. Liman Meydanı, kıyı güzergâhında bulunmaktadır (Şekil 5.2b). Kente deniz üzerinden yaklaşımlarda karşılama alanı sunmaktadır. Ayrıca, tarihi ve kültürel çevre içerisinde bir düğüm noktasıdır. Deniz manzarasına hâkim olan meydanda seyir terasları, dinlenme alanları ve açık hava etkinliklerinin gerçekleştirilebileceği bir alan tasarlanmıştır. Kentin kuzey kesiminde kalan Vista Meydanı Antalya ve Beydağlarının izlenebileceği alan olarak kurgulanmıştır (Şekil 5.2c). Bölgenin yeşil alan dokusu ve tarihi deniz surları korunarak

seyir terasları, gölgelikler dinlenme alanları önerilmiştir. Yerleşim bölgesi arasında kalan Merdivenli Meydan'da çevrenin taşıt kullanımına göre düzenlenmesi problem olarak belirlenmiş ve buna yönelik olarak, yaya alanlarını ön plana çıkaracak uygulamalar yapılmıştır (Şekil 5.2d). Meydan güzergâhı aynı zamanda plaja açılan yol olarak görülüp, bu alanda mevcut eğimden yararlanarak deniz manzarasına karşı dinlenme alanları, gölgelikler ve peyzaj çalışmasıyla çevre düzeni gerçekleştirilmiştir.

Meydanlarda uygulanan yer döşemesi antik çağ döşeme deseninden referans alınarak serbest boylarda açık ve koyu renkli travertenlerin yatay- düşey şekilde yerleştirilmesiyle mimari dokuya uyumlu hale getirilmiştir (URL-9). Diğer yandan kent içerisinde denize girilebilecek kumul alanlar değerlendirilerek belediyeye bağlı “Nar Beach” adlı plajlara dönüştürülmüştür.

Şekil 5.1. Side kentsel tasarım proje odakları ve ana yaya aksları (URL-9)

Şekil 5.2. (a) Giriş Meydanı, (b) Liman Meydanı, (c) Vista Meydanı, (d) Merdivenli Meydan (URL-9)

Proje kurgusundaki temel amaç; tarihi eser ve sivil mimariyi koruyacak şekilde insanlara parsellerinde yaşama şansı vermek, buna istinaden kenti betonarme kaçak yapılardan kurtarmak ve kentin silüetini bozan görsel kirliliği temizlenmek olmuştur. Bu kapsamda yürüyüş ve araç yollarında bulunan yapı çıkmaları ve kaçak yapıların en çok yoğunlaştığı kıyı şeridi temizlenmiş, kent içerisindeki sirkülasyon kolaylaştırılmıştır (Resim 5.2). Açığa çıkan alanlarda seyir terası, yürüyüş yolları, parklar yapılarak kente kazandırılmıştır.

Resim 5.2. Kıyı şeridinde mavi ile işaretlenmiş bölgenin yıkılması (solda) ve yerine yapılan çevre düzenlemesi (sağda) (URL-10)

Kaçak yapıların yıkılmasıyla kent bağlamında fark edilemeyen anıtsal yapılar gün yüzüne çıkmıştır. Yalnız ön cephesi algılanan Liman Hamamı ve Büyük Hamam yapıları çevresinde büyük çaplı bir temizleme çalışması yapılmıştır. Böylece yapıların bütün cepheleri açığa çıkmış ve yapı kütleleri kent içerisinde algılanabilir hale gelmiştir (Resim 5.3). Ayrıca yıkım çalışmaları sayesinde anıtsal yapıların çevresinde bilimsel kazıların gerçekleşmesine olanak tanınmıştır (Resim 5.4).

Resim 5.3. Liman Hamamı arka cephesi (solda) ve Büyük Hamam yapı kütlesi (sağda) (Yazar arşivi)

Resim 5.4. 2015 ve 2022 yıllarında (a) Liman Hamamı ve (b) Büyük Hamam uydu görüntüleri (Güven Ulusoy, 2014, Google Earth son erişim tarihi 16.06.2022)

Kent içerisinde yaya akışını bozan, geleneksel sivil mimarinin önüne geçen ve kentsel dokunun anlaşılmasına sebep olan ticari mekânlara kısıtlama getirilmiştir. Bu kapsamda ürünlerin dışarda sergilenmesi, yola taşması engellenmiş; cephelerde bulunan birbirinden farklı tabela, ışık gibi eklentiler konusunda belirlenen ölçü, malzeme ve renk birlikteliğine uyum sağlaması koşulu getirilerek tek tip düzen sağlanmıştır (Resim 5.5).

Resim 5.5. Side Liman caddesi 2008 yılı (solda) ve 2022 yılı (sağda) (URL-11, Yazar arşivi)

Kültürel alanların korunmasının temelinde, korunacak nesnenin insanlarla kurduğu ilişki ve bu ilişkide belirli ölçütlerin karşılanması dikkate alınmaktadır. Bu ölçütler kişiden kişiye değişmekle birlikte alanın kişide uyandırdığı anlam ile alakalıdır. Örneğin, bir kültürün dışavurumu, biyolojik kimlik, estetik, eğitici ya da rekreasyonel açıdan korumaya değer görülebilir. Ancak bu yaklaşımlardan önce bölgenin sahip olduğu kimlik değeri korumanın başlıca nedenidir. Bölgenin özgün kimliğini belirleyen yerel halkın aidiyet duygusunun ve geleneksel yaşam şeklinin devam etmesi, kültürel alanların korunması ile sağlanmaktadır (Arntzen, 2001: 32-33).

Geleneksel konut mimarisi toplumun sürekliliğini belgeleyen, o dönemin teknolojisi ve sosyo-kültürel yapısını yansıtan somut bilgiler taşımaktadır. Side kentinde, geleneksel sivil mimariyi korumak ve eski Selimiye kültürünü yaşatmak amacıyla yapılarda sağlamlaştırma, restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Bunun yanında kent içerisindeki kaçak yapıların yıkılmasını teşvik etmek amacıyla yıkılan kaçak yapıların yerine, geleneksel dokuya uyumlu, mevcut çevreyi dikkate alarak tasarlanacak uyan ticari mekân amaçlı yeni yapılara inşaat izni verilmektedir. Geleneksel Selimiye sivil mimarisinin cephe özelliklerinden cumba, kat silmesi, söve, pencere oranları, cephede ahşap ve taş malzeme kullanımı, yapı yüksekliği, çatı örtüsü gibi karakteristik unsurlar belirlenerek tip proje geliştirilmiştir (Şekil 5.3). Yeni yapılacak yapılar betonarme olup, geleneksel dokudan referans alınarak çevreye uyum sağlaması amaçlanmıştır (Resim 5.6). Ören yerinde gerçekleştirilen yeni yapı inşasının kültürel mirasa verdiği zararı en aza indirmek için yeni yapılarda bodrum kata izin verilmemektedir.

Şekil 5.3. Kentte uygulanan tip projeler (Manavgat Belediyesi)

Resim 5.6. Geleneksel yapı (solda) ve geleneksele benzetilen yeni yapılar (sağda)
(Yazar arşivi)

Yürürlükte olan koruma amaçlı imar planı gereğince kaçak yapıların yıkılmasıyla arkeolojik kazılara zemin hazırlanmaktadır. Boş arsa üzerinde arkeolog ekipler tarafından sondaj çukurları belirlenerek bilimsel kazılar gerçekleştirilmektedir (Resim 5.7). Ancak kazılar bodrum katı olmayan, alt katmanında arkeolojik potansiyel veri barındıran yapı parsellerinde gerçekleştirilmektedir. Kazı çalışmalarında ortaya çıkan arkeolojik bulguların koruma altına alınmasının ardından sergileme süreci başlamaktadır. Yani kentsel ve arkeolojik çalışmalar bir zincir sistemi kurgusunda yapılmaktadır; ilk olarak yıkım çalışmaları, sonra kazı çalışmaları, ardından konservasyon ve son olarak sergileme çalışmaları uygulanmaktadır (Soykal Alanyalı, 2021a).

Resim 5.7. Arkeolojik sondaj çalışmaları (Altun, 2020)

Arkeolojik sitler korumanın yanında, kendini anlatabilecek iyi bir sunuş tekniğine ihtiyacı vardır. Burada farklı çözüm yöntemleri uygulanmaktadır. Tarihi anıta ait çok fazla parçanın korunarak günümüze ulaşması ve parçaların yerlerinin saptanması ile “anastylosis” bütünleme tekniği uygulanırken, yeteri kadar parçanın bulunamaması durumunda rekonstrüksiyon uygulanmaktadır. Venedik Tüzüğü’nün¹ 15. maddesinde arkeolojik mirasa yapılacak müdahale ile ilgili olarak “*anıtın sürekliliğini ve biçimini sürdürmesine yardımcı olacak bütünlemeler en azda tutulmalı, ekler kolayca anlaşılabilir*” ifadesi yer almaktadır (Ahunbay, 2004: 105-109).

Side’de kültürel mirasın sergilenmesi kapsamında ziyaretçilerin kent merkezinde gezerken, alışveriş yaparken, kafe ya da parklarda otururken tarihi dokunun hissedilmesi ve bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Genellikle kent içinde bulunan arkeolojik eserlerin cam zeminin altında kalacak şekilde sunulduğu gözlemlenmiştir (Resim 5.8). Kutsal alan bölgesindeki son çalışmalarda ise farklı bir sergileme yöntemi uygulanmıştır. Burada, arsa kotunun izin verdiği ölçüde, cam platformun altından gezilerek arkeolojik değerleri deneyimleme imkanı sağlanmıştır (Resim 5.9).

Kent içerisindeki araç kalabalığının önüne geçmek, araçların yaydığı vibrasyon ve egzoz dumanının tarihi eserlere verdiği zararını en aza indirmek, turistlerin yaya dolaşımını rahatlatmak için kent araç trafiğine kapatılmıştır. Bunun için kentin girişine kontrollü geçiş yerleştirilmiştir. Kent içerisine yalnızca acil durum araçları, kente hizmet veren yetkililerin özel araçları ve turistleri taşıyan ring servisi girebilmektedir. Kentin yayalaşmasına yönelik olarak dokuyu bozan asfalt yol kaldırılarak yerine doğal malzeme olan diyabaz taş, traverten ve bej mermer taşları ile zemin döşemesi yenilenmiştir (URL-12) (Resim 5.10).

Kent içerisindeki araç girişinin kısıtlanmasından sonra sit alanı içerisinde bulunan deniz surları ve antik tiyatro arasında bulunan otopark alanı kent dışına taşınmıştır. Kenti ziyaret etmeye gelenler, araçlarını yeni otopark alanına park ettikten sonra ya ring servislerine binerek ya da yaya olarak girebilmektedir. Eski otopark alanında ise arkeolojik kazı çalışmaları başlatılmıştır. Bu bölge, kazı çalışmalarından elde edilen arkeolojik değerleri kent dokusuna kazandırmak amacıyla arkeopark alanı olarak planlanmıştır (Resim 5.11).

¹ 1964 yılında tarihi yapıların korunması ve restorasyonu ile ilgili çerçevenin belirlendiği uluslararası düzeyde antlaşma.

Resim 5.8. Ören yerinde koruma uygulamaları - cam ile sergileme (Yazar arşivi)

Resim 5.9. Kutsal alan bölgesinde cam platform altından sergileme (Yazar arşivi)

Resim 5.10. Kentin araç trafiğine kapatılması ve yolun doğal taşlarla döşenmesi (URL-12)

Resim 5.11. Eski otopark alanında düzenlenen arkeopark alanı (Yazar arşivi)

6. DEĞERLENDİRME

Kültürel varlığı korumak, çağdaş yaşamla arasında bir denge kurmak ve Side antik kentinde turizm sebebiyle oluşan problemleri çözmeye yönelik olarak 2014 yılında Koruma Amaçlı İmar Planı onaylanmıştır. Yukarıda aktarılan bölümlerde Side'nin koruma amaçlı imar planı serüveni ve yürürlükte olan son koruma planı incelenmiştir. Bu plan, Side arkeolojik ve kentsel sit alanı bölgesinde kentsel gelişim ve turizm nedeniyle ortaya çıkan problemleri en aza indirmek veya ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Bu başlık altında 2014 yılı Koruma Amaçlı İmar Planı uygulamalarının daha önceki bölümlerde tespit edilen problemlere yönelik olarak kentteki olumlu ve olumsuz yönleri tartışılmış ve çözüm getirilemeyen problemlere öneriler sunulmuştur.

6.1. Kıyı ve Çevre

Koruma imar planı ile birlikte Side yarımadası kıyı alanları işgalci ticari yapılardan arındırılarak, halkın kullanıma yönelik seyir terasları, kent mobilyaları ve plajlar tasarlanmıştır. Ancak turizm etkisiyle birlikte kent “kıyılaşma”ya yani nüfusun ve turizm odaklı işlevlerin artmasına devam etmektedir. Yeni yapılan işlevler plan kararlarına aykırı olmadan, belediye izni ile gerçekleşmektedir.

Koruma planında arkeolojik alanlar, tarihi ve kültürel değerler, çağdaş yaşam ile birlikte düşünülerek kent ölçeğinde bütünleşik olarak yer alması için çalışmalarda bulunulmuştur. Fakat turizm ile yok olan, yerine ikinci konutlar, konaklama tesisleri yapılan Side'nin doğal yaşam alanlarını korumaya ya da geliştirmeye yönelik çözüm üretilmemiştir. Hâlbuki turizme yönelik atılan adımlarda bölgenin doğasına, kaynaklarına zarar vermeden, devamlılığını sağlamak temel amaç olmalıdır.

Öneri: Side'de ekolojik turizm benimsenmelidir. Bu kapsamda Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) doğal kaynaklara ve çevreye saygılı, doğa - insan ve turizm arasındaki dengeyi kurmaya yönelik ekolojik turizm kavramını yaratmıştır. Ekolojik turizm şu şekilde tanımlanmıştır (URL-13):

1. Turistlerin doğa ve geleneksel çevreyi gözlemleyebilmesini sağlamak,
2. Doğa temelli turizm sayesinde eğitici ve yorumlanabilir özelliğe sahip olmak,

3. Bir organizatör tarafından genellikle küçük gruplara hitap edecek gezi programı oluşturmak ve bu programda gezilecek bölgede bulunan küçük, yerel işletmeler tarafından hizmet almak,
4. Turizmin, doğal ve sosyo-kültürel çevreye olumsuz etkisini en aza indirmek,
5. Ekolojik sisteme sahip çıkan topluluk ve kuruluşlara, yerel halka destek vermek,
6. Turist, doğa ve kültür varlıkları arasındaki etkileşimi artırarak farkındalık yaratmaktır.

6.2. Altyapı - Üstyapı

Antik kent içerisinde gerçekleşen üst yapı çalışmalarında, asfalt zemin yerine doğal malzemeler tercih edilerek tarihi dokuya uyumlu hale getirilmiştir. Tarihi yapının hemen yanında bulunan eski otopark alanının kent dışarısına taşınması, o bölgenin kültürel değerinin keşfedilmesine ve bilimsel kazıların başlamasına yardımcı bulunmuştur. Tarihi alan dışarısında yer alan yeni otoparkın park kapasitesinin artırılması ile Side'yi ziyaret eden turist sayısında artış olduğu gözlenmiştir.

Alt yapı çalışmalarında ise kültürel varlıklara zarar vereceği yönünde kanaat getirilerek mevcut alt yapı sistemi kullanılmıştır. Bu durumda turist yoğunluğunun arttığı sezonlar göz önüne alındığında alt yapının yetersiz kalmasına ve çevre kirliliğinin önüne geçilmesine yönelik önlemler eksik kalmıştır. Alt yapı sorunları çözülemediği takdirde kentin doğal kaynaklarının kirlenmesine ve ekolojik dengenin bozulmasına sebep olmaktadır.

Öneri: Alt ve üst yapı çalışmaları yapılmadan önce oluşabilecek çevre sorunlarını belirlemek ve bunları çözüme kavuşturmak amacıyla çevresel planlama yapılmalıdır. Kent yaşantısından en çok etkilenen çevresel unsur tespit edilmelidir. Çevresel etki incelemelerinin düzenli olarak yapılması gereklidir. Kentin taşıma kapasitesini belirleyerek üzerinde turist kabul edilmemelidir.

6.3. Gürültü ve Titreşim

Kentin araç trafiğine kapatılması kültür varlıkları ve turistler açısından gelişme sağlamıştır. Araçların yaydığı titreşim ve egzoz gazlarının kültür varlıklarına verdiği zarar bir nebze engellenmiş, turistler kent içerisinde rahatça gezebilecek karmaşadan uzak güvenli bir ortam sağlanmıştır. Diğer yandan ören yerinde turistlere yönelik bulunan eğlence mekânlarının

yaydığı ses titreşimlerinin kültürel varlıklara etkisi göz ardı edilmiştir. Bunun yanında tarihi yapıların komşu parselinde bulunan mekânlar için kültürel mirasa uyguladıkları fiziksel müdahale ya da yaklaşma kısıtlaması getirilmemiştir.

Öneri: Kültürel anlamda korunması gerektiği düşünülen bölgelerde uygulanacak plan çalışmaları, tarihi yapılar ve çevresinde gelişecek ulaşım kararlarına göre yönlendirilmelidir. Böylece tarihi alan dışında geliştirilen taşıt yolu, istenilen güzergâhta oluşturulurken, tarihi çevrede oluşabilecek hasarın en aza indirgenmesi sağlanmaktadır. Aynı duyarlılık ile tarihi kent içerisinde bulunan yüksek sesli mekânlar için de bir düzenleme getirilmelidir. Yüksek sesli eğlence mekânları için kültürel varlıklardan uzak bir alanda bulunması ya da yalıtım şartı önerilebilir.

6.4. Ticari Mekânlar

Ticari mekânlara görsel bütünlük sağlanması amacıyla cephe eklentilerinde kısıtlama getirilerek çevrede tek tip bir düzen yaratılmıştır. Ürünlerin sokağa taşması ve sergilenmesi yasaklanmıştır. Fakat alan çalışmasında bu kurala uymayan ana cadde üzerinde olmayan bazı butik mağazaları gözlenmiştir. Diğer yandan anıtsal yapıların komşu parsellerinde bulunan işletmelerin, parsel sınırını belirleyen tarihi yapı duvarlarına dekor, ışıklandırma gibi mekân içerisinde kullanılan öğelerin asıldığı görülmüştür. Yapılan fiziksel müdahale, kültürel mirasa zarar vermektedir ancak bu durumun kısıtlanması ya da yasaklanması gibi bir engel bulunmamaktadır.

Öneri: Kültürel mirası korumak adına tarihi yapıların komşu parsellerine özel bir uygulama getirilmelidir. Yeniden kullanıma uygun bulunan ve parsel sınırlarında kalan tarihi kalıntılar için en az müdahale uygulanmalıdır.

6.5. Yeni Yapılaşma

Kent içerisinde kaosa sebep olan, kent dokusunu bozan kaçak yapılar yıkılarak kentte bütünlük sağlanmak istenmiştir. Fakat kaçak yapıların yıkımını teşvik etmek amacıyla tarihi çevreye uyumlu olması kaydıyla yeni yapı inşasına izin verilmesi, kentte niteliksiz yapıların artmasına neden olmuştur (Resim 6.1). Tarihi çevreden alınan birebir referanslar ile tasarlanan yapılar tek tip olması neticesinde kent içerisinde monotonluğa sebep olmuştur.

Geleneksel kimlikten uzak, bağlamından farklı, aidiyet hissedilmeyen bu niteliksiz yapılar arasından geleneksel tescilli yapıların algılanması güçleşmiştir. Side'nin kültürel ve tarihsel değerlerini yansıtamayan yeni yapılar, yerleşim yerinde baskın olması sebebiyle yerin sahip olduğu kimliği değiştirmektedir. Tekeli (2009: 134), yerin ruhundan bağımsız mekânlar için “aldatıcı yüzeysel imajlar” ifadesini kullanmaktadır.

Resim 6.1. Ören yerinde izin verilen yeni yapı inşaatları (Yazar arşivi)

Özgün kimliği korumak adına yapılan tarihi çevreye uyumlu yeni yapılarda, güncel yapım teknikleri ve malzemeler uygulanmaktadır. Dolayısıyla tarihi çevrede yeni inşa tekniğiyle yapılmış yapı ile 19. yüzyıl başlarına ait olan geleneksel yapı arasında görsel ve anlam açısından bir fark oluşmaktadır. Bu durum kent bağlamında yeni bir dokunun gelişmesine yol açmaktadır.

Öneri: Yeni yapılarda mevcut geleneksel yapıları taklit etmek yerine geçmişten kopmadan görsel bütünlük, kültürel devamlılık ve uyum kavramları göz önünde bulundurmak; günümüz teknolojisine ve tasarım anlayışına yönelik, tarihi çevreden elde edilen verileri temel alarak yeniden kurgulanmış, konut işlevinde yeni bir yapı tasarımı amaçlanmalıdır. Bunun için, kültürel miras alanlarında korumaya yönelik uluslararası yönergeler benimsenmelidir. ICOMOS, kültürel miras alanlarında korunma kapsamında değerlendirilen; ziyaretçilerin anlamasını ve beğenisini artırmak, kültürel mirasın anlamını vurgulamak, maddi ve manevi değerleri korumak, özgünlüğe saygı duymak, sürdürülebilir korumaya katkıda bulunmak, kapsayıcı olmayı desteklemek, teknik ve profesyonel yönergeler geliştirmek amacıyla kültürel mirasın yorumlanması ve sunumu için yedi temel ilke belirlemiştir (ICOMOS, 2008):

1. Erişim ve anlama,
2. Bilgi kaynağı,
3. Ortamı ve bağlamı önemseme,
4. Orijinalliğın korunması,
5. Sürdürülebilirlik için planlama,
6. Kapsayıcılık kaygısı,
7. Araştırma, eğitim ve değerlendirmenin önemi.

Bu ilkeler doğrultusunda yapılan yorumlama ve sunum çalışmaları, kültürel mirasın önemini, neyin korunması gerektiğini, neden gelecek nesillere aktarılması gerektiğini temsil etmektedir. Side antik kentinde yapılan geleneksel mimarlığı koruma çalışmaları, bu ilkeler dâhilinde gerçekleştirildiğinde kent bağlamına uyumlu, yapı kimliklerinin anlaşıldığı ve kültürel devamlılığın sağlandığı sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır.

6.6. Korunamayan Kültür Varlıkları

Kent içerisinde algılanamayan Liman Hamamı (Resim 6.2) ve Büyük Hamam (Resim 6.3)'ın etrafındaki yapılaşmaların büyük çoğunluğu kaldırılarak anıtsal yapıların yeniden görünürlüğü sağlanmıştır. Daha önce sadece ön cephesi algılanan yapıların, birçok cephesi ve yapı kütlesi açığa çıkarılmıştır. Yıkım faaliyetlerinden sonra görsel anlamda yapıların çevresindeki sıkışıklığın açıldığı görölmektedir.

Liman ve Büyük Hamam yapılarının yıkım çalışmalarının yapıldığı komşu parsellerinde, kentteki tarihsel bütünlüğü sağlamak amacıyla arkeolojik kazılar başlatılmıştır. Ancak önemli verilere ulaşılamayan parsellerde yeni yapılaşmaların başladığı gözlenmiştir. Tarihi koruma adı altında yapılan yıkım çalışmaları ile kent içerisinde betonarme yeni yapılaşmaya izin verilmesi arasında bir tutarsızlık söz konusudur. İnşasına izin verilen yeni yapılar, arkeolojik alanlarda devamlılığın sağlamada engel oluştururken, kentin gabarisini değiştirmekte ve anıtsal yapıların algılanamamasına sebep olmaktadır. Bu durumda açığa çıkarılan kültür envanterlerinin, inşa edilen betonarme yapılar arasında ve kent bağlamında kaybolmasına göz yumulmuştur. Diğer yandan, bu yapılara ait açıklama levhalarının hava koşullarından etkilenmesiyle yazılan bilgiler okunamamakta ve kent içinde yapılara ulaşmayı sağlayacak yönlendirme levhaları bulunmamaktadır. Böylece anıtsal yapılara gereken önemin verilmediğı görölmektedir.

Resim 6.2. Kaçak yapıların yıkımı sonrası Liman Hamamı ve çevresi (Yazar arşivi)

Resim 6.3. Kaçak yapıların yıkımı sonrası Büyük Hamam ve çevresi (Yazar arşivi)

Öneri: Anıtsal yapıların çevresinde yeni yapılaşmaya yönelik uygulamalarda yüksek gabari ve bağlamdan farklı fonksiyonların bulunması gibi kültürel varlığın önüne geçecek uygulamalara izin verilmemelidir. Liman Hamamı ve Büyük Hamam yapılarını kente yeniden dâhil etmek için restorasyon çalışmaları yapılarak yapıların sürdürülebilirliği sağlanmalı ve turistler tarafından ilgi görmesi için kentteki varlığı belirtilmelidir.

6.7. Arkeolojik Verilerin Kent Hayatına Katılımı

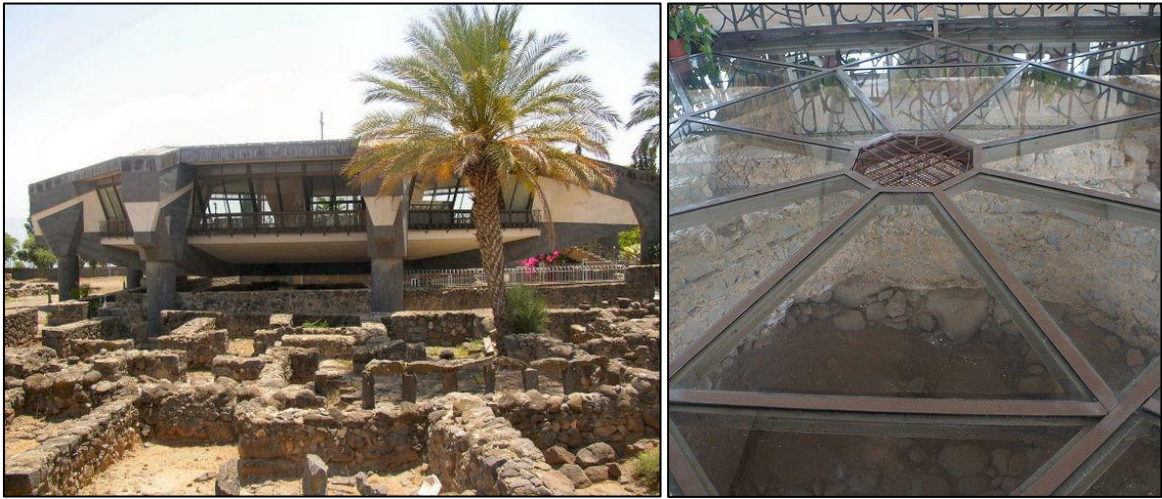
Kaçak yapıların yıkılmasıyla birlikte ortaya çıkan alanlarda bilimsel kazıların başlaması, kentin tarihi tamamlamaya yönelik bir girişim olmuştur. Ulaşılan tarihi kalıntılar kent içerisinde cam altından sergilenmiştir. Cam malzeme transparan etkisi ile tarihi katmanların kent kurgusuyla birlikte bir uyum yakalamasını sağlamıştır. Ancak cam zeminlerin birbirleriyle ilişkisinde bir dil oluşturulmamıştır. Bu sebeple temel tasarım ilkelerine göre oluşturulmayan cam zemin sınırları, görsel algıda parçalara bölünmüş, her biri farklı bir dile sahip, bütünlük sağlanamamış imajı yaratmaktadır. Diğer yandan camın çevre koşullarından olumsuz etkilenme sorunu da bulunmaktadır. Alan çalışmasında, yağmurlu ve nemin yoğun olduğu havalarda cam zeminlerde yoğunlaşma problemi tespit edilmiştir (Resim 6.4). Cam zemin altındaki mekanik havalandırmanın yetersiz olduğu durumda arkeolojik buluntuların algılanamamasına ve fazla neme maruz kalmasıyla yosunlaşmaya neden olmaktadır. Başka bir olası sorun ise yoğun turist sezonunda cam zeminin fazla basınç sebebiyle kırılma ihtimali bulunmaktadır.

Resim 6.4. Cam zeminde yoğunlaşma problemi (Yazar arşivi)

Arkeolojik kazılar sonucu bulunan envanterlerin, çağdaş yaşamın devam ettiği kent bağlamında her zaman cam altından sergilenemediği durumlar bulunmaktadır. Kazı alanı çevresinde gelişen yapılaşmaların, yaya sirkülasyonunun etkisiyle kültürel varlıkların devamlılığı kesintiye uğramaktadır. Bu konuda arkeolojik değerlerin çevresiyle ilişkisi değerlendirilememiştir.

Öneri: Zemin alt kotunda bulunan arkeolojik eserlerin korunmasında çokça kullanılan cam zeminin, farklı kullanım şekillerini inceleyerek Side’de uygulamak üzere alternatif bir yol önerilebilir. Birinci örnek, İsrail Capernaum arkeolojik sit alanında bulunan 1. yüzyıldan kalma St. Peter Kilisesi üzerine 1990 yılında modern bir kilise inşa edilerek kullanıma açılmıştır (URL-14). Yeni kilise tabanında cam zemin kullanılarak, eski kilisenin izleri görülmektedir. Burada cam zemin üzerinde bir menfez tasarlanarak hava sirkülasyonu sağlanmıştır (Resim 6.5).

Resim 6.5. Capernaum, St. Peter Kilisesi ve iç mekânda cam zemin kullanımı (URL-14, URL-15)

İkinci örnek, Kanada Quebec ulusal tarihi alanda bulunan Fransız dönemi Saint Louis Kalesi kalıntıları kent içerisinde ahşap teras altından sergilenmektedir (URL-16). Terasta bulunan camekânlar sayesinde aşağıdaki kalıntılar kent içerisine katılmıştır. İlgili olan ziyaretçiler terastan alt kota inen merdiven ile tarihi kalıntıları detaylı bir şekilde inceleyebilmektedir (Resim 6.6).

Diğer bir alternatif olarak İtalya Verona’da uygulanan kentsel arkeolojinin kente dâhil edilmesinden¹ yola çıkarak Side’de bulunan yer altı arkeolojisinin tamamen kapalı, camlar içerisinden sergilenmesi yerine bazı yerlerde yarı açık alanlar ya da teraslar uygulanabilir.

Resim 6.6. Saint Louis Kalesi kalıntıları ve kente dâhil edilmesi (URL-16)

Side antik kentinde arkeolojik varlıkların kent içerisindeki devamlılığını sağlamak ve dönem izlerini yansıtmak için günümüz teknolojiden yardım alarak yurtdışında yapılan uygulamalardan birkaçı öneri olarak kabul edilebilir.

Birinci öneri olarak Abu Dabi Emirliği’nde büyük çaplı etkinliklerin düzenlendiği meydan gösterilebilir. Meydanda bulunan kubbe, kemer, sütun gibi mimari öğeler tel örgülerden tasarlanarak çağdaş bir görünüm elde edilmiştir (URL-17) (Resim 6.7). Side antik kentinde sütunlu yolun devamlılığını sağlayacak yeterli mimari öğenin bulunmadığı noktalarda, tel örgü sistemi ile mevcut kolonlardan referans alınarak yeni kolonlar inşa edilebilir. Kent içerisinde katı, birebir taklit somut cisimler yerine, tel örgü sistemin getirdiği geçirgenlik ile bütünleşmiş bir bağlam oluşturulabilir.

Diğer bir öneri olarak, belli bir kısmı ayakta kalmış arkeolojik yapılarda bütünleme mümkün olmayacağından o dönemde nasıl gözüktüğüne dair ziyaretçilere fikir verilebilir. Yapının restitüsyon önerisi, bilgilendirme levhaları içinde yer alabilir ya da anıtın ölçeğini algılatmak amacıyla cam paneller üzerine işlenmiş perspektif şeması ziyaretçilerin bakış hizasına yerleştirilerek yapı görsel anlamda tamamlanabilir (Resim 6.8).

¹ Bakınız sayfa 76, resim 4.8.

Resim 6.7. Abu Dabi Meydan (URL-17)

Resim 6.8. Carnuntum Zafar Takı ve sergilenme şekli, Avusturya (URL-18)

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Side antik kenti, kentsel ve arkeolojik sit alanlarını iç içe kapsayan turistik bir beldedir. Farklı topluluklara ev sahipliği yapan kentte; üst üste medeniyetlerin kurulması, her dönem içerisinde değişen ve çeşitlenen fiziksel mekânların birikmesi, kentin tarihi katmanlarını oluşturmuştur. Geç bronz çağına dayanan Side antik kentinde Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemi'ne ait izler bulunmaktadır. 20. yüzyıl başlarında kentin Girit'ten göç almasıyla birlikte kent kimliği zenginleşmiş, üzerinde devamlı bir yerleşme kurulmuştur. Girit yaşam tarzı, geleneksel mimarisi ile antik doku üzerinde bütüncül, özgün bir karakter yaratmıştır. Daha sonraları ülkenin ekonomik kalkınma stratejileri doğrultusunda Akdeniz kıyı bölgesinin turizm potansiyeli fark edilerek, Side ve çevresini kitle turizmine açma kararına gidilmiştir. Bu karar ile kent bir dönüm noktası yaşamıştır.

Tez çalışması, Selimiye yerleşiminin ve antik kentin bir arada bulunduğu Side kentsel ve III. derece arkeolojik sit alanı sınırları içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel problemi; turizmin, tarihi çevre ve sit alanları üzerindeki etkisi üzerine kurgulanmıştır. Ana problemiden yola çıkarak şu alt sorular irdelenmiştir: Çağdaş yaşam ile birlikte gelişen turizmin Side antik kentinde yarattığı problemler nelerdir? Turistik bir kent olan Side'de korumaya yönelik uygulamaların, tarihi çevre üzerindeki olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?

Araştırma sorusundan yola çıkarak; kentin tarihsel süreci araştırılmış, tarihi doku ve çok katmanlı yapı dönemlere göre analiz edilmiş, kentte turizmin ne zaman ve hangi amaçla başladığı incelenmiş, turizm sonrasında alınan yüksek kurul kararları ve koruma amaçlı imar planları değerlendirilmiştir.

Alan çalışmasında koruma uygulamalarına bağlı kalmadan gelişen, çağdaş yaşam ve turizm sonucunda oluşan; kentte doğal çevreyi, sosyo-kültürel yapıyı, arkeolojik mirası ve geleneksel mimariyi etkileyen problemler tespit edilmiştir. Tespitler kentin yıllara göre değişimine bağlı olan görsel ve grafik verilerinden yararlanılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Daha sonra yürürlükte ve en son geçerli olan 2014 yılı Side Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı'nın hükümleri, amacı ve kentteki uygulamaları incelenerek hangi sorunlara çözüm getirildiği ve hangi sorunların oluştuğu ya da devam ettiği değerlendirilmiştir. Çalışmanın ana kurgusu; Side antik kentinin turizm öncesi ve sonrasındaki mevcut durumu

değerlendirilerek değişken unsurları, problemleri bulmak ve korumaya yönelik imar çalışmalarının bu problemlere yönelik etkisini, göz ardı edilen noktaları analiz etmek olmuştur.

Araştırma sürecinden elde edilen veriler doğrultusunda çalışmanın temel bulgusu olarak Side antik kentinin turizm etkisiyle birlikte sosyo-kültürel ve fiziksel anlamda değişim süreci yaşadığı gösterilebilir. Kent erken dönemde turizm ile karşılaşarak, doğru ve kapsamlı bir planlama olmaması başta olmak üzere, rant, işlevsel dönüşüm, konfor koşullarına yönelik gereksinimler, altyapı ve üstyapı kurgusu, imar çalışmaları vb. gibi sebeplerle yoğun bir biçimde bozulmaya uğramıştır. Başta kentsel, arkeolojik ve doğal mirası göz önünde bulunduran turizm gelişme planı ve Side koruma planı hazırlanmasına rağmen planın uygulaması gerçekleştirilemediği için Side turizme karşı savunmasız kalmıştır. Gelişen turizm ile birlikte, Side kenti de dönüşmeye başlamıştır. Bu kapsamda, Side antik kentinde turizm etkisiyle değişen unsurlar ve bu unsurların Side Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı ile değişimi tez çalışmasında tespit edilmiştir (Çizelge 7.1).

Side antik kentinin kamuoyuna tatil beldesi olarak tanıtıldıktan sonra kentte artan kaos ve kültürel varlıkların zarar görmesi üzerine korumaya yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Ancak Side antik kenti çağdaş yaşam, turizm ve kültürel miras arasında sıkışmıştır. Koruma kurulları tarafından alınan kararlar, kent üzerinde yaşamın devam etmesi ve turizm faktörü sebebiyle belirli bir yasal çerçeve içerisinde kalmıştır. Böylece kentin korunması konusunda çıkmaza girilmiştir. Uzun seneler boyunca uygulanamayan koruma amaçlı imar planları sebebi ile karşılaşılan sorunlar çözülememiştir. Bu bağlamda öncelikle planlama çalışmasına ve uygulamasına azami dikkat gösterimi, sonrasında gerekli önlemlerin alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Tarihi çevre değerlerini korumak için kentin turizm ve gelişme planlarıyla birlikte düşünülmesi, hatta koruma kararlarının turizmden önce gerçekleştirilmesi, önceliğin kültürel mirasın devamlılığını sağlama yönünde olması gerekmektedir.

Selimiye yerleşiminin özgün kültürel değerlerinin, dokusunun ve bağlamının korunması açısından Antalya Koruma Kurulu tarafından kentsel ve arkeolojik sit alanı olarak belirlenerek kenti turizme karşı koruma hedeflenmiştir. Fakat kente turizmin gelmesinden sonra ele alınan koruma planlarının uygulanabilirliği ve etkinliği son derece yetersiz kalmıştır. Bu durum, tarihi ve kültürel alanlarda önceliğin turizme verilmesinden kaynaklanmaktadır. Side antik kentinde ekonomik çıkarlar doğrultusunda kontrolsüz gelişen

turizm, kentin arkeolojik ve kültürel mirasını ikinci planda bırakmıştır. Geleneksel yapılarda turizm odaklı işlevler benimsenerek kültürel benlikten uzaklaşmıştır. Deniz turizminin ön plana çıkarılarak kentin en önemli kazancı haline getirilirken, kentin tarihi, geleneksel bağlamı, arkeolojik mirası göz ardı edilmiştir (Çizelge 7.1). Koruma planlarının yürürlüğe geç sunulması ve doğru şekilde yürütülememesi neticesinde bölgede kaotik bir ortamın oluşmasına zemin hazırlanmıştır.

Günümüzde Side beldesinde 2014 yılı Koruma Amaçlı İmar Planı uygulamaları geçerli olup devam etmektedir. Plan kapsamında kentin kurtarılmasına ve sadeleşmesine yönelik çalışmalarda bulunulmuştur. Kaçak yapılar temizlenmiş, yaya yollarına, komşu arsalara taşan ticari mekânlar kısıtlanmış, kent içerisinde arkeolojik mirasa yer verilerek sergilenmiş, yaya önceliği kabul edilerek kent araç trafiğine kapatılmış, mevcut yollar doğal malzeme ile kaplanmıştır. Plan kararlarında tarihi çevreyi sahiplenici bir niyet sergilerken, kent içerisinde var olan bazı problemlerin üzerinde durulmamıştır. Plan hükümlerinde yer alan tarihi dokuya uyumlu yeni yapılaşmaya izin verilmesi kentin kimliğini zedeleyen taklit yapıların türemesine yol açmıştır (Çizelge 7.1). Bu nedenle Side antik kentinde tarihi bütünlük ve kent kimliği yeniden sorgulanmalıdır. Planlama aşamasında mevcut yerleşim yerleri, turistik alanlar ve doğal çevre arasında bir denge kurulabilmesi önemlidir. Bu çalışmada ayrıca kamu ve kişilerin alan kullanımında duyarlı bir şekilde yararlanması da sağlanmalıdır.

Kıyı ve çevresinde bulunan doğal ve kültürel miras dikkate alınması gereken en önemli prensiptir. Flora ve fauna bağlamında zarar görmüş kıyı kesimleri için kıyı düzenleme planları yapılarak doğal çevreyi korumak ve kıyı- kent etkileşimini sağlamak önemsenmeli, kentin sürdürülebilirliği amaçlanmalıdır. Bu bağlamda kıyı çevresinde korumaya yönelik alınan kararlar, kıyının doğal, tarihi ve kültürel değerlerinin yok olmasına izin vermeyecek şekilde düzenlenmelidir.

Çizelge 7.1. Side antik kentinde turizme bağlı değişen unsurların değerlendirilmesi

	Turizm Etkisi	2014 Yılı Koruma Amaçlı İmar Planı Çalışmaları	Değerlendirme
Kıyı alanı	Turizme yönelik işlevlerin artması, kent kapasitesinin aşılması, çevresel sorunların oluşması	Kıyı alanını ihlal eden yapılar yıkılarak seyir terası, yürüyüş yolları, parkların ve plajların yapılması	Kıyı alanlarında nüfusun ve plana aykırı olmayan turizm odaklı işlevlerin artması devam etmiştir
Doğal çevre	Ekolojik çeşitliliğin azalması, tarım ve hayvancılığın kısıtlanması, fauna ve floranın bozulması	X	Korumaya yönelik çalışmalar gözlenmemiştir
Mülkiyet	Tarla ve arazilerin yabancılar tarafından satın alınması, kaçak yapılaşmanın artması, mevcut yapılarda eklentilerin ve kat çıkımlarının görülmesi	Kaçak yapıların yıkımını teşvik etmek amacıyla uygun görülen parsellerde geleneksel dokuya uyumlu ticari amaçlı yeni yapılaşmaya izin verilmesi, geleneksel dokunun devamının sağlanması	Tip proje olarak belirlenen yeni yapılaşmalar kentte monotonluğa ve kimlik kaybına neden olmuştur.
Altyapı üstyapı	Asfalt yol, elektrik ve suyun gelmesi, nüfusun artması ile kaynak tüketimi ve çöp üretiminin artması, alt yapı sisteminin yetersiz kalması	4 odaklı meydan tasarlanması, peyzaj çalışmaları yapılması, kentin araç trafiğine kapatılması, mevcut asfalt yolun doğal malzemelerle kaplanması	Kent kapasitesinin artması mevcut altyapının yetersiz kalması çevre kirliliğinin artmasına yönelik önemler alınmalıdır.
Geleneksel yaşam biçimi	İkinci konutların artması, kentin kullanıcı profilinin değişmesi, yabancı evliliklerin artması, yabancı turistlerin yaşam tarzına özenme, gelenekselliğin hor görülmesi, yerli halkın bölgeyi terk etmesi	X	Geleneksel yaşamın yerini turizm sektörü almıştır.
Geleneksel konut	Pansiyon, restoran, kafe, mağaza gibi ticari fonksiyonlara dönüşmesi, yapılara uygulanan fiziksel müdahaleler renkler, ışıklar, tabelalar nedeniyle algılanmaması	Ticari mekânlarda ürünlerin yola taşınmasının engellenmesi, cephede tek tip düzen getirilerek uyum sağlanması, geleneksel sivil mimariyi korumak için restorasyon çalışmaları yapılması	Geleneksel yapıları taklit ederek inşa edilen yeni yapılar görsel ve anlam açısından geleneksel bağlamdan uzak gözükmemektedir.
Kültürel miras	Taşıtların ve eğlence mekânlarının yaydığı ses ve titreşimlerden zarar görmesi, kentin kalabalıklaşması ve yapı yoğunluğu nedeniyle baskı altında kalması-korunamaması-bağlamdan kopması, yüksek gabari nedeniyle algılanmaması, bilimsel kazıların yapılamaması, çağdaş yaşamla kent hayatına farklı fonksiyonlarda katılması	Araç giriş çıkışının kısıtlanması, kaçak yapıların temizlenmesi ve tarihi dokunun ön plana çıkarılması, kaçak yapıların yıkıldığı alanlarda arkeolojik bilimsel kazıların yapılması, elde edilen buluntuların korunmaya alınması ve sergilenmesi, arkeopark alanının tasarlanması	Tarihi çevrede bulunan eğlence mekânları için öneri getirilmemiştir, yeni yapılaşmalar kültürel devamlılığı sağlamada engel oluşturmuş, tarihi dokuyu zedelemiş, anıtsal yapıların algılanmasını zorlaştırmıştır.

Sonuç olarak, kültür varlıkları tüm insanlığın geçmişine ışık tutan somut, birincil kaynaklardır. Geçmişe ait toplulukların yaşam biçimine, geleneğine, kimliğine ait bilgilere kültür varlıkları sayesinde ulaşılmaktadır. Bu nedenle, kendilerine has özelliğe sahip olan, bir döneme veya topluluğa ait izleri barındıran kültürel değerlerin, zaman içerisinde yok olmamasına karşı; gelecek nesillere aktarılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla koruma ve sağlamlaştırma çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Ancak çağdaş yaşam ile birlikte çıkan sorunların çözülememesi korumaya olumsuz yansımaktadır. Side antik kenti, birçok tarihi dönemin izlerini taşıyan, kültürel değerler bakımından oldukça bir kenttir. Bu sebeple kentin sahip olduğu değerler önemsenmeli ve kent üzerinde çağdaş yaşantının, insani gereksinimlerin devam etmesine rağmen kültürel mirası korumak en önemli amaç olarak görülmelidir.

Bu çalışma yüksek lisans kapsamında olup Side antik kentinde çağdaş yaşam ile birlikte gelişen problemlerin tespiti üzerinden koruma amaçlı imar planları uygulamalarının tarihi çevre üzerindeki olumlu ve olumsuz etkisini içermektedir. Bu tez, Side antik kenti için gelecek koruma çalışmalarında dikkat edilmesi gereken hususların bulunduğu ve doğal çevre, arkeolojik miras ve turizm arasında denge kurulmasını hedefleyen Side koruma planı model önerisi için bir altlık oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abbasoğlu, H. (2010). Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel ve Side'de İlk Kazılar. *Side'ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007*. Ü. İzmirilgil, G. Tanyeli ve Z. Ahunbay (Editörler). İstanbul: SİVA, 19-24.
- Ağca, Ö. (2019). *Side Antik Kentinin Yaşadığı Değişimin Morfolojik Özelliklerinin Mekan Dizim Analizi İle Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta, 106-111.
- Ahunbay, Z. (2004). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (3. Baskı). İstanbul: Yapı Yayın, 22-27, 105-109.
- Ahunbay, Z. (2010). Side Apollon Tapınağı Onarımı. *Side'ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007*. Ü. İzmirilgil, G. Tanyeli ve Z. Ahunbay (Editörler). İstanbul: SİVA, 105-111.
- Akengin, H. ve Dinç, Y. (2020). The effect of tourism sector on urbanization: the case of Manavgat. *International Journal of Geography and Geography Education*, (41), 199-220.
- Akiner, N. (2018). Eski Bir Kentin Göstergebilimsel Çözümlemesi: Side Antik Kentini Okumak. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler'de Akademik Araştırmalar-2*. Himmet Hülür ve Sena Coşkun (Editörler). Ankara: Gece Kitaplığı, 209-228.
- Alanyalı, H. S. (2010). Side tiyatrosu ve çevresi 2009 yılı çalışmaları. *Anmed*, (8), 94-103.
- Alanyalı, H. S. (2011). Side'nin Roma Dönemi Panteonu. *Anadolu/Anatolia*, (37), 75-92.
- Alanyalı, H. S. (2013). Side 2012 Yılı Çalışmaları. 35. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt 1. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 451-470.
- Alparslan, A. Ö. ve Ortaçşme, V. (2009). Side-Manavgat kıyı kesimi alan kullanımlarının kıyı planlaması ve yönetimine yönelik değerlendirilmesi. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 169-178.
- Alparslan, Ö. (2009). Antalya kıyı bölgesi planlama sürecinin kıyı alanlara etkileri: Side-Manavgat örneği. *Planlama Dergisi*, 2(46), 67-71.
- Altun, A. O. (2020). Çok katmanlı kentlerde koruma: Side örneği. *Yerel Kimlik Dergisi*, (64), 16-23. Web: <https://www.cekulvakfi.org.tr/makale/cok-katmanli-kentlerde-koruma-side-orneği> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- Arntzen, S. (2001). *Cultural landscape and approaches to nature - ecophilosophical perspectives*. In Virve Sarapik, Kadri Tüür ve Mari Laanemets (Eds.), Vol. II. Estonia, Tallinn: Proceedings of the Estonian Academy of Arts, 27-49.
- Arrianos. (1884). *The Anabasis of Alexander*. In E. J. Chinnock (Ed.) Vol. I. London: Hodder and Stoughton, 26.

- Arslan, M. ve Tüner Önen, N. (2011). Akdeniz'in korsan yuvaları: Kilikia, Pamphylia, Lykia ve Ionia bölgelerindeki Korykoslar. *Adalya*, (14), 189-206.
- Atik, N. (2010). Prof. Dr. Jale İnan Yaşamı, Side Müzesi ve Kazılar. *Side'ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007*. Ü. İzmirliğin, G. Tanyeli ve Z. Ahunbay (Editörler). İstanbul: SİVA, 25-29.
- Aydınöz, D. (2004). Side'nin turizm potansiyeli. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 81-97.
- Bahar, H. (2005). Tarhunssa Araştırmaları 1994-2002. *V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri 02-08 Eylül 2002*. Aygül Süel (Ed.). Ankara: Nokta Ofset, 83-117.
- Bean, G. E. (1979). *Turkey's Southern Shore*. London: The Bowering Press Ltd, 59.
- Beaufort, F. (1817). *Karamania, or a brief description of the South coast of Asia Minor*. London: Black Horse Court, 139-143.
- Belge, B. (2004). Çok katmanlı tarihi kent merkezlerinin yönetimi: kentsel arkeoloji ve planlama. *PLANLAMA*, (4), 48-56.
- Boyacıoğlu, F. G. (2011). Side'de Planlama ve Kentleşmenin Öyküsü. *Üzerinde Kentsel, Kırsal Yerleşme Bulunan Antik Kentlerde Planlama: Side Örneği*. Ebru Ertuğrul (Ed.). İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 7-10.
- Calder, W. M. ve Bean, G. E. (1958). *A Classical Map of Asia Minor*. London: British Institute of Archaeology at Ankara. Web: <https://nla.gov.au/nla.obj-750951469/view> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- Civelek, A. (2010). Turizmin sosyal yapıya ve sosyal değişmeye etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13(1-2), 331-350.
- Cockerell, C. R. (1903). *Travels in Southern Europe and the Levant, 1810-1817*. In Samuel Pepys Cockerell (Ed.). London: Longmans, Green and Co., 173-177.
- Corancez, L. A. O. (1816). *Itinéraire D'une Partie Peu Connue de L'Asie Mineure*. France: Paris, 373-383.
- Cramer, J. A. (1832). *A Geographical and Historical Description of Asia Minor*. Vol. II. Oxford: at the University Press, 283-285.
- Çubuk, M. (2013). Turizmin rehin aldığı antik kent ve Side Antik Limanı'nın yat limanına dönüşümü üzerine. *Planlama Dergisi*, 23(1), 6-11.
- Çubuk, M., Güner, N. ve Gürsel, E. (1971). Side 1971. *Mimarlık Dergisi*, (97), 27-34.
- Danieloğlu, D. E. (2010). *1850 Yılında Yapılan Bir Pamphylia Seyahati*. (Çev. Ayşe Özil). Antalya: Suna- İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 110-117.
- Eichner, H. (2013). Sidece. *Aktüel Arkeoloji*, (36), 145-152.

- Emekli, G. (2014). İkinci konut kavramı açısından turizm coğrafyasının önemi ve Türkiye'de ikinci konutların gelişimi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 23(1), 25-42.
- Eyice, S. (1960). Side'nin Bizans Devrine Ait Binalarının Sanat Tarihi Bakımından Değerleri. *V. Türk Tarih Kongresi 12-17 Nisan 1956*. Ankara: TTK, 53-60.
- Eyice, S. (2012). Türk Trakya araştırmalarının öncüsü: Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (4-5), 301-330.
- Fellows, C. (1838). *A Journal Written During an Excursion in Asia Minor*. London: John Murray, Albemarle Street, 201-203.
- Foss, C. (1975). The Persians in Asia Minor and the end of Antiquity. *The English Historical Review*, 90(357), 721-747.
- Foss, C. (1977). Attius Philippus and the walls of Side. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 26, 172-180.
- Gazzola, P. (1969). *The Past In The Future*. Roma: ICCROM, 9.
- Güven Ulusoy, F. Ö. (2014). *Re-integrating the Fragmented Context: Preservation and Presentation of Side*, Master Thesis, Middle East Technical University The Graduate School of Natural and Applied Sciences, Ankara, 95,145.
- Hellenkemper, H. ve Hild, F. (2004). Lykien und Pamphylien. *Tabula Imperii Byzantini* 8. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 375.
- Hirschfeld, G. (1874). Vorläufiger Bericht über eine Reise im südwestlichen Kleinasien. *Monatsbericht der königl. Vol. I*. Berlin: Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 710-722.
- Hirschfeld, G. (1875). Vorläufiger Bericht über eine Reise im südwestlichen Kleinasien. *Monatsbericht der königl. Vol. II*. Berlin: Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 121-145.
- Hirschfeld, G. (1879). Bericht über eine Reise im südwestlichen Kleinasien. *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde*. Vol. 14. 279-315.
- ICOMOS. (2008). *The Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*, 4 Ekim 2008. Canada. Web: https://www.icomos.org/charters/interpretation_e.pdf Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İçellioğlu, C. Ş. (2014). Kent turizmi ve marka kentler: turizm potansiyeli açısından İstanbul'un swot analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 37-55.
- İnternet: Side Antik Liman- Yöresel ismi ile Gölcük 1957. *Rıdvan Aydın Arşivi*. URL-1: <http://ridvanaydin.net/173-2> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Antik Side Kentsel Tasarım Projesi'nde 2. Etap Bitti. *Manavgat Belediyesi*. URL-2: <https://www.manavgat.bel.tr/sonuclanan-bazi-projeler/antik-side-kentsel-tasarim-projesinde> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022

- İnternet: Side fotoğrafları. *Salt Araştırma.* URL-3: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/80342> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Süd-Ost-Türkei 1988-Side. *Hans Peter Grumpe Arşivi.* URL-4: <http://hpgrumpe.de/tuerkei/28side/28side.html> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Side Hakkında. *Manavgat Ticaret ve Sanayi Odası.* URL-5: <https://www.matso.org.tr/manavgat/side.html> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Verona In Epoca Romana: Introduzione Ed Evidenze. URL-6: <http://www.storia-riferimenti.org/archeologia/italia/verona.htm> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Side Hava Fotoğrafı. URL-7: <http://www.eskiturkiye.net/4301/side-hava-fotografi> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: En Büyük Ödül Side'nin Side'ye "Metin Sözen Koruma Büyük Ödülü". *Manavgat Belediyesi.* URL-8: <https://www.manavgat.bel.tr/haber-arsivi/en-buyuk-odul-sidenin-sideye> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Side Antik Kenti Kentsel Tasarım ve Çevre Düzenleme Yapım. *Manavgat Belediyesi.* URL-9: <https://www.manavgat.bel.tr/sonuclanan-bazi-projeler/side-antik-kenti-kentsel-tasarim> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Side İşgalden Kurtuldu, Tarihi Doku Günyüzü Gördü. *ÇEKÜL Vakfı.* URL-10: <https://www.cekulvakfi.org.tr/haber/side-ısgalden-kurtuldu-tarihi-doku-gunyuzu-gordu> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Side Çarşısı. URL-11: <https://mapio.net/pic/p-13215317/> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Manavgat Belediyesi'nden Side'ye Muhteşem Dokunuş. *Manavgat Belediyesi.* URL-12: <https://www.manavgat.bel.tr/haber-arsivi/sideye-muhtesem-dokunus> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Ecotourism and Protected Areas. *The United Nations World Tourism Organization.* URL-13: <https://www.unwto.org/sustainable-development/ecotourism-and-protected-areas> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Capernaum- Catholic Church. *Wikipedia.* URL-14: https://en.wikipedia.org/wiki/St._Peter%27s_Church,_Capernaum Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: St. Peter's Church, Capernaum. *Wikipedia.* URL-15: https://en.wikipedia.org/wiki/St._Peter%27s_Church,_Capernaum Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Saint – Louis Forts & Châteaux National Historic Site. URL-16: <https://urbanguidequebec.com/parks-canada-saint-louis-forts-chateaux-quebec-city/> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022

- İnternet: Wire Mesh Installation Features Architectural Fragments Constructed At 1:1. *Archdaily*. URL-17: <https://www.archdaily.com/871641/edoardo-tresoldi-wire-mesh-installation-features-architectural-fragments-constructed-at-1-1> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İnternet: Carnuntum's Triumphal Arch. URL-18: <https://archaeology-travel.com/top-picks/ingenious-archaeological-reconstructions/> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- İzmirligil, Ü. ve Atila, İ. A. (2010). Side Tiyatrosu'nda İlk Çalışmalar. *Side'ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007*. Ü. İzmirligil, G. Tanyeli ve Z. Ahunbay (Editörler). İstanbul: SİVA, 62-68.
- Kaderli, L. (2017). Side liman bölgesi kutsal alanının tarihsel gelişimi içinde küçük bazilika yapısı ve mimari özellikleri. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (19), 32-45.
- Kaymak, G. (2015). Side P Tapınağı'nda yeni araştırmalar, yeni bulgular ve yeni yorumlar. *Adalya*, (18), 203-240.
- Koca, F. (2015). Türkiye'de geleneksel yerleşim örüntülerinin özgün karakter ve kültürel mirasını koruma anlayışına ontolojik bir yaklaşım. *Planlama Dergisi*, 25(1), 32-43.
- Lanckoronski, K. G. (1890). *Stadte Pamphyliens und Pisidiens I: Pamphylien*. Wien, 125-152, 185-186.
- Leake, W. M. (1824). *Journal of A Tour In Asia Minor*. London: John Murray, Albemarle-Street, vi-xx, 155, 171-172.
- Lim, C. ve McAleer, M. (2005). Ecologically sustainable tourism management. *Environmental Modelling & Software*, 20(11), 1431-1438.
- Madran, E. (2010a). Arkeolojik Alanların Sorunları ve Planlama. *Side'ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007*. Ü. İzmirligil, G. Tanyeli ve Z. Ahunbay (Editörler). İstanbul: SİVA, 23-27.
- Madran, E. (2010b). Yürürlükteki Koruma Mevzuatının (Yüksek Kurul İlke Kararları) Çağdaş Koruma İlkeleri Çerçevesinde İrdelenmesi. *Side'ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007*. Ü. İzmirligil, G. Tanyeli ve Z. Ahunbay (Editörler). İstanbul: SİVA, 28-32.
- Madran, E. ve Özgönül, N. (2010). Nymphaion Dokuz Çeşme Belgeleme, Onarım ve Çevre Düzenleme Çalışmaları (2004-2006 Yılları). *Side'ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007*. Ü. İzmirligil, G. Tanyeli ve Z. Ahunbay (Editörler). İstanbul: SİVA, 112-121.
- Mansel, A. M. (1945). Antalya bölgesinde (Pamfilya) 1943 yılı son baharında yapılan arkeoloji gezisine dair kısa rapor. *Belleten*, 9(33), 135-145.
- Mansel, A. M. (2020). *Side 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları* (2. Baskı). Ankara: TTK Basımevi, 1-177, 257-267, 325-327.

- Nollé, J. (1993). *Side im Altertum Geschichte und Zeugnisse*. Vol. I. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.
- Ovalı, P. K. (2007). Kitle turizmi ve ekolojik turizmin kavram, mimari ve çevresel etkiler bakımından karşılaştırılması. *Megaron*, 2(2), 64-79.
- Özer, M. N. (2009). Antalya kıyı alanlarının değişimi üzerine saptamalar. *Planlama Dergisi*, 2(46), 51-65.
- Paribeni, R. ve Romanelli, P. (1914). Studii e Ricerche Archeologiche nell'Anatolia Meridionale. *Monumenti Antichi*. Vol. 23. Roma: Tipografia Della R. Academia Dei Lincei, 120-133.
- Recke, M. (2007). *In Loco Murtana: Pamphylia'daki Arkeolojik Araştırmaların Başlangıcı ve Gustav Hirschfeld'in 1874 Yılı Küçük Asya Araştırma Gezisi*. Antalya: Suna- İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Rott, H. (1908). *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*. Leipzig: Dieterich'sche Verlags-Büchhandlung, 61-65.
- Sağıroğlu, Ö. (2016). Korumada turizmin "kurtarıcı" rolü üzerine. *İdealkent*, 7(19), 550-586.
- Sayar, Z. (1970). Side turizm planlaması münasebetile. *Arkitekt*, 01(337), 3-32.
- Selçuk, İ. A. ve Çubukçu, K. M. (2014). Tarihi ve kültürel özellikleri nedeniyle koruma altındaki alanlarda ulaşım politikalarının oluşturulmasında veri kaynağı olarak trafik kaynaklı titreşimler. *İdealkent*, 5(12), 194-217.
- Shepherd, W. R. (1923). *Historical Atlas*. New York: Henry Holt and Company. Web: https://legacy.lib.utexas.edu/maps/historical/history_shepherd_1923.html Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- Soykal Alanyalı, F. (2016a). Side - kaybolan bir kentin yeniden keşfinin hikayesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(2), 17-28.
- Soykal Alanyalı, F. (2016b). Side Dionysos (?) Tapınağı ışığında tiyatro ile çevresinin kentsel değişimi ve dönüşümü. *OLBA*, (24), 419-450.
- Soykal Alanyalı, F. (2017). Side - bir kentin kayboluşunun hikayesi. *Arkeoloji ve Sanat*, 155, 187-196.
- Soykal Alanyalı, F. (2021a, 3 Mart). *Side'de Yeni Kazılar Işığında Yeni Keşifler*. Anadolu Üniversitesi ASTAM Seminerleri'nde sunuldu, Online. Web: <https://youtu.be/tS6RrXTB0zc> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- Soykal Alanyalı, F. (2021b, 14 Haziran). *Yeni Kazılar Işığında Side Şehircilik Tarihi ve Yeni Kült Alanları*. TUREV- Online Eğitim Seminerlerinde sunuldu, Online. Web: https://youtu.be/2i7YkXmya_U Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- Soykal Alanyalı, F. (2022, 13 Nisan). *Side Yeni Araştırmalar Yeni Keşifler*. İzmir Demokrasi Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Konferanslarında sunuldu, Online.

- Soykal Alanyalı, F., Alanyalı, H. S. ve İnan, H. (2021, 08 Şubat). *Side- Antik Dünyanın Sırları*. Sanatla Randevu- Online Sanat ve Eğitim Seminerlerinde sunuldu, Online. Web: https://youtu.be/OKR1esPGk_A Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- Spratt, T. A. B. ve Forbes, E. (1847a). *Travels in Lycia, Milyas, and the Cibyratis*. Vol. I. London: John Van Voorst, Paternoster Row., viii.
- Spratt, T. A. B. ve Forbes, E. (1847b). *Travels in Lycia, Milyas, and the Cibyratis*. Vol. II. London: John Van Voorst, Paternoster Row., 34-35.
- Strabon. (2000). *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası, XII-XIII-XIV* (4. Baskı). (Çev. Adnan Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 243-253.
- T.C. Kültür Bakanlığı. (1999). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları: 658 nolu ilke kararı*. Ankara. Web: <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263742/658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullan-.html> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019). *Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 21.02.2019 tarihli 8898 sayılı karar*. Web: <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/86577,8898compressedpdf.pdf?0> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- T.C. Resmi Gazete. (1976). *Kültür Bakanlığı'ndan 10.05.1976 tarihinde verilen tebliğ*. Ankara. Web: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15583.pdf> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- T.C. Resmi Gazete. (1983). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu: 23 Temmuz 1983 tarihli 2863 sayılı kanun*. Ankara. Web: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18113.pdf> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- T.C. Resmi Gazete. (2012). *Antalya Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 21.11.2012 tarihi 1196 sayılı karar*. Web: <https://www.resmigazete.gov.tr/ilanlar/eskiilanlar/2014/05/20140509-4.htm#%C3%8708> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- Tekeli, İ. (2009). *Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak*. İstanbul: Tarih Vakfı Türk Yayınları, 134.
- Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 256-260.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Toker, A., Yılmaz, A. ve Yetgin, D. (2018). *Bin Yıllık Uykusundan Uyanan Kent: Side. Düünden bugüne Türkiye'de turizm: kurumlar, kuruluşlar, turizm bölgeleri ve meslekler*. Nazmi Kozak (Ed.). İstanbul: Nazmi Kozak, 237-262.
- Trémaux, P. (1863). *Exploration archéologique en Asie Mineure*. Paris: Librairie de L. Hachette ET.

- Turizm Tanıtma Bakanlığı- Turizm Bakanlığı Fiziksel Planlama Müd.- İller Bankası- Belediyeler İmar Planlama Müd. (1968). Side Uluslararası Turizm Planlama Yarışması. *Yarışma Şartnamesi*.
- Türkay, O. ve Saraç, Ö. (2019). Altyapı, üstyapı ve çevre sorunlarının turist şikayetleri kapsamında değerlendirilmesi ve yerel yönetimlerin çözüm potansiyeli: Antalya örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(Ek Sayı), 98-110.
- UNESCO. (1976). *Recommendation concerning the international exchange of cultural property*, 26 November 1976. Nairobi. Web: <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/recommendation-concerning-international-exchange-cultural-property> Son Erişim Tarihi: 06.07.2022
- Walpole, R. (Ed.) (1820). *Travels in Various Countries of the East*. London: A. and R. Spottiswoode, 266, 273.
- Yıldırım, H. (2013). *Nar Tanem SİDE* (2. Baskı). Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, 11-26, 40 , 62-65, 158-182, 256-296.
- Yıldırım, Ş. (2013). *Side Antik Kentinin Bizans Dönemi Dini Mimarisi*, Doktora Tezi Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 6-21.

EKLER

EK-1. Side antik kenti koruma amaçlı revizyon imar planı hükümleri

SİDE (ANTALYA) PLAN HÜKÜMLERİ - I

SİDE (ANTALYA) ANTİK KENTİ KORUMA AMAÇLI REVİZYON İMAR PLANI PLAN HÜKÜMLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM	2.6. Meydan: Kentte yaşayanların çeşitli etkinliklerde de kullanılabileceği alanlardır.	a) 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 21 nci maddesi uyarınca ruhsata tabi olmayan derz, iç ve dış sıva, boya, badana, oluk, dere, doğrama, döşeme ile mimari öğe olarak ve sanat tarihi açısından özellik arz etmeyen tavan kaplamaları, elektrik ve sıhhi tesisat tamirleri ile çatı onarımı ve kiremit aktarılması ve taşıyıcı etkilemeyen müdahaleleri. b) (a) bendinde belirtilen müdahaleler sırasında yapıdaki ahşap, madeni, pigment toprak, taş gibi çürüyen yada bozularak eksilen mimari öğelerin özgün biçimlerine uygun olarak aynı malzeme uyumu sağlanarak özgün biçimlerine uygun olarak yenilenmesi.
TANIMLAR Bu plan hükümlerinde sözü geçen ve kavramsal niteliği olan terimler aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır.	2.7. Rekreatif Amaçlı Ticari Kullanım Alanları: Hediye, eşya, tablo, geleneksel el sanatları satışı, büfe vb. ticari, kafe, çay bahçesi gibi yeme ve içmeye yönelik ticari fonksiyonlar ile turizm büroları vb. öğelerin yer alacağı alanlardır.	4.21. Esaslı Onarım: Tadilat ve tamirat dışında kalan ve bilimsel esaslara göre hazırlanmış röleve, restitüsyon ve restorasyon projelerine dayalı uygulamaları kapsamaktadır.
1. KORUMA ALANLARI VE KORUNACAK YAPILAR İLE İLGİLİ TANIMLAR:	3. PARSELLERE AİT TANIMLAR :	4.22. Yeni Yapı / Yapılaşma: Yörenin geçmiş dönemlerdeki sivil mimari özelliklerini yansıtan geleneksel yapılaşma ve arkeolojik kültür varlıklarının dışında kalan yapılar veya yapılaşmadır.
1.1. I. Derece Arkeolojik Sit Alanı: İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yapıları, devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlardır. Korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlardır. Antalya İli, Manavgat İlçesi, Side Beldesi, Selimiye Mahallesi, mülgâ Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun (A.K.T.V.K.K.) 28.03.1989 gün ve 314 sayılı kararı ile önerilen ve mülgâ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 02.02.1990 tarih ve 733 sayılı karar ile tesol edilen ve Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na (A.K.V.K.B.K.) 19.01.2012 gün ve 353 sayılı kararı ile sınırları belirlenerek statüsü Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilip, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na (A.K.V.K.B.K.) 21.11.2012 tarih ve 1196 sayılı kararı ile sınırları güncellenen Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı dışında kalan alanlardır.	3.1. Kadastro Parseli: Kadastro yapıldığı zaman oluşmuş, mülkiyeti tesolli parseldir. 3.2. İmar Parseli: İmar adası içindeki kadastro parsellerinin imar kanunu, imar planı ve yönetmelik esaslarına göre düzenlenmiş şeklidir. 3.3. Parsel Cephesi: Parselin üzerinde bulunduğu yoldaki cephesidir. Köşe başına rastlayan parsellerde, geniş yol üzerindeki kenar parsel cephesidir. İki yolun genişliklerinin eşit olması halinde, dar kenar parsel cephesidir. 3.4. Parsel Derinliği: Parsel ön cephe hattı ile arka cephe hattının en yakın noktaları arasındaki hattın ortalama uzaklığıdır.	4.23. Turistik Pansiyon: Tamamen konaklama hizmetine tahsis edilmiş yapılarıdır.
1.2. Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı: 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamına giren arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlar kentsel arkeolojik sit alanları ve koruma – kullama kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanlarıdır.	4. YAPI DÜZENİNE AİT TANIMLAR :	4.24. Ev Pansiyonu: Konut işlevinin de devam ettiği konaklama hizmeti sunan yapılarıdır.
Antalya İli, Manavgat İlçesi, Side Beldesi, Side Turizm alanı içerisinde Side Antik Kenti, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun (A.K.V.K.B.K.) 19.01.2012 gün ve 353 sayılı kararı ile sınırları belirlenerek statüsü Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilip, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na (A.K.V.K.B.K.) 21.11.2012 tarih ve 1196 sayılı kararı ile sınırları güncellenen Side Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı sınırları içinde yer alan Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanıdır.	4.1. Taban Alanı: Yapının parselde oturacak bölümünün yatay izdüşümde kaplayacağı alandır. Bahçede yapılan eklenti ve müşterlat taban alanı içinde sayılır.	4.25. Hafif Strüktür Pergola: Bahçelerde veya zemin kat veya kat teraslarında gölge vermek, bitki sardımak amacıyla hafif strüktür malzemenen yanları açık, üstü döşeme plâğı ve kaplaması yapılmadan boşluklu olarak düzenlenen, konstrüksiyondur. En fazla 2,40 m. net iç yüksekliğinde yapılabilir.
1.3. Nekropol Alanı: Antik Side Kenti dış surları dışında kalan I. Derece Arkeolojik Sit Alanıdır.	4.2. Taban Alanı Kat Sayısı (T.A.K.S.): Taban alanının, imar parseli alanına oranıdır.	4.26. Ağır Strüktür Pergola: Bahçelerde de en fazla 2,40 m. net iç yüksekliğinde veya zemin kat ve kat teraslarında bulunduğu katın kat yüksekliğini aşmayacak şekilde gölge vermek, bitki sardımak amacıyla yanları açık, üstü döşeme plâğı ve benzeri şekilde kaplaması yapılarak boşluksuz olarak düzenlenen konstrüksiyondur.
1.4. Korunma Alanları: Tasınmaz kültür varlıklarının muhafazaları veya tarihi çevre içinde korunmalarında etkinliği taşıyan koruması zorunlu olan ve tasınmaz kültür varlıklarının teşhiri, tanzimi, kullanılması ve bilimsel yöntemlerle tanıtılması için alt ölçekli çevre düzenleme projesi ve uygulama projelerinin yapılması ve uygulanması gereken alanlardır.	4.3. Yapı İnşaat Alanı: İskani mümkün olan bütün katların alanları toplamıdır. Emsal hesabında ışıklıklar kapalı ve açık çıkmalar, kapalı merdivenler, yapıya mahrev veren zemin kat dışındaki açık koridorlar ve açık merdivenler yapı inşaat alanına dahildir.	5. ULAŞIM DÜZENİNE AİT TANIMLAR :
1.5. Tescilli Arkeolojik Kültür Varlığı: Mülgâ Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 13.03.1976 tarih ve 8994 sayılı ile tesol edilen ve mülgâ Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce eski eser fişleri hazırlanmış arkeolojik değer taşıyan antisal nitelikli yapı ve yapı kalıntılarıdır.	İskani mümkün olan katlar ifadesi ile; konut, işyeri, eğlence ve dinlenme yerleri gibi ikamele, çalışmaya ve eğlenmeye tahsis edilmek üzere yapılan katlar ve bunların servis mekanları kat edilmektedir.	5.1. Taşıt Yolu: Plan ile önerilen küçük taşıt otoparkı ve tur otobüsleri otoparkı ile arkeolojik sit alanı dışındaki taşıt akışını birbirine bağlayan motorlu taşıtların izleyecekleri ana güzergahtır.
1.6. Tescilli Sivil Mimarlık Örneği Yapılar: Mülgâ Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun (A.K.T.V.K.K.) 06.01.1994 tarih ve 2093 sayılı kararı ile tesol edilen ve daha önce tescilli olduğu halde tescilinin devamına karar verilen geleneksel sivil mimari örneği teşkil eden yapılarıdır.	4.4. İnşaat Alanı Kat Sayısı (K.A.K.S.): Yapı inşaat alanının, imar parseli alanına oranıdır.	5.2. Ana Yaya Yolları: Arkeolojik sit alanı içerisinde kültür varlıklarının ve kentin meydan, iman vb. noktalarının rahat bir şekilde ziyaret edilmesi için, zemin kaplaması, aydınlatma elemanları, kent mobilyaları vb. öğeleri özel bir proje dahilinde düzenlenecek yaya yodur.
1.7. Geleneksel Yapılar: Geleneksel teknik, malzeme ve biçimlerine ile yapılmış, mimari elemanlar açısından kültür varlıkları kadar zengin olmayan, kitle olarak çevreye uyumlu yapılarıdır. Tescilli sivil mimarlık örneği yapılar kadar değeri içermeyen, ancak çevrelerine katkılarını dolayısıyla plan kararı ile korunacak yapı stokunu oluşturmaktadır.	4.5. Brüt İnşaat Alanı: Binaının inşa edilen bütün alanları toplamıdır. Bu alana ışıklıklar, her nevi hava bacakları, katta yapılacak açık verandalar ve saçaklar dahil edilir.	5.3. Yaya Yolları: İttaiye, cankurtaran, günün belirli saatleri içinde ticari servis araçları, çöp toplama aracı vb. kentsel hizmetleri sağlamak amacı dışında hiçbir aracın giremeyeceği tamamen yaya trafiğine ayrılmış yollardır.
1.8. Arkeopark Alanı: Kazı çalışmaları devam ederken; kazı alanından çıkartılan arkeolojik bulguların, aynı alanda sergilendiği, bilimsel yöntemlerle tanıtıldığı, turizmte yayına devam eden korunması zorunlu etkileşimli açık alanlardır.	4.6. Yapı Yaklaşma Sınırı: Planda ve plan hükümlerinde (İmar Planı Uygulama Esaslarında) belirtilmiş olan yapının, yola komşu parsellerde ve arkeolojik eserlere en fazla yaklaşabileceği sınırdır.	İKİNCİ BÖLÜM
2. KENTSEL KULLANIM ALANLARINA AİT TANIMLAR:	4.7. Bina Derinliği: Binaının ön cephe hattı ile arka cephe hattının en uzak noktaları arasındaki dik hattın uzunluğudur.	GENEL HÜKÜMLER
2.1. Konut + Ticaret Alanı: Üzerinde ticaret, konut ve konaklama amaçlı olarak çevreye uyumları sağlanacak yapı bulunan veya çevreye uyumlu yeni yapı yapılabilecek alanlardır.	4.8. Ön Bahçe: Parsel ön bahçe hattı ile yapı cephe hattı arasında kalan parsel bölümüdür. Birden fazla cephesi olan parsellerde, yapı ile yol arasında kalan bölümler de ön bahçe tanımına girer.	1. 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve 3194 sayılı İmar Kanunu, hükümlerine dayanılarak hazırlanmış bulunan bu plan hükümleri (İmar planı uygulama esasları) belediye sınırları içerisinde yer alan I. Derece Arkeolojik Sit Alanı ile Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı için hazırlanan Side Antik Kenti Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı sınırları içerisinde uygulanır.
2.2. Dini Tesis Alanı: Dini tesislerin yapılabileceği alanlardır.	4.9. Arka Bahçe: Parsel arka hattı ile yapı arka cephe hattı arasında kalan parsel bölümüdür.	2. Bu plan hükümleri, imar planı üzerinde aksine bir açıklama bulunmadığı takdirde uygulanır.
2.3. Belediye sosyal ve kültürel Tesis Alanı: Belediyenin sosyal ve kültürel hizmetlerinin yürütülmesi için ayrılmış alanlardır.	4.10. Bina Cephesi:	3. İmar planlarında açıklanmamış ve bu plan hükümlerinde de yer almadığı hususlarda lüzum ve ihtiyaca, I. Derece Arkeolojik Sit ve Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanının karakterine ilişkin uygulamaya yönelik hususlarda Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) ve ilgili belediye yetkilidir.
2.4. Resmi Kurum Alanı: Kamu hizmetlerinin yürütülmesi için ayrılmış ve kamu kurum ve kuruluşları için yapı yapılabilecek alanlardır.	a. Bina Ön Cephesi: Binaının ön cephesine komşu olan yola veya komşu parselde bakan ve tüm katlarını oluşturduğu yan yüzeydir.	4. Bu plan hükümleri esaslarına göre yapılacak bütün yapılar, plan, fen, sağlık ve çevre şartları ile ilgili diğer kanun, tüzük ve plan hükümlerine uymak zorundadır.
2.5. Park Alanı: Kentte yaşayanların yeşil bitki örtüsü ile dinlenme ihtiyacına cevap veren alanlardır.	b. Bina Yan Cephesi: Binaının ön cephesine komşu olan yola veya komşu arka parselde bakan ve tüm katlarını oluşturduğu arka yüzeydir.	5. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve 3194 Sayılı İmar Kanunu ile ilgili yönetmelikleri ve bu plan hükümlerine aykırı olmamak koşuluyla, beldenin özelliği açısından gerekli görülen uygulamalara yönelik düzenlemeler, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun (A.K.V.K.B.K.) uygun görüşü ile ilgili belediyesince yürütülür.
	c. Bina Arka Cephesi: Binaının parsel arka cephesi yönünde yola veya komşu arka parselde bakan ve tüm katlarını oluşturduğu arka yüzeydir.	6. Planlama alanında parsel bazında çevreye uyumlu ve yasal yapılaşma sağlanması esastır. Bu nedenle, ruhsat alınması gerektiği halde ruhsat alınmadan veya ruhsat eklerine aykırı olarak yapılan yapılar, kanun, imar planı ve plan hükümleri esaslarına uygun hale getirilmedikçe bunların tamir, tadil ve ilavelerine izin verilmez. Bir yapıdaki bağımsız bölümlerden herhangi birinin imar kanunu, imar planı veya plan hükümlerine aykırı olması, bunlara aykırı olmayan diğer bağımsız bölümlerin tamir ve tadil veya ilave işlemlerini durdurur.
	4.11. Tabii Zemin: Arazinin harf edilmemiş ve doldurulmamış halidir.	
	4.12. Saçak Seviyesi: Binaların son kat tavan döşemesi üst kotudur.	
	4.13. Bina Yüksekliği: Binaların kot aldığı noktadan saçak seviyesine kadar olan mesafedir. İmar planı ve yönetmelikte öngörülen yüksekliktir.	
	4.14. Kat Yüksekliği: Binaının herhangi bir katının döşeme üstünden, bir üstteki katının döşeme üstüne kadar olan mesafesidir.	
	4.15. Bodrum Katı: Zemin katın altındaki katlardır.	
	4.16. Zemin Katı: İmar planı ve yönetmelikte öngörülen kat adedine göre alttaki kattır.	
	4.17. Ayırık Nizam: Hiçbir yanından komşu binalara bitişik olmayan yapı nizamıdır.	
	4.18. Bitişik Nizam: İmar planında kat adedi, ön bahçeli veya ön bahçesiz oluğu bir veya birden fazla komşu parsellerdeki binalara bitişik olacağı belirtilmiş yapı türüdür.	
	4.19. Serbest Nizam: Belediye ve Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) tarafından uygun görülmüş şartı ile diğer yapılaşma koşulları da göz önüne alarak oluşturulacak yapı türüdür.	
	4.20. Tadilat ve Tamirat: Yapıların yaşamını sürdürmeyi amaçlayan;	

EK-1. (devam) Side antik kenti koruma amaçlı revizyon imar planı hükümleri

SİDE (ANTALYA) PLAN HÜKÜMLERİ - II

SİDE (ANTALYA) ANTİK KENTİ KORUMA AMAÇLI REVİZYON İMAR PLANI PLAN HÜKÜMLERİ

7. Plan onay tarihine kadar yapılan uygulamalarda 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve 3194 Sayılı İmar Kanunu'na aykırı yapılan yapılar, anılan kanunlara uygun hale getirilse bile haklarındaki yasal işlemlerin tamamlanması esastır.	5.4. Eğer tescilli sivil mimarlık örneği yapının taban alanı parselin %35'ne eşit yada büyükse, yeni yapılaşmaya bu plan hükümlerinde belirtilen niteliklerdeki bir servis eki dışında izin verilmez.	1.4. Onaylı projesine uygun olarak işlemlerini tamamlayan başvurularda, belediyesine müracaat ederek iskan ruhsatı alınması koşulu ile faaliyetlerine devam ederler.
8. Bu plan ve plan hükümlerinin yürürlüğe girmesinden önce mevzuata uygun olarak ruhsat alınıp, yapılmasına başlanmış olan yapılara ruhsatnamede esaslara göre devam edilir. Bu plan ve plan hükümlerinin yürürlüğe girmesinden önce mevzuata uygun olarak Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onaylı projeler, plan onay tarihinden itibaren 3 ay içerisinde Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) izin alınarak eski plan ve eski plan hükümlerine göre belediye tarafından ruhsatlandırılır. Bu süre içerisinde ruhsatlandırılmayan projeler iptal edilir ve bu plan hükümlerine göre yeni projeleri hazırlanıp ruhsatlandırılmazdır.	5.5. Var olan servis ekinin sağlığı ve uyumlu hale getirilmesi için; yapının kullanımıyla doğrudan ilişkili olan konfor koşullarının gerektirdiği ısılk mekanlar (mutfak, banyo, wc, vb.) olmalıdır. Servis ekinin malzemesi ana yapıyla uyumlu ancak ayırt edilebilir olmalıdır. Servis ekinin yüksekliği yapının saçak kotunu geçmemelidir. Servis ekinin daha önce izinisi yapılmış olması durumunda bu eke müdahale konusunda Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) görüş alınması esastır.	Onaylı projesine uygun olmayan müdahaleler yapan başvurularda, belediyesince iskan ve ticari kullanım ruhsatı (işletme ruhsatı) verilemez. 1.5. Konut işlevinin de devam ettiği ev pansiyonculuğu için Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan "Yatırım Belgesi" alma koşulu hariç diğer hükümler geçerlidir.
9. Plan onama sınırları içerisinde uygulama, bu plan kararlarına göre yapılacaktır.	5.6. Yapılacak yeni servis eki, yapının kullanımıyla doğrudan ilişkili olan konfor koşullarının gerektirdiği ısılk mekanlar (mutfak, banyo, wc, vb.) olmalıdır. Servis ekinin malzemesi, ana yapı ile uyumlu ancak ayırt edilebilir olmalıdır. Tek cephede, yapının cephe ve kütle bütünlüğünü bozmayacak biçimde çözümlenmelidir. Servis ekinin toplam inşaat alanı 12 m² yi geçemez. Servis ekinin yüksekliği ve kat adedi geleneksel yapının saçak kotu ve Kat adedini geçmemelidir.	1.6. Konut ve ticari yapılaşma alanları için TAKS: 0,35, KAKS 0,80 hmax 6,50 m (iki kat) emsal koşulları geçerlidir. Yapılaşma emsaline ek olarak, hafif strüktürlü pergolar için taban alanı 25 m²yi geçmemek aralarında en az 2'şer metre bırakılmak ve parselin 0,20 sini geçmemek üzere hafif strüktürlü pergola yapılabilir. Ağır strüktürlü pergolar, açık ve kapalı çıkmalar emsal hesabına dahildir.
10. Planda belirtilen kullanım alanlarında, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onaylı mimari projelerinde belirtilen amaç dışında başka amaçla kullanılamaz. Fonksiyon değişikliği için, ilgili yönetmelik ve ilke kararları hükümleri geçerlidir. Bu hükümlere göre tadilat projesi yapılacak ilgili idareten ruhsat alınmalıdır.	5.7. Birden fazla yapı yapılması durumunda, yapı önerilerinin tescilli sivil mimarlık örneği yapı / yapıların onarım projeleri ile birlikte, hazırlanacak mimari avan proje, belediyesinden onay alınarak Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) tarafından değerlendirilecektir.	2. REKREATİF AMAÇLI TİCARİ KULLANIM ALANLARI:
11. 1/1000 ölçekli koruma amaçlı revizyon imar planı, ekleri ve plan hükümleri bir bütün olup herhangi biri diğerinden bağımsız olarak değerlendirilemez.	6. GELENEKSEL YAPILAR: 6.1. Geleneksel yapıya yapılacak her türlü müdahalede plan hükümleri, ilgili yönetmelik ve ilke kararları hükümleri geçerlidir.	2.1. Bu alanlarda geleneksel dokuya uygun yapılar yapılabilir. Açık alan için 1/200, kapalı mekân için 1/50 ölçekte hazırlanacak projeler ile birlikte yapının çevresindeki kültür varlıkları ile görünüm ilişkileri, konumu ve peyzaj düzenlemesi belirlenecektir.
12. İmar planı ile mülkiyet arasında, bir metreye kadar meydana gelebilecek olan uyumsuzluklarda, plan değişikliği yapılmaksızın düzenleme yapmaya belediyesi yetkilidir.	6.2. Onarımı tamamlanmış ve uygulaması bitmiş, ancak uygulaması ile Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) onaylı projesi arasında farklılaşma olan ve bu nedenle kaçak yapılaşma niteliği kazanan geleneksel yapılar, bu yapılara müdahale kararlarına göre Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onaylı projesine uygun hale getirilecektir. Geleneksel yapılar, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onaylı mimari projelerinde belirtilen amaç dışında başka amaçla kullanılamaz. Fonksiyon değişikliği için, ilgili yönetmelik ve ilke kararları hükümleri geçerlidir.	2.2. Bu alanlarda yapılacak açık ve kapalı alan düzenlemelerinde parsel çevresindeki tescilli antisal ve sivil mimari örneklerin görünümü ve algılanabilirliği mümkün olduğu kadar engellenmeyecektir.
13. Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik hükümleri geçerlidir. Antalya Valiliği (Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü) 04.06.2012 tarihinde onaylanan jeolojik etüd raporunda belirtilen hususlara uyulacaktır.	6.3. Bu yapıların yıkılmadan korunmaları esastır. Yıkılacak derecede tehlike arz eden yapıların, statik raporu hazırlandıktan sonra, yapının durumunu Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) tarafından değerlendirilecektir.	2.3. Gölgelik niteliğinde elemanlar ağaçların konumları dikkate alınarak parçaları olarak düzenlenecektir.
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	6.4. Geleneksel yapının, yıkılması ya da esaslı onarım yapılması gerektiren durumlarda, aynı kütle, gabari ve malzeme ile geleneksel cephe özelliklerine göre, mimari proje müellifince, alanda bulunan geleneksel yapı tipolojisine uygun olarak hazırlanacak 1/100 ölçekli avan proje, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) tarafından uygun bulunduktan sonra uygulama projelerinin hazırlanarak Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) tarafından onaylanmalıdır. Geleneksel yapının iç mekânlarında, her türlü mekansal ve strüktürel değişiklik yapılabılır.	2.4. Bu alanlarda lokanta, restoran, kuyumcu, el sanatları ve konfeksiyon satış birimleri vb. ticari fonksiyonlar yer alabilir. Ateşli, gürültülü, patlayıcı, yanıcı ve çevreyi kirlileti ticaret birimleri ile imalat haneler yer alamaz.
KORUNMA ALANLARI VE KORUNACAK YAPILAR İLE İLGİLİ HÜKÜMLER	6.5. Eğer geleneksel yapının taban alanı, parselin %35'ne eşit yada büyükse, yeni yapılaşmaya bu plan hükümlerinde belirtilen niteliklerdeki bir servis eki dışında izin verilmez.	2.5. Onaylı projesine uygun olarak işlemlerini tamamlayan başvurularda, belediyesine müracaat ederek iskan ruhsatı alınması koşulu ile faaliyetlerine devam ederler.
1.1.DERECE ARKEOLOJİK SİT ALANI: Korunmaya yönelik bilimsel çalışmaları dışında aynen korunacak sit alanlarıdır. Bu alanlarda ilgili yönetmelik ve ilke kararları hükümleri geçerlidir.	6.6. Var olan servis ekinin sağlığı ve uyumlu hale getirilmesi için; yapının kullanımıyla doğrudan ilişkili olan konfor koşullarının gerektirdiği ısılk mekanlar (mutfak, banyo, wc, vb.) olmalıdır. Servis ekinin malzemesi ana yapıyla uyumlu ancak ayırt edilebilir olmalıdır. Var olan servis eki toplam inşaat alanı 12 m²yi geçemez. Servis ekinin yüksekliği yapının saçak kotunu geçmemelidir.	2.6. Onaylı projesine uygun olmayan müdahaleler yapan başvurularda, belediyesince iskan ve ticari kullanım ruhsatı (işletme ruhsatı) verilemez.
2. KORUNMA ALANLARI: Bu alanlar, arkeolojik kültür varlıklarının korunması, ziyaret edilebilmesi ve incelenbilmesi için yeni yapılaşmadan tamamıyla arındırılacaktır. Bu alanlarda Side Kazı Başkanlığı veya Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun (A.K.V.K.B.K.) görüşü alınmadan hiçbir uygulama yapılamaz.	6.7. Yapılacak yeni servis eki; Yapının kullanımıyla doğrudan ilişkili olan konfor koşullarının gerektirdiği ısılk mekanlar (mutfak, banyo, wc, vb.) olmalıdır. Servis ekinin malzemesi, ana yapı ile uyumlu ancak ayırt edilebilir olmalıdır. Tek cephede, yapının cephe ve kütle bütünlüğünü bozmayacak biçimde çözümlenmelidir. Servis ekinin toplam inşaat alanı 12 m²yi geçemez. Servis ekinin yüksekliği ve kat adedini geçmemelidir.	2.7. Rekreatif amaçlı ticari kullanım alanları için Emsal: 0,20, hmax: 3,50 m, (bir kat) yapılaşma koşulları geçerlidir. Yapılaşma emsaline ek olarak, parselin %50 oranında hafif strüktürlü pergola yapılabilir. Hafif strüktürlü pergolelerin zemin döşemelerinde harç, beton çimento vb. malzemeler kullanılmayacaktır. Ağır strüktürlü pergolar emsal hesabına dahildir.
Bu alanlarda koruma amaçlı imar planının bir parçası olan ve Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nca (A.K.V.K.B.K.) onaylanacak alt ölçekli çevre düzenleme projelerine göre uygulama yapılabilir.	6.8. Birden fazla yapı yapılması durumunda, yapı önerilerinin geleneksel yapı / yapıların onarım projeleri ile birlikte hazırlanacak mimari avan proje, belediyesinden onay alınarak Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) tarafından değerlendirilecektir.	3.SOSYAL DONATİ ALANLARI: (Resmî Kurum, Belediye Sosyal ve Kültürel Tesis Alanları ve Dini Tesis Alanı)
a) Planda belirlenen veya daha ileride ortaya çıkacak her türlü arkeolojik değer taşıyan yapı ve yapı kalıntılarının yerinde korunması esastır. Sağlama işlemleri ve yeni işlevlendirilmeye yönelik aydınlatılması, temizlenmesi, ziyaret amaçlı giriş, çıkış noktalarının tespit edilmesi, bu planın bir parçası olan ve Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onaylı alt ölçekli avan projelerine uygun olarak müdahale yapılabilir.	7. ARKEOPARK ALANI: Bu alanlar içerisinde yer alan gezi yolu düzenlemesi, bekçi kulübesi ve bilgilendirme üniteleri Müze Müdürlüğü ve Kazı Başkanlığının görüşüyle Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) izin alınarak yapılabilir.	Bu alanlardaki kamu kuruluşlarının mevcut yapıları ve yeni yapacakları yapılar için herhangi bir müdahale yapmak istemeleri durumunda, yeni yapılaşma hükümleri uygun olarak hazırlanacak Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onaylı mimari proje ve bu mimari projelere uygun diğer projeleri ile inşaat ruhsatı alınmaları ve projesine uygun olarak işlemlerini tamamlamaları zorunludur.
b) Korunma alanları ile ilgili her türlü uygulama için Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) izin alınacaktır.	7. ARKEOPARK ALANI: Bu alanlar içerisinde yer alan gezi yolu düzenlemesi, bekçi kulübesi ve bilgilendirme üniteleri Müze Müdürlüğü ve Kazı Başkanlığının görüşüyle Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) izin alınarak yapılabilir.	4. PARK ALANLARI: Tüm kentin kullanılabileceği alanlardır. Rekreatif kullanıma yönelik kent mobilyaları (oturma elemanı, aydınlatma elemanı, çöp kutusu vb.) kullanılabilir. Bu alanlar bir bütün olarak kullanılır, bölünemez, ifraz edilemez. Bu alanlarda ki proje ve uygulamaları için Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) tarafından onay alınmalıdır.
3. TARİHİ SURLAR: Korunmaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında korunacak kültür varlıklarıdır. Bu alanlarda ilgili yönetmelik ve ilke kararları hükümleri geçerlidir.	7. ARKEOPARK ALANI: Bu alanlar içerisinde yer alan gezi yolu düzenlemesi, bekçi kulübesi ve bilgilendirme üniteleri Müze Müdürlüğü ve Kazı Başkanlığının görüşüyle Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) izin alınarak yapılabilir.	5. MEYDANLAR: Tüm kentin kullanılabileceği alanlardır. Rekreatif kullanıma yönelik kent mobilyaları (oturma elemanı, aydınlatma elemanı, çöp kutusu vb.) kullanılabilir. Bu alanlar bir bütün olarak kullanılır, bölünemez, ifraz edilemez. Bu alanlarda ki proje ve uygulamaları için Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) tarafından onay alınmalıdır.
4. TARİHİ YAPI HATLARI: Korunmaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak kültür varlıklarıdır. Bu alanlarda ilgili yönetmelik ve ilke kararları hükümleri geçerlidir.	7. ARKEOPARK ALANI: Bu alanlar içerisinde yer alan gezi yolu düzenlemesi, bekçi kulübesi ve bilgilendirme üniteleri Müze Müdürlüğü ve Kazı Başkanlığının görüşüyle Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) izin alınarak yapılabilir.	6. BEŞİNCİ BÖLÜM
5. TESCİLLİ SİVİL MİMARLIK ÖRNEĞİ KÜLTÜR VARLIKLARI:	DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	YENİ YAPILAŞMANIN PROJELENDİRİLMESİ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER
5.1. Tescilli sivil mimarlık örneği yapıların onarımında ilgili yönetmelik ve ilke kararları hükümleri geçerlidir.	KULLANIM ALANLARI İLE İLGİLİ HÜKÜMLER	1. Bu alanlarda yeni yapılaşma, tadilat vb. her türlü müdahale için ilgili yönetmelik ve ilke kararları hükümleri geçerlidir.
5.2. Onarımı tamamlanmış ve uygulaması bitmiş, ancak uygulaması ile Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) onaylı projesi arasında farklılaşma olan ve bu nedenle kaçak yapılaşma niteliği kazanan tescilli sivil mimari örnek yapılar, bu yapılara müdahale kararlarına göre Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onaylı projesine uygun hale getirilecektir.	1.1. Bu alanlarda konut, konaklama ve ticari kullanımlar yer alabilir.	2. Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onay alınmadan hiçbir şekilde tevhit ve ifraz yapılamaz. İfraz sonucunda oluşacak parsellerin alanı, 430 m² den küçük olmaz.
Tescilli sivil mimarlık örneği yapılar, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onaylı mimari projelerinde belirtilen amaç dışında başka amaçla kullanılamaz. Fonksiyon değişikliği için, ilgili yönetmelik ve ilke kararları hükümleri geçerlidir.	1.2. Bu alanlarda lokanta, restoran, kuyumcu, el sanatları ve konfeksiyon satış birimleri vb. ticari fonksiyonlar yer alabilir. Ateşli, gürültülü, patlayıcı, yanıcı ve çevreyi kirlileti ticaret birimleri ile imalat haneler yer alamaz.	3. İmar parseli 85 m² den küçük olan parseller, komşu parsel veya parsellerle tevhit edilmelidir. Bu parsellerle, komşu parsel veya parsellerle tevhit edilmeyen yeni yapı yapılamaz.
5.3. Tescilli sivil mimarlık örneği yapılar, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onay alınmalıdır.	1.3. Planlama alanı içerisinde turistik pansiyon ve ev pansiyonu türleri dışında konaklama tesisi yapılamaz.	4. Bu alanlarda, belediyesince veya valilikçe inşaat izni verilmeden önce, ilgili Müze Müdürlüğü uzmanları veya Side Kazı Başkanlığı tarafından sondaj sonuçlarının Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge

EK-1. (devam) Side antik kenti koruma amaçlı revizyon imar planı hükümleri

SİDE (ANTALYA) PLAN HÜKÜMLERİ - III

SİDE (ANTALYA) ANTİK KENTİ KORUMA AMAÇLI REVİZYON İMAR PLANI PLAN HÜKÜMLERİ

Kurulu'na (A.K.V.K.B.K.) iletilip Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onay alındıktan sonra uygulamaya geçilebilir. Sondaj kazısı gerçekleştirilerek uygulamaya geçilen alanlarda jeoloji ve jeoteknik raporları için gerekli incelemeler yapılabilir.

5. Ön bahçesiz uygulamalarda yapı düzeni bitişik veya ayrıık nizam olabilir. Diğer uygulamalarda (ön bahçeli) yapı düzeni ayrıık nizamdır. Bir parselde birden fazla yapılması durumunda her yapı ayrıı değerlendirilir.

Parsel büyüklüğü 430 m2 den küçük parsellerde, birden fazla yapı yapılamaz.

Maksimum bina taban alanı 120 m2dir.

Minimum bina taban alanı 30 m2'nin altında olamaz. Bir parselde, birden fazla yapı yapılması durumunda minimum bina taban alanı 60 m2 dir.

Parseldeki yapıların yeri, komşu parsellerdeki yapıları da içeren 1/200 ölçekli vaziyet planı hazırlanarak yapılacak değerlendirmede ilgili karesinden onay alınarak belirlenecektir.

Ayrıık nizam uygulamalarda yapılar arası mesafe 6 m.den az olmamalı ve minimum bahçe mesafesi 3 m.dir.

Bitişik nizam uygulamalarda komşu parsel cephesine kapı, pencere vb. açıklıklar yapılamaz.

Bitişik binalarda dilatasyon yapılmalıdır. En az dilatasyon mesafesi 5 cm.dir.

6. Kentsel ve III.Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde hiçbir parsel ve alanda yukarıda anılan emsal koşulları dışında temelsiz, portatif, geçici, vb. gibi her ne ad altında olursa olsun yapı yapılamaz.

7. Kesinlikle bodrum kat yapılamaz.

8. Yeni yapıların taban kenarları oranları 1/3 ile 1/1 arasında tutulacaktır. **9.** Tek katlı yapıların maksimum bina yüksekliği 3.50 m. iki katlı binalar için bu yükseklik 6,50 m.dir.

Yapılama için sokağa cepheli yapılarda bina cephesi orta noktasından kot alınır. Bahçe içerisinde yapılacak yapılar için tabii zemin ortalamasından kot alınır.

Eğimden yararlanarak kat yapılamaz.

Subasman kotu +0.50 metreyi aşamaz.

Bahçe duvarları yüksekliği 1.20 metreyi geçemez.

10. Komşu parsel sınırına ve komşu binalara 2 m. den fazla yaklaşmamak koşulu ile derinliği 1 m yi geçmeyen, cephenin orta noktasına yerleştirilen kapalı veya açık çıkma yapılabilir.

Binaların ön cephesinde açık çıkma yapılamaz. Ön bahçesiz uygulamalarda, ön cephe de 0,80m. den fazla kapalı çıkma yapılamaz.

Açık ve kapalı çıkmaların uzunluğu, bulunduğu cephenin 1/2 sini geçemez.

11. Cepheelerde kapı ve pencere açıklıklarının cephe alanına oranı %20 den fazla olamaz. Kullanımın ticaret olması koşulu ile yapının zemin kat yol cephelelerinde %50, birinci kat yol cephelelerinde ise %20'dir. Kapı, pencere ve vitrin doğramalarında aşıyaç vb. malzeme kullanılmayacaktır. Açıklıklarda yapılacak vitrin uygulamalarında, duvar yüzeyinden en fazla 30 cm. çıkma yapılabilir. Ancak ilgili idaresince belirlenecek olan vitrin, tabela vb. düzenlemeleri, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) tarafından onaylanmak şartıyla geçerlidir. Yeni yapılacak yapılardaki açıklıklar, bölgedeki geleneksel doku dikkate alınarak projelendirilecektir.

12. Tüm cepheelerde kemer kullanıma izin verilmeyecektir.

13. Tüm cepheelerde kullanılacak yapı malzeme ve teknikleri, bölgenin geleneksel dokusuna uygun, çağdaş yapı malzemeleri ve teknikleri olabilir. Binaların dış görünüşleri ve malzemeleri, mimari projesinde detaylı olarak işlenecektir.

14. Çatılar kırma veya beşik, iki veya dört yöne eğimli olacaktır. Çatı meyili şaak ucundan yükelecek şekilde, ayrıık binalarda kırma çatı, bitişik binalarda ön ve arka cepheye akıntılı beşik çatı, bitişik olmayan yan cephelelerde kırma çatı şeklinde düzenlenecektir. Çatı eğimi maksimum %33 dür. Çatı örtü malzemesi olarak alaturka kiremit dışında herhangi bir malzeme kullanılmayacaktır. Şaak mesafesi 70 cm olacaktır.

15. Güneş kolektörü konulması halinde su depoları çatı içerisinde, panelleri ise çatı silüetini bozmayacak şekilde eğime paralel olarak yerleştirilecektir. Klima üniteleri bina ön ve yan cephelelerinde algılanmamalı ve bu cephelelerde klima üniteleri olmamalıdır. Mimari projede bu ünitelerin yerleri belirtilmelidir.

16. Arkeolojik kalıntılar çevresinde belirlenmiş olan yapı yaklaşma sınırları içinde yapı yapılamaz. deniz surları üzerinde sara oturmayan hafif strüktürlü pergolalar dışında herhangi bir yeni yapılaşmaya izin verilmez. Yeni yapılacak yapılarda, surlara yaklaşma mesafesi en az 3 m.dir.

17. Planda Resmi Kurum ve Belediye Sosyal ve Kültürel Tesis Alanı olarak tanımlanan ve koy içi mevkinin giriş ve çıkışında yer alan alanlarda Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onaylı projesine göre zabıta, polis karakolu, ATM vb.

hizmet kullanımları yer alabilir. Bu alanlarda yeni yapılaşma hükümlerine göre yapı yapılabilir.

ALTINCI BÖLÜM

AÇIK ALANLAR İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

1. Yollar ve Meydanlar ile İlgili Hükümler: Arkeolojik sit alanı içinde hizmet veren yollar işlevlerine göre farklılaşmıştır. Taşıt yolu, ana veya altı ve veya yolu olarak belirlenen yollar, tanımlarında belirtilen işlevleri dışında herhangi bir amaçla kullanılmazlar.

2. Taşıt Yolu ile İlgili Hükümler: Taşıt yolları parke taş kaplama ve bordürlü olarak, geniş olmak üzere inşa edilecektir. Taşıt yolları kesinlikle otopark olarak kullanılmaz.

3. Yaya Yolları ile İlgili Hükümler:

3.1. Yaya yollarına, ambulans, itaiye ve günün belirli saatlerinde kentsel hizmetleri sağlamak amacı dışında taşıt giremez.

3.2. Yaya yolları için uygun ölçekle hazırlanacak olan ve Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onaylı projesine göre uygulama yapılacaktır.

Projesinde belirtilen malzeme, (parke, kırma, taş vb.) kent mobilyaları ve aydınlatma elemanları dışında herhangi bir malzeme kullanılmaz. Yaya trafiği akışını engelleyecek biçimde hiçbir pano, ilan, afiş, tv anteni vb. tesis edilemez.

3.3. Yaya yolları sonradan hiçbir şekilde harç, beton, çimento vb. malzeme ile kalıcı olarak kapatılmaz.

3.4. Yaya yolları uygulama projesi hazırlanırken, arkeolojik kültür varlıklarının bulunduğu meydanlara bağlandığı noktalardan itibaren, bu eserlerin çevrelerinde belirtilen taşıt yaklaşma sınırları içerisinde her ne suretle olursa olsun (servis amaçlı da olsa) taşıtın giremeyeceği şekilde projelendirilmesi esastır.

4. Altyapı ile İlgili Hükümler:

4.1. Planlama alanı içinde mevcut altyapı şebekesinin kullanılması esastır. Kullanım alanlarında yer alan parseller arasında bağlantı ve özel proje alanları için gereken altyapıyı sağlama amacı dışında hiçbir yeni altyapı çalışması yapılamaz.

4.2. Yaya yollarında yangın söndürme muslukları ve aydınlatma elemanları Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onaylı projesine uygun olarak yapılabilir ve yerleri izinsiz olarak değiştirilemez.

4.3. Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) tarafından projesi onaylanarak yapılmış olan trafolar dışında trafo yapılabilmesi için Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan (A.K.V.K.B.K.) onay alınması şarttır.

4.4. Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) kararı ile geçici olarak verilen trafo yerleri ve yapıları güncellenerek yeniden irdelenecektir.

YEDİNCİ BÖLÜM

DİĞER HÜKÜMLER

1. Isı Yalıtımı: Planlama alanındaki tüm yapıların, doku ve fonksiyonların bozulmaması amacıyla, mümkün olduğu kadar "ısı yalıtımı yönetmeliği" dikkate alınarak uygulaması yapılacaktır.

2. Yangın Güvenliği: Planlama alanındaki tüm yapıların, doku ve fonksiyonların bozulmaması amacıyla, mümkün olduğu kadar "yangın yönetmeliği" dikkate alınarak uygulaması yapılacaktır.

3.Kentsel Arkeolojik Sit Alanı İçinde: Enerji Nakil Hatları, Telekomünikasyon vb. hava hatlarının yer altına alınması esastır. Yapılacak tüm kazılar Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (A.K.V.K.B.K.) izni ile Müze Müdürlüğü denetiminde yapılacaktır.

Bu plan hükümlerinde bahsedilmeyen hususlarda, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanun ve 3194 Sayılı İmar Kanunu ile bu konulara ilişkin ilgili mevzuat geçerlidir.

EK 1

Tescil Kaydı Devam Edecek Arkeolojik Kültür Varlıkları

Sıra No	Evansan No	Adı
1	1	Antalya, Manavgat İlçesi, Selimiye Köyü(Side) Birinci Derece Arkeolojik Sit Alanı ve Antik Liman
2	2	Liman Hamamı
3	3	Vespasianus Anıtı
4	4	Üç Havuzlu Çeşme
5	5	Büyüik Bazilika
6	6	Nekropol Alanı
7	7	Doğu Mausoleum
8	8	Batı Mausoleum
9	9	Athena ve Apollon Mabedi
10	10	Men Mabedi
11	11	Büyüik Hamam

12	12	Su Kemerleri
13	13	Tiyatro
14	14	M Hınan (Devlet Agorası, Kütüphane)
15	15	Agoras
16	16	Hamam
17	17	Dördü Cadden
18	18	Nimphaum
19	19	Şehir Kapısı
20	20	Kara Surları
21	21	Doğu Kapısı
22	22	Bizans Evleri

EK2

Tescilli Sivill Mimarlık Örneği Yapılar

Sıra No	Evansan No	Adı
1	46	291
2	24	313
3	38	332
4	35	338
5	33	339
6	26	340
7	41	341
8	49	364
9	50	366
10	27	388
11	48	420
12	51	432
13	37	463
14	24	464
15	32	468
16	30	469
17	25	470
18	39	471
19	23	475
20	42	477
21	31	490
22	29	493
23	28	494-495-496
24	47	503-504
25	26	508
26	44	511
27	45	513
28	16	590
29		383
30		385
31		414
32		419
33		430
34		451
35		474
36		481-482-483
37		485
38		487

EK3

Geleneksel Yapılar

Sıra No	Adı
1	461
2	868
3	489
4	492
5	504
6	506
7	509
8	466
9	479
10	517
11	423
12	372
13	342
14	379
15	390
16	345
17	347
18	368
19	436
20	415
21	416
22	417
23	417
24	386
25	389
26	314
27	439
28	439
29	442
30	410
31	411
32	393

GAZİ GELECEKTİR...